Sint Andreaskerk

Cultuur- en bouwhistorische verkenning
Kerkstraat 4 Melick

Res nova Monumenten 2023
www.resnovamonumenten.nl

Inhoudsopgave

1 Inleiding 4
1.1 Opmaat 4
1.2 Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek (2009) 5
1.3 Opbouw van het rapport 5
1.4 Bronnen en opname 6

2 Verklarende beschrijving 7
2.1 Ligging en ruimtelijke context 7
2.2 Beschrijving exterieur 9
2.3 Beschrijving interieur 28

3 Verhaal van de plek 54
3.1 De oude Andreaskerk 54
3.2 Een noodkerk 60
3.3 De nieuwe Andreaskerk 64
3.3.1 Een herleefde Romeinse liturgie 64
3.3.2 Typologie van de volkskerk 67
3.3.3 Esthetica van de christocentrische kerk 73
3.3.4 Kerkenbouw in de wederopbouwperiode 75
3.3.5 5.1.2e 78
3.3.6 Het plan voor de Andreaskerk 82
3.3.7 Vergelijking en duiding 86
3.4 Wijzigingen nadien 97

Colofon, disclaimer en lay-outwijzer

Colofon:
Opdrachtgever: 5.1.2e groep
Repro's: 5.1.2e groep, Res nova Monumenten
© 2023 Res nova Monumenten

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar worden gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij digitaal of op papier, zonder voorafgaande toestemming van de opdrachtgever, en in overleg met Res nova Monumenten.

In het geval van publicatie, geheel of gedeeltelijk, van dit als intern rapport bedoeld document, kan het noodzakelijk zijn om auteursrechten, copyright, publicatierechten en/of andere rechten te regelen met Res nova Monumenten of derde partijen.

Disclaimer:
Het onderzoek van Res nova Monumenten heeft een onafhankelijk en pragmatisch karakter en is niet bedoeld voor wetenschappelijke doeleinden, maar voor besluitvormingsprocessen in het kader van beheer, behoud en ontwikkeling. Ieder onderzoek steunt wel op wetenschappelijke analyse en synthese en leidt vaak tot verrassende vondsten. De conclusies en aanbevelingen dragen het karakter van een advies, voor de opvolging waarvan Res nova Monumenten geen verantwoordelijkheid draagt.

Status rapport:
Dit rapport – versie 30-05-2023 – verkeert in de conceptfase. Na ontvangst van eventuele opmerkingen van de opdrachtgever, wordt het rapport definitief gemaakt.

Afbeelding omslag:
Andreaskerk, gezien vanuit het noordwesten. Op de achtergrond een topografische kaart uit 1958.

4 Waardering 100
4.1 Inleiding 100
4.2 Waardering 101
4.3 Waarderingskaarten 110

5 Bronnen 112

Bijlage: tekeningen 5.1.2e 114

1 Inleiding

1.1 Opmaat

Opdrachtomschrijving

In het centrum van Melick ligt de Sint Andreaskerk. De kerk is gebouwd in 1954-1956 en vervangt de oorspronkelijke kerk die tijdens de Tweede Wereldoorlog werd verwoest. Deze oude kerk was gelegen op de Kerkberg, de huidige begraafplaats. De Andreaskerk is aangemerkt als rijksmonument en in het register ingeschreven onder nummer 28552. De bescherming heeft echter alleen betrekking op de middeleeuwse klok. De kerk zelf wordt noch beschreven, noch gewaardeerd en valt, uitgaande van de beschrijving, buiten de bescherming.[1]

Door teruglopende bezoekers werd de kerk in 2016 te koop gezet. Vooruitlopend hierop hebben er al enkele ingrepen in de kerk plaatsgevonden. In 1982 werd de zuidelijke transeptarm afgeschoten en in gebruik genomen als dagkapel. Hierbij werd onder de triomfboog tussen transept en koor een nieuwe invulling geplaatst en in de boog tussen zijbeuk en transept een portaal. In 2000 werd ook de noordelijke transeptarm afgeschoten en deels voorzien van een verdiepingsvloer. Deze transeptarm doet dienst als multifunctionele ruimte.

De opdrachtgever, 5.1.2e Groep, heeft de intentie om de kerk te herbestemmen tot wooneenheden. Hierbij wordt de noordelijke transeptarm opnieuw ingericht als kapel/kerk. De eredienst zal dus ook in de toekomst nog in de Andreaskerk worden gevoerd.

Ten behoeve van de beoogde ontwikkeling stelt de gemeente, als vereiste dat een bouwhistorische verkenning wordt verricht als onderdeel van het vergunningentraject. Doel van het onderzoek is om een onafhankelijke waardenstelling op te voeren op basis waarvan de voorgestelde plannen getoetst kunnen worden.

Aangezien de rijksmonumentale status betrekking heeft op de kerkklok, is het onderzoek opgezet als een cultuur- en bouwhistorische verkenning, waarbij ook aandacht wordt besteed aan de voorloper(s) van de huidige kerk. Om de karakteristiek en waarden van de Andreaskerk te kunnen duiden, is ingegaan op de typologie van de twintigste-eeuwse kerkenbouw, in het bijzonder de christocentrische kerk.

[1] Zie bijlage.

1.2 Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek (2009)

Het rapport is opgesteld volgens de *richtlijnen bouwhistorisch onderzoek 2009*. In deze richtlijnen wordt onderscheid gemaakt tussen verschillende soorten bouwhistorisch onderzoek:

- bouwhistorische inventarisatie: Gewoonlijk beperkt een bouwhistorische inventarisatie zich tot een beoordeling van de objecten vanaf de buitenzijde. De onderzoeker kan dan een uitspraak doen in termen van mogelijke, vermoede of zekere monumentwaarden.
- bouwhistorische opname: bij een bouwhistorische opname onderzoekt de bouwhistoricus de bouw- en gebruiksgeschiedenis van een object (de gebouwde structuur) en brengt hij in kaart welke elementen uit de verschillende bouwfasen het object nu nog bevat. Op basis hiervan bepaalt hij een waardestelling. De diepgang van een bouwhistorische opname hangt af van de wensen en eisen van de opdrachtgever en de overheid, zoals die in het Plan van Onderzoek zijn geformuleerd. Een bouwhistorische opname op hoofdlijnen wordt ook wel een 'bouwhistorische verkenning' of 'quick scan' genoemd.
- bouwhistorische ontleding: Bij een bouwhistorische ontleding levert de bouwhistoricus een gedetailleerde documentatie van een bouwwerk of object.

Het onderzoek wordt uitgevoerd als bouwhistorische verkenning

1.3 Opbouw van het rapport

In het rapport worden de volgende onderdelen behandeld:

- Verklarende beschrijving (hoofdstuk 2)
- Verhaal van de plek (hoofdstuk 3)
- Waardenstelling (hoofdstuk 4)
- Bronnenlijst (hoofdstuk 6).

Verklarende beschrijving — In hoofdstuk 2 wordt een beschrijving van het pand gegeven.

Verhaal van de plek — Hoofdstuk 3 kan worden beschouwd als een beknopte zoektocht naar het *'verhaal van de plek'*, oftewel de *'genius loci'*. Het betreft een beschrijving van de bouw- en gebruiksgeschiedenis. In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan aspecten als de situering en de (visuele) samenhang met andere objecten. Aan de hand van historisch kaart- en beeldmateriaal wordt de (bouw)historie inzichtelijk gemaakt.

Waardenstelling— Hoofdstuk 4 vormt de basis voor de beoordeling van toekomstige werkzaamheden aan het pand. Het geeft aan de hand van een waardenstelling een beeld van de elementen en aspecten die het behouden en/of versterken waard zijn.

Bronnenlijst — Het rapport eindigt met een overzicht van de gebruikte literatuur, archiefstukken, beeldmateriaal en websites.

1.4 Bronnen en opname

Op 16 mei 2023 heeft een opname ter plaatse plaatsgevonden. Ten tijde van de opname is geen (licht)destructief onderzoek uitgevoerd.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van door de opdrachtgever aangeleverde documentatie (tekeningen uit 1954). Daarnaast heeft literatuuronderzoek plaatsgevonden naar de Andreaskerk in het bijzonder en (naoorlogse) kerkenbouw in het algemeen.

2 Verklarende beschrijving

2.1 Ligging en ruimtelijke context

De Andreaskerk is gelegen in het naoorlogse centrum van Melick. De kerk is georiënteerd, waarbij de voorgevel (het westwerk) aan de Kerkstraat is gelegen. Tussen de narthex en de straat ligt een diep beklinkerd voorplein. Vanuit de Julianastraat loopt een zichtlijn op het westwerk van de kerk. De straat is aangelegd na de bouw van de kerk. We kunnen er dan ook vanuit gaan dat deze zichtlijn bewust is gecreëerd. De oostgevel van de kerk grenst aan de Brouwestraat. Tussen straat en gevels ligt een grasperk en een bomenlaan. Dit grasperk en de bomenrij lopen door langs de noordzijde (Bernardstraat). De huidige infrastructuur van Brouwestraat, Kerkstraat en Bernardstraat is terug te voeren tot ten minste het begin van de negentiende eeuw. Op de kadastrale minuutkaart zien we dat de Kerkstraat en Brouwestraat worden aangeduid als de Krommeweg.

Ten zuiden van de kerk ligt de Markt. Dit terrein, dat dienst doet als parkeerplaats en evenementenlocatie, is gericht op de Kerkstraat. Langs de zuid- en oostzijde zijn in het laatste kwart van de vorige eeuw en begin van deze eeuw woon- en winkelcomplexen opgericht.

Tot aan de jaren vijftig was het gebied ten noorden van de Dorpsstraat nog grotendeels onbebouwd. Het gebied tussen de Brouwestraat en Kerkstraat was van oorsprong één groot akkerperceel. Aan het begin van de twintigste eeuw werd op dit perceel, nabij de Dorpsstraat een gemeentehuis en school gebouwd. Na de oorlog werd op deze locatie niet alleen de uiteindelijke kerk, maar ook een noodkerk opgericht. Het gehele terrein was dus in gebruik in dienst voor de gemeenschap. Dit plein werd het centrum van de uitbreidingswijken van Melick, in eerste instantie ten oosten van de Brouwestraat en vanaf de jaren zeventig ook ten westen en noorden van de Andreaskerk.

Afb. 1 Luchtfoto van Melick. De Andreaskerk is rood omcirkeld. Bron: Google maps.

Afb. 2 Impressie van de inrichting van de Markt, ten zuiden van de kerk.

Afb. 4 De kerk, gezien vanuit de Julianastraat met zicht op de narthex.

Afb. 3 De kerk ligt aan het eind van een zichtlijn over de (na de bouw van de kerk aangelegde) Julianastraat.

Afb. 5 De Andreaskerk, gezien vanaf de kruising Brouwestraat-Sint Andreasstraat.

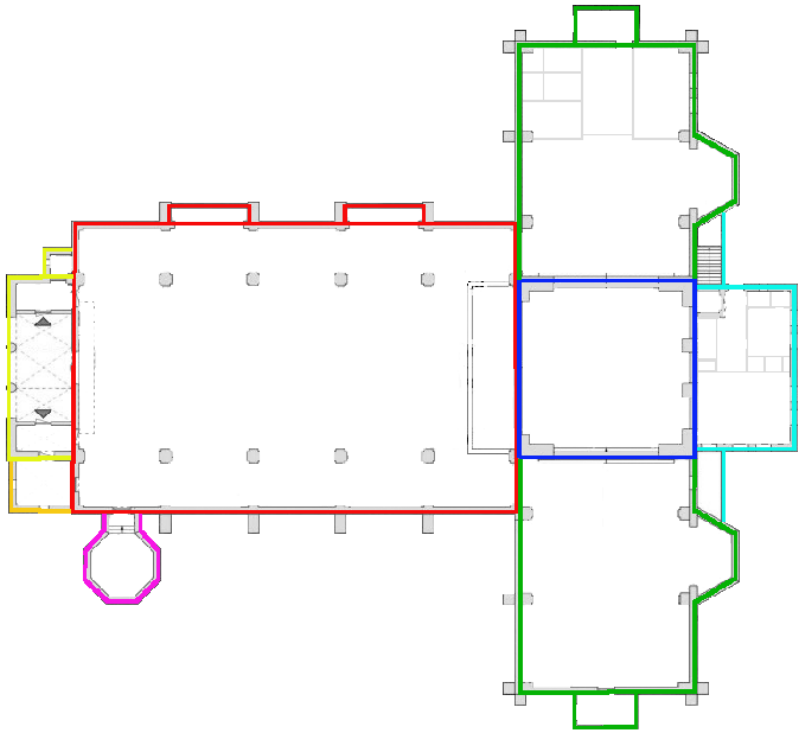

2.2 Beschrijving exterieur

Hoofdopzet — De kerk is georiënteerd. In hoofdopzet heeft de kerk een basilicale opzet, bestaande uit een hoog middenschip en twee (ietwat lagere) zijbeuken. Hierbij is er geen sprake van een lichtbeuk die het middenschip verlicht. De kerk heeft geen westtoren. De middenbeuk is doorgetrokken en huisvest een diepe narthex met daarboven een zangkoor. In de oksels van dit westwerk staat ter noordzijde een bescheiden traptoren en ter westzijde een dagkapel, geplaatst onder lessenaardak (alleen inpandig bereikbaar). Door deze opzet krijgt het vooraanzicht een asymmetrisch, schilderachtig beeld. Dit beeld wordt nog verder versterkt door de plaatsing van de doopkapel. In tegenstelling tot de kerkbouwsymboliek, is deze niet aan de noordzijde (de 'koude' kant van de kerk), maar ten zuiden geplaatst. Vermoedelijk is dit gedaan ten behoeve van de stedenbouwkundige situatie. De octogonale kapel is onder een eigen ingesnoerde spits geplaatst. Aan de noordzijde liggen, tussen de steunberen de uitbouwen van twee biechtstoelen.

Het koor ligt in het verlengde van het middenschip. Het koor is voorzien van een opvallend ware en hoge koortoren annex klokkentoren. Door de toren wordt aan het exterieur benadrukt dat hier het altaar staat opgesteld. Het koor heeft een rechte afsluiting: geen apsis. Tegen de noord- en zuidzijde van het koor is een transeptarm geplaatst, waardoor de kerk een karakteristieke T-vorm heeft. Bij de transeptarmen is zowel de nok- als goothoogte beduidend lager dan bij het schip: de transeptarmen presenteren zich als ondergeschikt aan de hoofdmassa. Door deze opzet is er geen sprake van een daadwerkelijke kruisbasiliek, maar wordt juist de basilicale hoofdopzet van de kerk benadrukt.

Tegen de kopse kanten van de transepten is een kleine uitbouw met portaaltje geplaatst. In het geaccordeerde plan van architect 5.1.2e stonden deze oorspronkelijk in de westelijke oksel tussen schip en transeptarmen geprojecteerd. Waarom deze zijn verplaatst, is onbekend. Tegen de oostzijde van de transeptarmen staat een kleine (kinder)kapel. De veelzijdige apsis van deze kapellen heeft dezelfde goothoogte als de zijgevel van de transeptarmen. Tegen de achterzijde van het koor staat een volume onder zadeldak. Dit gebouw huisvest de sacristie en bijsacristie. Aan deze zijde is ook de traptoren naar de zoldering en luistoel van de klokkentoren geplaatst. Tussen de sacristie en de kapellen zitten lage volumes onder lessenaardak. Eén huisvest de keldertrap, de andere de verbinding tussen kerk en sacristie.

Afb. 6 Samenstelling van de georiënteerde Andreaskerk.

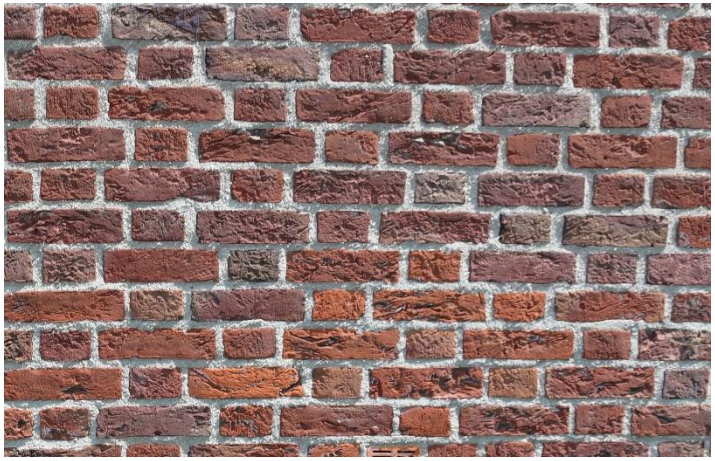
- *Schip*
- *Koor met viering- annex koortoren*
- *Westwerk, inclusief traptoren*
- *Transeptarmen, inclusief zijportalen en apsissen*
- *Voormalige doopkapel (nu Mariakapel)*
- *Voormalige Mariakapel (nu opslag)*
- *Sacristie*

Afb. 7 De kerk, gezien vanuit het zuidwesten.

Materialisatie — De kerk is opgetrokken in een roodbruine baksteen en is opgetrokken in Vlaams verband, een metselverband dat in het interbellum op grote schaal werd toegepast vanwege haar grafische karakteristiek (passend bij de expressionistische baksteenarchitectuur uit die periode). In de wederopbouwperiode wordt dit verband over het algemeen minder gebruikt en vervangen door metselwerk in staand verband. Dat het bij de Andreaskerk nog is toegepast, hangt mogelijk samen met de symboliek van dit type verband, in het bijzonder de wijze waarop in het muurwerk de kruisvorm dominant is. Een citaat van de bouwpastoor van de Sacramentskerk te Tilburg onderstreept deze symboliek: '*Tussen de steigers door wijzen de in kruisvorm gelegde*

steenlagen op het gewijde doel van het gebouw (…).[2] De gevels zijn platvol gevoegd. De plint is opgetrokken in een donkeredere paarsrode baksteen. De plint kraagt ietwat uit en wordt afgesloten door een rollaag (afgeschuinde vormstenen). De plint is opgemetseld in op de kant geplaatste bakstenen, waardoor de impressie wordt gewekt van kloostermoppen. De plint is in kruisverband gemetseld.

Afb. 8 Grove vormbaksteen, gemetseld in Vlaams verband en voorzien van platvolle voeg.

Afb. 9 Plint, opgetrokken in op de kant geplaatste bakstenen.

Er is spaarzaam omgegaan met het gebruik van natuursteen. Het rozet in de westgevel en de neggeblokken bij de vensters zijn uitgevoerd in mergel/Sibbersteen. Bij de narthex is hardsteen toegepast. De kroonlijsten/bakgoten zijn uitgevoerd in prefab betonelementen. Uit de tekeningen van 5.1.2e kunnen we opmaken dat de steunberen niet uit massief metselwerk bestaan, maar dat ze een stampbetonnen kern hebben. De vieringpijlers van het koor hebben een gewapend betonnen kern. Deze loopt

[2] 5.1.2e *Sacramentskerk te Tilburg. Waardenstellend onderzoek,* Ohé en Laak 2004, p.34.

over de gehele hoogte van de toren door en is op de zoldering boven het gewelf ook zichtbaar.

De daken zijn alle gedekt met blauwgesmoorde, ietwat gemêleerde opnieuw verbeterde Hollandse pannen. Her en der zitten hier enkele rode pannen tussen.

Afb. 10 Mergel/Sibbersteen bij de neggeblokken.

Afb. 11 Hardsteen bij de narthex.

Afb. 12 Prefab beton bij de kroonlijsten/bakgoten.

Afb. 13 OVH-pannen.

Schip — Het schip heeft een driebeukige opzet. Het middenschip is geplaatst onder een zadeldak. Op dit dak staat op beide schilden een tweetal kapellen. De kapellen onder aangekapte zadeldakjes hebben zinken wangen en een opgeklampt luikje. De gevel van het middenschip is nagenoeg volledig aan het zicht onttrokken door de lessenaardaken van de zijbeuken. Onder de fors uitkragende betonnen bakgoten zit een tussen licht-uitkragende metsellagen een eenvoudige muizentandlijst. De zijbeuken zijn geplaatst onder een lessenaardak. De gevel wordt door zware steunberen opgedeeld in vijf traveeën. De naar boven toe trapsgewijs verjongende beren zijn voorzien van bakstenen afzaten. De gevel wordt door een soortgelijke muizentandlijst als bij het middenschip afgesloten. Per travee zitten twee gekoppelde vensters onder rondboog. Bij de aanzet van de rondboog en aan weerszijde van de afzaat zit een zware mergelstenen afzaat, voorzien van een kapel. Deze kapel is in de bakstenen neggen doorgezet als biljoen/velling. De vensters zijn voorzien van een veelkleurig rastervormig glas-in-lood. De opzet en het kleurgebruik is kenmerkend voor de wederopbouwperiode. Een dergelijke eenvoudige uitvoering werd vaak (ook al in de negentiende eeuw) gedaan zodat de kerk toch al een esthetische aankleding had en dat, zodra er geld beschikbaar kwam, de vensters alsnog werden vervangen door door kunstenaars gecreëerde glas-in-lood en/of gebrandschilderde ramen.

Aan de noordzijde is onder het tweede en vierde travee een ondiepe uitbouw onder lessenaardak tussen de steunberen geplaatst. Dit zijn de biechtstoelen. Aan de zuidzijde is tegen de westelijke travee het koppelstuk geplaatst die het schip met de doopkapel verbindt. In dit travee zitten aan de zuidzijde geen vensters. De kopgevels van de zijbeuken zijn voorzien van een ietwat uitkragende schouder, gevat tussen twee mergelblokken. De geveltop is afgewerkt met vlechtingen.

Afb. 14 Overzicht van het schip: noordzijde.

Afb. 17 Overzicht van het schip: zuidzijde.

Afb. 15 Per travee zitten twee gekoppelde vensters onder rondboog.

Afb. 16 In het tweede en vierde travee aan de noordzijde is onder de vensters een uitbouw tussen de steunberen geplaatst (biechtstoel).

Afb. 18 De gevel van de zijbeuken alsook het geveldeel van het middenschip wordt afgesloten door een muizentandlijst, geplaatst tussen licht-uitkragende metsellagen.

Afb. 19 Gebiljoende neggen bij de vensters. Rastervormig, meerkleurig glas-in-lood.

Westwerk, inclusief dagkapel en traptoren — Het westwerk ligt in het verlengde van het middenschip en is geplaatst onder het doorgetrokken zadeldak van het middenschip. De westgevel heeft een gesloten en vlakke opzet. Op de begane grond zit de diepe narthex. Deze is toegankelijk middels een drietal doorgangen onder rondboog, waarbij de centrale boog ietwat hoger is. De bogen rusten op twee hardstenen zuilen met piramidaal basement en gestileerde kapitelen. Bij de gevels zitten hardstenen blokken aan de onder- en bovenzijde van de negge, voorzien van een kapel. De dagkanten zijn opgetrokken in vormbakstenen, waardoor een overgedimensioneerde biljoen is ontstaan. De hardsteen is bewerkt met een tandijzer, waarmee een onregelmatige frijnslag is aangebracht. De narthex heeft een vloer van rode splijttegels, gelegd in een visgraatpatroon. De ruimte wordt overspannen door een drietal kruisgewelven, opgetrokken in een gele baksteen. In de gevel zit een centraal geplaatste spiegelklampdeur, voorzien van het oorspronkelijke, smeedijzeren hang- en sluitwerk. De deur is geplaatst onder een segmentboog, voorzien van mergelstenen aanzetblokken en de dagkanten zijn gebiljoend. Rechts van de deur zit een gevelsteen met de inscriptie ‘anno Mariali 1954’. In de kopse kanten van de narthex zit een deur naar de zijportalen. De opzet is identiek aan de hoofdentree. In de noordelijke gevel zit een gevelsteen ter herinnering aan het 40-jarig bestaan en het herstel van de aardbevingsschade uit 1992. Boven de narthex, ter hoogte van het zangkoor, zit een groot roosvenster. Deze is voorzien van een mergelstenen venstertracering (ster van Jeruzalem). Het venster heeft glas-in-lood vervaardigd door 5.1.2e , voorstellende 5.1.2e met de harp, omringd door vier engelen. De geveltop, opgezet als tuitgevel, is voorzien van schouders, een zware hals en vlechtwerk dat wordt afgesloten door een rollaag. Op de hals en bij de schouders zitten mergelstenen (aanzet)blokken.

Afb. 20 Overzicht van het westwerk.

Afb. 21 De drie rondbogen van de narthex.

Afb. 22 Kruisgewelven, opgetrokken in een gele baksteen.

Afb. 23 De eiken entree, opgezet als spiegelklampdeuren, inclusief oorspronkelijk hang- en sluitwerk.

Afb. 24 Zuidelijke zijingang. Splijttegels op de vloer.

Afb. 25 Gedenksteen in de noordgevel. De voeg is grijzer van kleur.

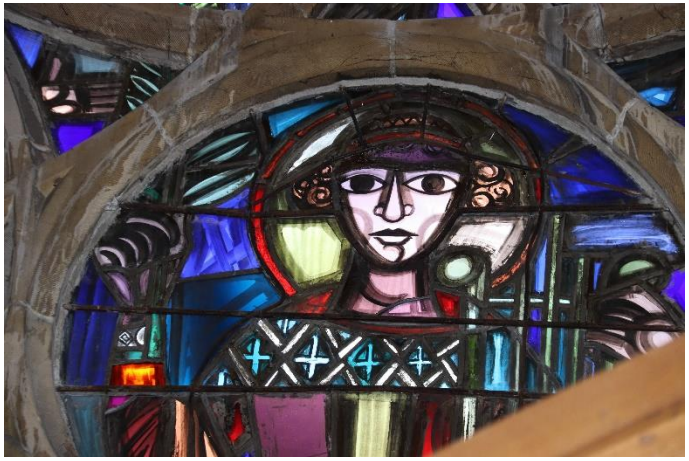
Afb. 26 Gevelsteen, eerste steenlegging.

Afb. 27 Roosvenster.

Afb. 28 Roosvenster, gezien vanuit interieur, met glas-in-lood van 5.1.2e 5.1.2e.

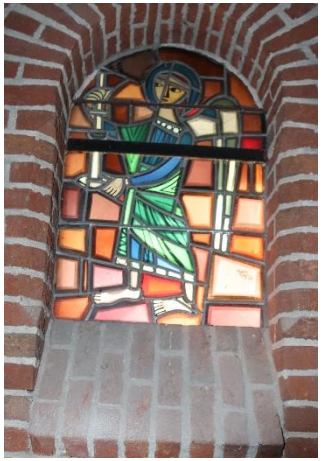

Afb. 29 Detail van het roosvenster: 5.1.2e.

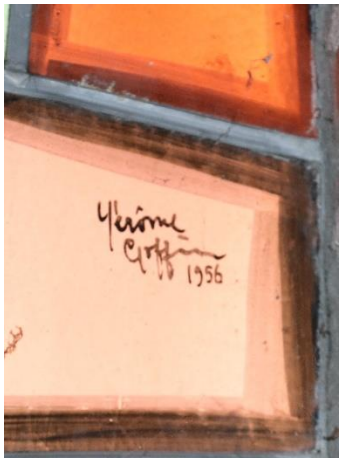
In de zuidwestelijke oksel van westwerk en schip staat een lage zijkapel (Mariakapel) onder lessenaardak. De gevels liggen ietwat terug ten aanzien van de rooilijn van zowel het westwerk als de zijbeuk. In beide gevels zit een bescheiden rondboogvenster met afzaat, negge met biljoenen en kapellen en voorzien van glas-in-lood van 5.1.2e. Het venster in de westgevel is gesigneerd en gedateerd (1956). De ruiten tonen twee naar elkaar gerichte engelen met kaars in hun hand. Aan de buitenzijde zijn kunststoffen voorzetramen geplaatst. De geveltop is voorzien van vlechtwerk en een rollaag en heeft een schouder met mergelstenen aanzetblokken. De zuidgevel wordt afgesloten door een muizentandlijstje en de betonnen kroonlijst/bakgoot.

Afb. 30 De voormalige Mariakapel.

Afb. 31 Het venster in de westgevel.

Afb. 32 Handtekening en jaartal in het westelijke venster.

Afb. 33 De noordwestelijke traptoren.

Afb. 34 Een van de smalle trapvensters.

In de noordwestelijke oksel staat de traptoren naar het zangkoor en de zolderingen. De vierkanten toren is geplaatst onder een lessenaardak. Ter plekke van de achterliggende spiltrap zien we een aantal smalle lichtsleuven. Bovenin zit in beide gevels een rondvenster met stalen vierruits raamdeel. De gevels worden op een soortgelijke wijze als de Mariakapel afgesloten.

Afb. 35 Afsluiting onder lessenaardak met twee rondvensters op het bordes.

Doopkapel — De doopkapel aan de zuidzijde heeft een achtzijdige opzet. Het volume is geplaatst onder een achtzijdige, ingesnoerde torenspits. De spits is gedekt met leien en wordt bekroond door een zinken piron. Ook hier zitten betonnen bakgoten, met daaronder, ter afsluiting van de gevels, een tussen twee licht-uitkragende metsellagen geplaatste muizentandlijst. De zeven gevelvlakken zijn voorzien van hooggeplaatste rondboogvensters. Alle zijn voorzien van glas-in-lood van 5.1.2e, voorstellende: Noah staande op de boot met boven hem de duif (Genesis IIX); daling van het water na de zondvloed (Elisa en Koning V 1-15); Mozes strekt zijn armen over de Rode Zee (Exodus XIV 15-31); Doop in de Jordaan (Math III 13-17); Vrouw bij de put (Joan. IV 1-16); Genezing van de lamme in Betsaïda (Joan. V 1-9); Doop van de kamerling (Isaias en Hand. VIII 21-40). Ook bij deze vensters is een kunststoffen voorzetraam geplaatst.

Afb. 36 De doopkapel, geplaatst onder een ingesnoerd achtzijdig torendak met leienbedekking.

Afb. 37 De doopkapel. Vóór de vensters is een kunststoffen voorzetraam geplaatst.

Afb. 38 Venster met voorstelling Noah.

Afb. 39 Venster met voorstelling Vrouw bij de put.

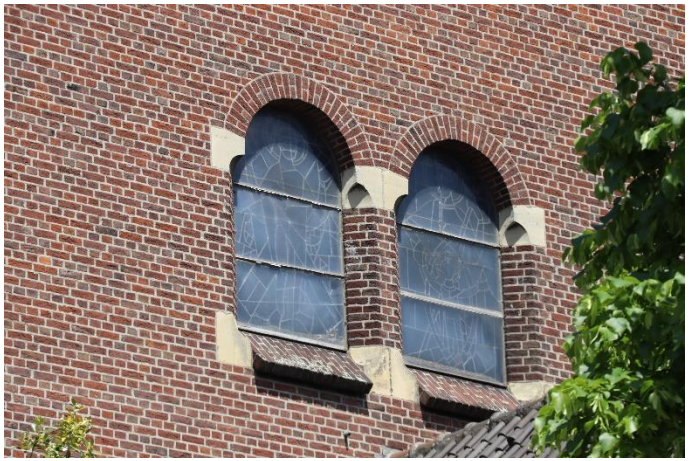
Koortoren — De koortoren dient ter accentuering van de locatie van het koor, op de viering tussen het schip en de transeptarmen. Deze opzet is kenmerkend voor de christocentrische kerken die in de interbellumperiode werden gebouwd en waarvan de Antonius Abtkerk te Rotterdam van architect Kropholler (1916 eerste plan-1930 voltooiing) als prototype wordt gezien. We komen hier in hoofdstuk 3 op terug. De toren ligt in het verlengde van het middenschip. De lagere transeptarmen als ook de sacristie aan de oostzijde is tegen de gesloten opstand van deze zware bouwmassa geplaatst. Aan de noord-, zuid- en oostzijde zitten twee gekoppelde vensters onder rondboog (met bakstenen afzaten, gebiljoende negge en mergelstenen aanzetblokken met kapellen). De vensters dienen ter belichting van het koor. Alle zijn voorzien van glas-in-loodvensters van 5.1.2e. In de oostzijde zien we links de Zittende God de Vader en rechts de zittende God de Zoon. Bovenin staan drie in elkaar vervlochten aureolen (H. Drieëenheid). In de noordelijke gevel zijn de engel Gabriel en Maria (samen voorstellende de Annunciatie) afgebeeld. In de zuidelijke gevel zitten Jozef met Christuskind en Andreas met visnetten.

Ter hoogte van de klokkenstoel is de toren aan alle drie de zijden voorzien van drie gekoppelde galmgaten. Deze zijn geplaatst onder segmentbogen, hebben bakstenen afzaten en gebiljoende neggen met kunststenen aanzetblokken. Hieronder zit aan iedere zijde een wijzerplaat. De gevels worden afgesloten door een trapsgewijs uitkragend hoofdgestel met een muizentandlijst, mergelstenen hoekblokken en betonnen kroonlijst/bakgoot. Het dak is opgezet als ingesnoerd tentdak en wordt bekroond door een bol met kruis.

Tegen de oostgevel van het koor, nabij de noordoostelijke hoek, is een ranke vierkanten traptoren geplaatst. Deze loopt door tot net boven de aanzet van het koorgewelf. In opzet en detaillering is deze gelijk aan de noordwestelijke traptoren.

Afb. 40 De koortoren, gezien vanuit het zuidoosten.

Afb. 41 De zuidelijke koorvensters.

Afb. 42 De westelijke galmgaten.

Afb. 43 De oostelijke traptoren.

Transeptarmen — Beide transeptarmen vormen elkaars spiegelbeeld. Ze zijn geplaatst onder een zadeldak. De volumes zijn twee traveeën breed. Deze worden middels zware steunberen gescheiden. Bij de westgevels zitten per travee hooggeplaatste, gekoppelde rondboogvensters. In opzet zijn ze identiek aan de exemplaren in het schip. Ook hier zit veelkleurig rastervormig glas-in-lood. Bij de linker travee van de noordelijke transeptarm zijn in 2000 houten vensters achter het glas-in-lood geplaatst. De kopgevels zijn opgezet als tuitgevel en hebben een soortgelijke afsluiting als de gevel van het westwerk. Op de begane grond is

een kleine uitbouw onder lessenaardak geplaatst. Deze fungeert als portaal voor de zijingangen. In de westgevel zit de houten spiegelklampdeur met oorspronkelijk hang- en sluitwerk. In de langgevels zit een venster onder segmentboog. De afwerking en materialisatie is gelijk aan de overige deuren en vensters. Meteen boven het lessenaardak van het portaal zitten twee gekoppelde hoge rondvensters. Ook deze zijn voorzien van rastervormig glas-in-lood.

De oostgevels worden gedomineerd door de apsidale uitbouw van de (kinder)kapellen. Ze hebben een driezijdige opzet. De goothoogte is gelijk aan de hoogte van de transeptarmen. De volumes zijn geplaatst onder een vijfzijdig tentdak. Op de nok staat een piron. De gevelvlakken zijn voorzien van een hooggeplaatst rondvenster met stalen vierruits raam, voorzien van rastervormig glas-in-lood. Het naastgelegen (uiterste) gevelvlak heeft twee gekoppelde vensters onder rondboog. Bij de noordelijke transeptarm zijn in 2000 twee laaggeplaatste vensters toegevoegd. Aan de gebruikte baksteen en voegsel is duidelijk zichtbaar dat het een moderne toevoeging is. In detaillering heeft men aansluiting gezocht op het bestaande beeld: afgeschuinde neggen en aan de onderzijde aanzetblokken met kapel. Vóór de vensters zitten stalen tralies. Bij de zuidelijke transeptarm is een lage uitbouw tegen de gevel geplaatst. Aan de wijze waarop het metselwerk aansluit op de transeptarm, is duidelijk zichtbaar dat dit een latere toevoeging is. Inpandig is zichtbaar dat deze is bestemd voor de verwarming van de dagkapel.

Tussen beide apsiden en de sacristie zit een ondiepe uitbouw onder lessenaardak. Bij het rechter exemplaar zit hier een deuropening en een klein venster onder segmentboog (met gebiljoende neggen). De deur geeft toegang tot de keldertrap. Bij de rechter uitbouw zitten drie smalle vensters onder segmentboog en met bakstenen afzaat. Alle zijn voorzien van rastervormig glas-in-lood en traliewerk. Bij alle onderdelen van de oostgevel zijn de kenmerkende muizentanden en betonnen kroonlijsten/bakgoten toegepast.

Afb. 44 De noordelijke transeptarm, westgevel.

Afb. 45 De vensters in de linker travee zijn in 2000 van achterzetramen voorzien.

Afb. 46 Noordelijke kopgevel, met uitbouw zijportaal.

Afb. 47 Noordelijke transeptarm, oostzijde met apsis en links koppelstuk met keldertrap.

Afb. 48 Vensters in de rechter travee, voorzien van achterzetramen.

Afb. 49 In 2000 toegevoegde vensters in de rechte travee.

Afb. 50 Tussenvolume tussen sacristie en apsis (toegang kelder).

Afb. 51 De zuidelijke transeptarm.

Afb. 52 Het zuidelijke zijportaal.

Afb. 53 Oostzijde van de zuidelijke transeptarm.

Sacristie — De sacristie is als een haast op zichzelf staand volume tegen de oostgevel van het koor geplaatst. Esthetisch gezien presenteert het zich als een woonhuis in traditionalistische (sterke invloed van Delftse School) stijl. Zoals in hoofdstuk 3 aan bod zal komen, komt een dergelijke plaatsing van de sacristie voort uit de christocentrische kerkarchitectuur (ook bij de al genoemde kerk van Kropholler). Niettemin is het ook binnen de christocentrische kerkenbouw een zeldzaamheid. Het volume is onder een haaks op het koor geplaatst zadeldak. De oostelijke kopgevel heeft op de begane grond twee maal twee gekoppelde vensters, voorzien van bakstenen afzaten en mergelstenen aanzetblokken bij de gebiljoende neggen. De tussen de dag geplaatste vensters zijn opgezet als T-venster met vierruits stolpramen en een tweeruits bovenlicht. Vóór de vensters zit traliewerk. In de geveltop zit nog eens twee (lagere) vensters, opgezet als stolpramen. De geveltop is voorzien van vlechtwerk met rollaag ter afsluiting, heeft bescheiden schouders (met mergelen consoles/aanzetblokken) en een forse schoorsteen. Vóór de gevel liggen twee bakstenen koekoeks voor de keldervensters. De zuidelijke gevel heeft een tweetal soortgelijke T-vensters. In de noordelijke gevel zit rechts een spiegelklampdeur onder segmentboog. In de stoep zit een raster voor de kelderlichtkoekoek. Links van de deur zit een klein venster onder rollaag.

Afb. 54 De oostgevel van de sacristie.

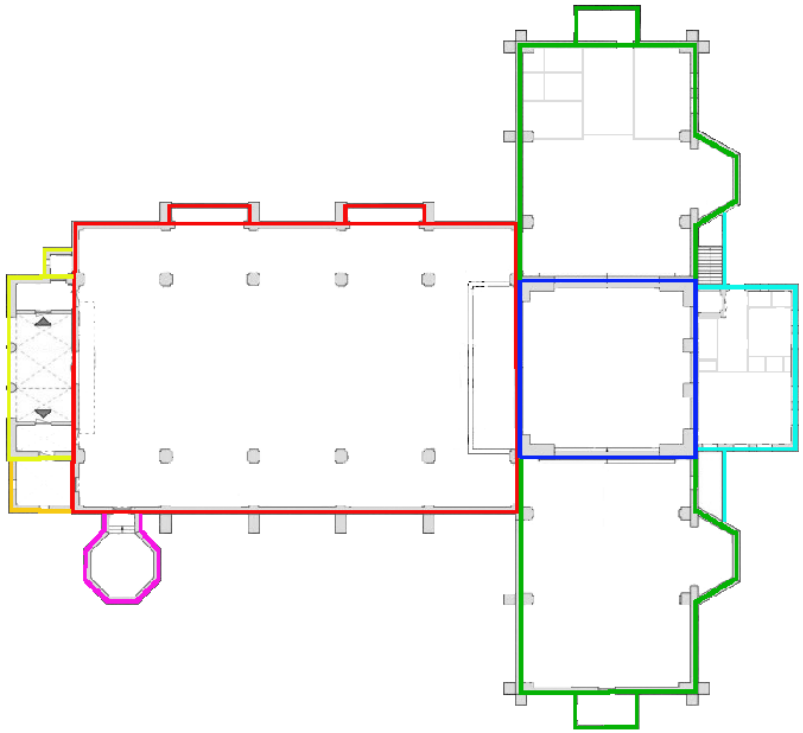
Afb. 55 Zuidgevel van de sacristie.

Afb. 56 Een van de T-vensters van de sacristie.

2.3 Beschrijving interieur

Structuur — De Andreaskerk heeft een plattegrond die kenmerkend is voor de typologie van de christocentrische kerken. Deze typologie, die in de interbellumperiode onder invloed van de Liturgische Beweging, werd ontwikkeld, had als primair doel dat alle kerkgangers goed zicht hadden op de eucharistie. Om dit te bereiken, kenmerken christocentrische kerken zich telkens door enkele aspecten: breed en kort middenschip; smalle zijbeuken, die primair als processiegang dienden; een naar voren geplaatst presbyterium en daaraan gekoppeld het ontbreken van een oostelijke vleugel (al dan niet werd er wel nog een apsis geplaatst); bij kerken met transeptarmen ontstaat de opzet van een koor annex viering, zodat men vanaf de transeptarmen ook goed zicht had op de eucharistie. Bij de Andreaskerk zijn deze aspecten ook allemaal aanwezig. Als zodanig is de Andreaskerk een representatief voorbeeld van een naoorlogse, christocentrische traditionalistische kerk. We komen hier in hoofdstuk 3 op terug.

Afb. 57 Samenstelling van de georiënteerde Andreaskerk.

- *Schip*
- *Koor met viering- annex koortoren*
- *Westwerk, inclusief traptoren*
- *Transeptarmen, inclusief zijportalen en apsissen*
- *Voormalige doopkapel (nu Mariakapel)*
- *Voormalige Mariakapel (nu opslag)*
- *Sacristie*

Er is een aantal aspecten waardoor de christocentrische karakteristiek verstoord is. Een opvallend aspect dateert al uit de oorspronkelijke bouwperiode en heeft betrekking op de opzet van de kerkbanken. Deze lopen door tot in de zijbeuken, waardoor de primaire gedachte dat iedere bezoeker goed op het koor kon kijken, niet optimaal tot uitvoer is gebracht. In 1982 en 2000 hebben er enkele wijzigingen plaatsgevonden in de kerk. Hierbij werden zowel (respectievelijk) de zuidelijk als de noordelijke transeptarm fysiek van het koor en het schip gescheiden. Onder beide triomfbogen tussen koor en transept is een opzet met twee rondbogen, voorzien van een figuurglazen (gele) beglazing aangebracht. Behalve dat deze opzet invloed heeft op de oorspronkelijke typologie van de kerk, heeft dit er ook aan bijgedragen dat de daglichttoetreding is verstoord en het koor erg donker is.

Bij het afscheiden van de noordelijke transeptarm in 2000 heeft men de noordelijke travee afgescheiden, waarbij een twee bouwlagen hoge inbouw met centraal trappenhuis is geplaatst. Door de specifieke opzet is de beleving van de overwelving nog wel beleefbaar.

Het koor/presbyterium omvat het volledige traveevlak onder de koortoren. Het koor heeft geen apsis, maar de oostgevel is voorzien van drie ondiepe nissen onder rondboog. Tegen de terugliggende spaarvelden zijn een kruisbeeld, Maria met kind en Jozef geplaatst. De beelden zijn van elders afkomstig (en beduidend ouder dan de kerk).[3] Aan de achterzijde van dit presbyterium staat een drie treden hoog podium waarop het altaar staat. Deze opzet is conform het oorspronkelijke plan en laat zien dat de priester na de bouw nog *ad orientem* stond. In een later stadium is het podium naar achteren toe, tot aan de oostgevel verlengd. Deze uitbreiding is bekleed met vloerbedekking. Het huidige altaar is in een later stadium toegevoegd (niet afkomstig uit deze kerk of diens voorloper).

Het verhoogde koor was oorspronkelijk via traveebrede trappen aan alle drie de zijden te betreden. Aan de zuidzijde (1982) zijn de trappen weggebroken. Aan de noordzijde zijn de trappen nog gehandhaafd, maar is de trap door de nieuwe opzet niet meer functioneel. Naar het middenschip toe is het presbyterium in de late jaren zestig, vanwege de bepalingen die voortvloeiden uit het Tweede Vaticaans Concilie, verdiept. De bovenste treden van de

[3] Het roerend goed in de kerk is in het kader van deze cultuur- en bouwhistorische verkenning niet nader onderzocht. De pastoor gaf aan dat deze recent is geïnventariseerd.

oorspronkelijke opzet zijn hierbij behouden. Hierbij werd een nieuw vieringaltaar geplaatst.

Boven de narthex zit het zangkoor met orgel. Deze is toegankelijk via de noordwestelijke traptoren. In de toren zit een betonnen spiltrap die niet alleen het zangkoor ontsluit, maar ook de zoldering. Het zangkoor is aan de oostzijde van een fors overkragend houten balkon, waarbij de balustrade is voorzien van stalen ruitvormige balustradehekken. Dit balkon wordt ondersteund door houten, decoratief gesneden consoles, welke rusten op hardstenen consoles. Op het zangkoor staat ook het orgel opgesteld. Het orgel dateert uit 1965 en is vervaardigd door de firma Gebr. Vermeulen te Weert.[4] De sterk geometrische opzet van het eikenhouten orgel is zo opgezet dat deze het zicht op het roosvenster zo weinig mogelijk beperkt. Stilistisch gezien wijkt de opzet af van de traditionalistische vormgeving van de kerk.

De oorspronkelijke doopkapel is nu in gebruik als Mariakapel (de oorspronkelijke Mariakapel is in gebruik als opslagruimte. De oorspronkelijke functie is nog herkenbaar aan het (symbolisch) lager gelegen vloerpeil. Zoals bij de beschrijving van het exterieur al aan bod is gekomen, is het atypisch dat de doopkapel aan de zuidzijde ligt. Ook het gegeven dat er geen aparte ontsluiting tot de doopkapel is (men mag het schip pas betreden als men gedoopt is) en ook dat er geen voorportaal is, is voor de vroege jaren vijftig opvallend.

Vloeren — De vloeren in schip, transeptarmen, kapellen en zijportalen zijn voorzien van rode splijttegels, gelegd in visgraatpatroon. In de noordelijke transeptarm is hier een vloerbedekking over aangebracht. Het koor en de oorspronkelijke trappen zijn bekleed met comblanchien, een lichte natuursteen die in de wederopbouwperiode op grote schaal werd toegepast. Ook de uitbreiding van het koor is met comblanchien afgewerkt. Op diverse plaatsen op het koor en vóór de eerste rij kerkbanken, zitten roosters in de vloer. Deze maken deel uit van de oorspronkelijke verwarming van de kerk. De vloer van het zangkoor is voorzien van vloerbedekking.

Wanden— De wanden van de kerk zijn overal opgetrokken in schoon metselwerk. Daar waar aan het exterieur sprake is van een Vlaams verband, zijn de muren in het interieur opgetrokken in kruisverband en platvol gevoegd. De muren hebben een drie lagen hoog trasraam, uitgevoerd in een iets hardere baksteen (paarser) en met een donkerdere voeg gevoegd. De opvulling

[4] www.kerk-en-orgel.nl/record.php?term=melick&id=4797&search=smart&action=display_ordered&item=1

onder de noordelijke en zuidelijke scheibeuk van het koor (1982) is uitgevoerd in een ietwat rodere kleur en de voeg is iets grijzer.

Gewelven — De kerk is voorzien van gemetselde gewelven, uitgevoerd in een gele baksteen. In het middenschip wordt het plafond opgedeeld door een viertal spitsbogige gordelbogen. Deze bogen lopen in de kolommen door als pilasters (waardoor de kolommen een samengestelde opzet hebben). Per traveevlak is een netgewelf gemetseld, bestaande uit twee kruisgewelven die in de kruin samenkomen. Deze kruisgewelven zijn, Romaans van opzet (gotische gewelven werden van ribben voorzien). 5.1.2e heeft hier verschillende typen gewelfconstructies gecombineerd. Normaliter is bij netgewelven sprake van ribben en een doorlopend geheel, niet doorbroken door bogen. De opzet van traveescheidende bogen (of ribben) zien we vooral bij (neo)gotische kerken waar de travee door één groot kruisgewelf wordt overspannen. Dit vermengen van twee type gewelven heeft ertoe geleid dat er op plaatsen sprake is van een atypische aansluiting van het metselwerk van de gewelfkappen op de gordelbogen. Normaliter zijn gewelfkappen zo opgezet dat er sprake is van twee helften die regelmatig van buiten naar binnen zijn gemetseld, waardoor de kappen een karakteristieke V-vorm hebben. Bij de Andreaskerk zien we dat de binnenste helften van de aan de gordelbogen grenzende kappen, delen zijn voorzien van vlechtwerk. De regelmaat die zo kenmerkend is voor de gewelfkappen, is hierdoor ‘verstoord’. Bovendien zien we dat het vlechtwerk niet overal regelmatig is (verschil in aantal lagen bij de noordelijke en zuidelijke kappen).

De zijbeuken worden eveneens opgedeeld door gordelbogen. Deze zijn echter opgezet als rondboog en beduidend lager dan de gewelven geplaatst, waardoor de zijbeuken een gecompartimenteerde indruk geven. De bogen lopen bij de gevels als ondiep pilaster naar beneden toe door. Per travee worden de zijbeuken overspannen door een kloostergewelf. Ook hier wordt door het ontbreken van de ribben verwezen naar de Romaanse bouwstijl.

In de transeptarmen zien we een soortgelijke opzet als in het middenschip. Een opvallend verschil hierbij is dat de gordelbogen als rondboog zijn uitgevoerd. De bogen sluiten bij de gevels aan op een sterk uitkragende, getrapte pilaster. Door deze opzet presenteren de gevels zich als diep gelegen spaarvelden. De netgewelven hebben ook hier de atypische (onregelmatige) vlechtingen bij de aansluiting van de binnenste helft van de gewelfkappen op de gordelbogen. Het aan het koor grenzende travee (dat in het verlengde van de zijbeuken van het schip ligt) wordt overspannen door een groot kloostergewelf.

Het koor wordt overspannen door een hoog geplaatst netgewelf (stergewelf) met forse oculus. Een dergelijk stergewelf zien we normaliter in gotische kerken met ribgewelven. Rondom de

betonnen ring van de oculus zien we in de gewelfkappen ook vlechtingen aangebracht om een goede aansluiting te krijgen.

In de doopkapel zit een gemetseld koepelgewelf, waarbij in de kruin een Latijns kruis is gemetseld. In de voormalige Mariakapel en in de zijportalen aan de westzijde zit een kruisgewelf. In de portalen van de transeptarmen tot slot zijn kinderbalkplafonds geplaatst.
In de twee apsisen in de transeptarmen zit een halfrond koepelgeweld. In tegelstelling tot de overige gewelven, zijn deze in rode baksteen uitgevoerd.

Vensters en deuren — Bij de vensters in schip, koor en transeptarmen zijn de negge afgeschuind (biljoenen) en zijn er mergelstenen aanzetblokken met kapellen geplaatst. Bij de vensters in de Maria- en doopkapel ontbreken de aanzetblokjes. De deuren die deel uitmaken van het oorspronkelijke plan zijn alle opgezet conform eenzelfde beeld: achtpaneels deuren, waarbij het kussen is voorzien van verticale groefjes waarmee een planken betimmering wordt gesuggereerd (groeven lopen niet door in de bossingen). Bij alle deuren is nog sprake van het oorspronkelijke hang- en sluitwerk, evenals de koperen beplating tegen de onderdorpel en de blauwstenen neuten en dorpels.
Bij de Maria- en doopkapel zijn decoratieve gesmede deuren/hekken geplaatst.

Boven de deuren die het de transeptarmen van het schip scheiden, zitten hoge bovenlichten met geelbruin figuurglas. Een soortgelijk glas is ook geplaatst in de latere invulling tussen transeptarmen en koor. Bij de moderne invulling in de noordelijke transeptarm zijn eenvoudige vlakke stompe deuren gebruikt.

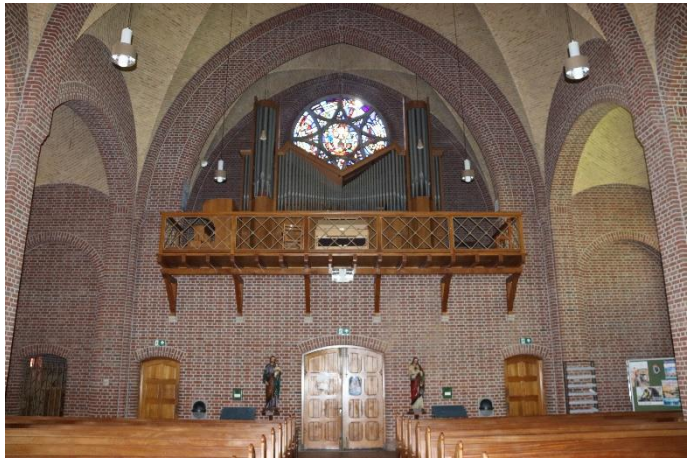
Kerkbanken — De kerkbanken staan opgesteld in het brede middenschip en worden gescheiden door een middengang. De banken lopen aan beide zijden circa één meter door in de zijbeuken. Dit is, zoals in de inleiding al is aangegeven, atypisch voor christocentrische kerken. De banken met knielplank (knielbanken) zijn oorspronkelijk. Ze kenmerken zich door de opvallende organische opzet van de wangen. Oorspronkelijk stonden ook in de transeptarmen dergelijke banken opgesteld.

Biechtstoelen — In het tweede en vierde travee van de noordelijke zijbeuk zitten de oorspronkelijke eikenhouten biechtstoelen. Ze zijn gevat in een ietwat uitkragende bakstenen omlijsting. Dit lijstwerk verjongt naar binnen toe. De stoelen zijn volledig opgenomen in de ondiepe uitbouwen. De biechtstoelen zijn voorzien van paneeldeuren met aan de bovenzijde veelkleurig rastervormig glas-in-lood. Inpandig is het paneelwerk doorgevoerd.

Overige — Aan weerszijde van de hoofdentree en nabij de zijingangen in de transeptarmen zit een hardstenen wijwatervat in de muur (deels gezoet, deels gefrijnd). Verspreid over de kerk zijn, tegen de pilasters in de zijbeuken, de pilasters tegen het westwerk, kleine natuurstenen wijdingskruisjes op circa 1,5 meter opgenomen.

In de apsis in de zuidelijke transeptarm staat het natuurstenen doopvont. Deze stond van oorsprong in de doopkapel.

Afb. 58 Schip, gezien richting de narthex/ het zangkoor.

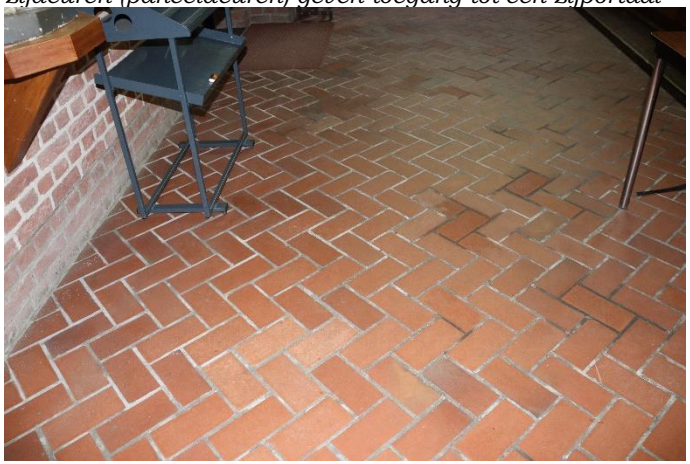
Afb. 59 De deuren tussen schip en narthex. De centrale (spiegelklamp)deur komt rechtstreeks uit op de narthex, de zijdeuren (paneeldeuren) geven toegang tot een zijportaal

Afb. 60 Paneeldeur en wijwatervat.

Afb. 61 De tribune van het zangkoor.

Afb. 62 Vloer van splijttegels in visgraatpatroon.

Afb. 63 Een van de wijdingskruizen.

Afb. 64 In tegenstelling tot het exterieur, is het interieur in kruisverband gemetseld.

Afb. 65 Overzicht vanaf het zangkoor richting het koor.

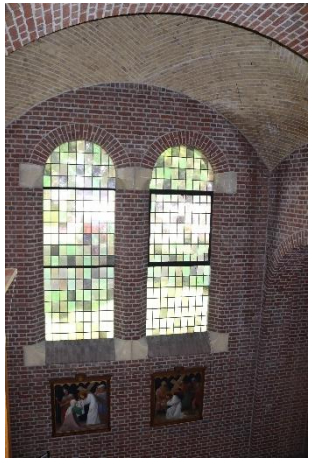
Afb. 66 Een van de schiptraveeën met eenvoudig glas-in-lood bij de vensters.

Afb. 67 Blik vanaf het koor richting het schip.

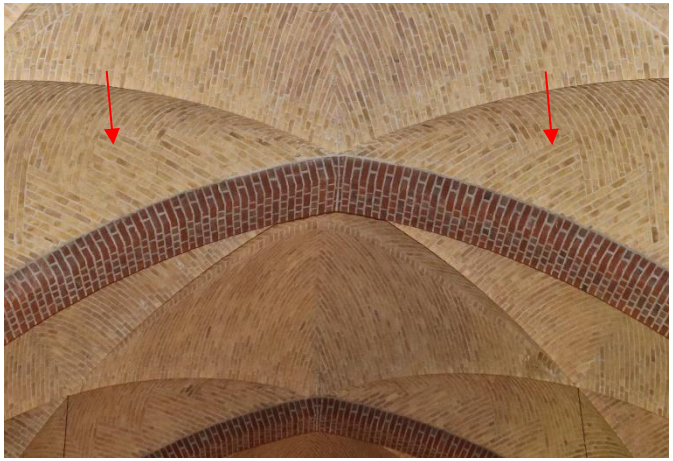
Afb. 68 Netgewelf, opgedeeld door spitsbogige gordelbogen.

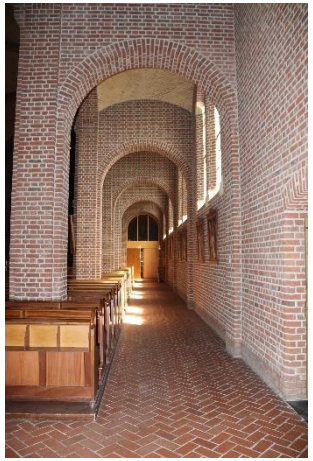
Afb. 69 Detail van het rastervormige glas-in-lood.

Afb. 70 Gewelven, gezien vanaf het zangkoor.

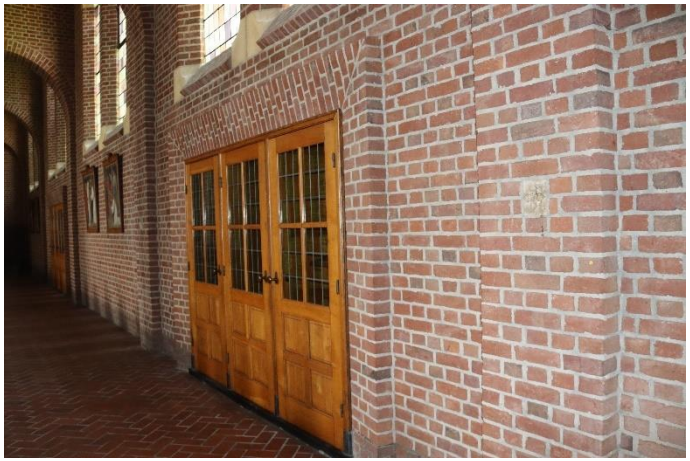
Afb. 71 Doordat het netgewelf is doorbroken door de gordelbogen, heeft men vlechtingen moeten toepassen.

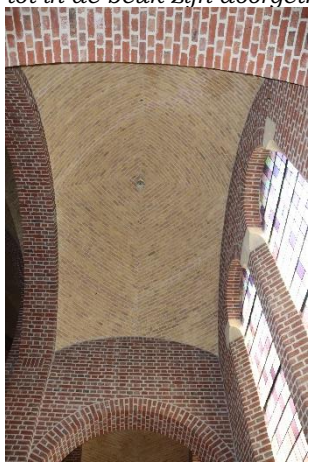
Afb. 72 De zuidelijke zijbeuk. Hier is goed zichtbaar dat de banken tot in de beuk zijn doorgetrokken.

Afb. 73 De kerkbanken.

Afb. 74 Een van de twee biechtstoelen.

Afb. 75 Kloostergewelf in de zijbeuk.

Afb. 76 De doorgang tussen noordelijke zijbeuk en transeptarm (2000).

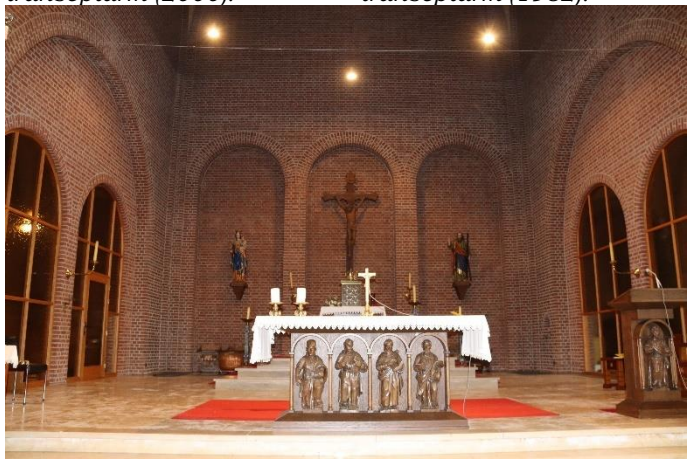
Afb. 77 De doorgang tussen de zuidelijke zijbeuk en transeptarm (1982).

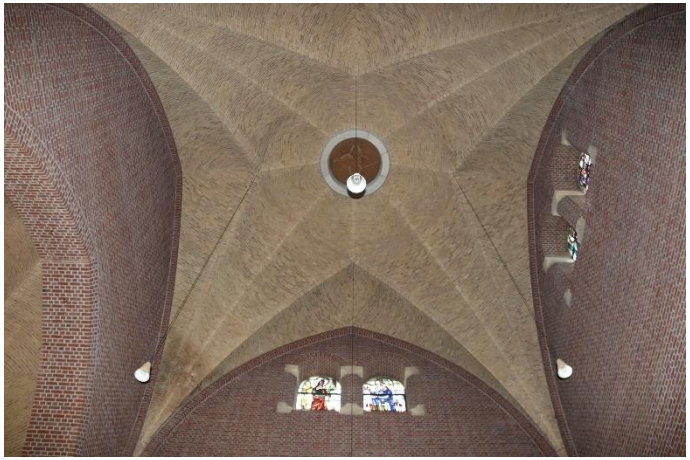
Afb. 78 Het in 1969 doorgetrokken presbyterium. De bovenste treden van de oorspronkelijke trappen zijn nog zichtbaar.

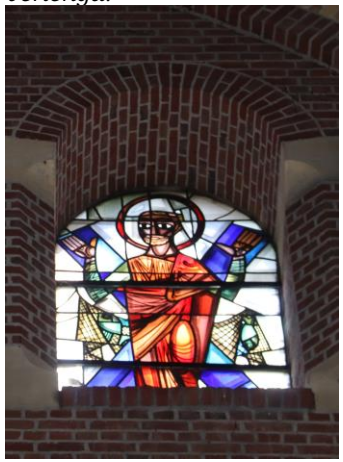
Afb. 79 De verhoging van het altaar is naar achteren toe verlengd.

Afb. 80 De oostgevel van het koor heeft drie ondiepe spaarvelden onder rondboog.

Afb. 81 Stergewelf boven het koor.

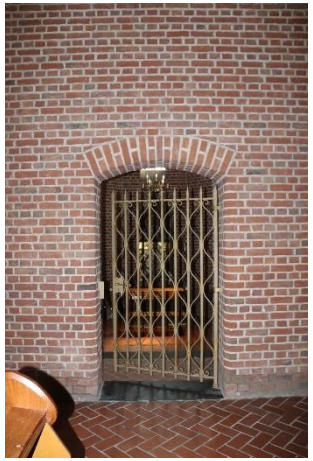
Afb. 82 Een van de koorvensters van Jérome Goffin.

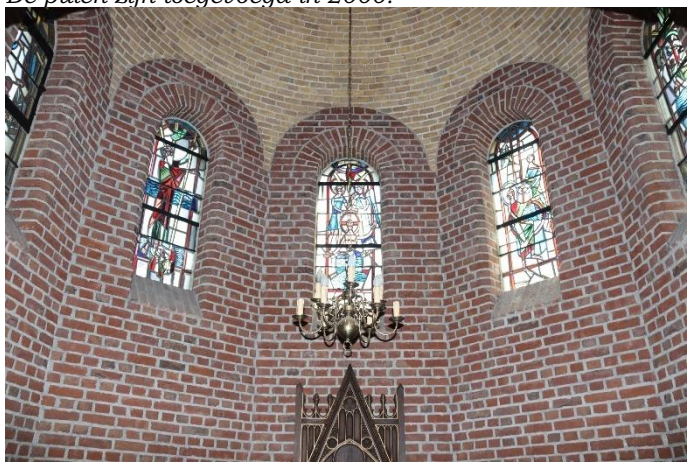
Afb. 83 Invulling tussen koor en noordtransept uit 1982. De puien zijn toegevoegd in 2000.

Afb. 84 Kruisgewelf in de oorspronkelijke Mariakapel.

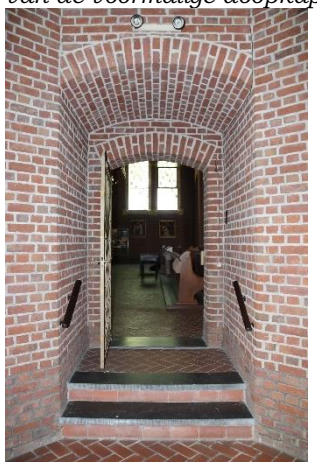
Afb. 85 Oorspronkelijk hekwerk van de voormalige doopkapel.

Afb. 86 Impressie van de doopkapel met de vensters van 5.1.2e.

Afb. 87 Koepelgewelf met in de kruin een Latijns kruis.

Afb. 88 Het vloerniveau ligt (symbolisch) lager in de (voormalige) doopkapel.

Afb. 89 Zuidelijke transeptarm, in 1982 afgeschoten en ingericht als dagkapel.

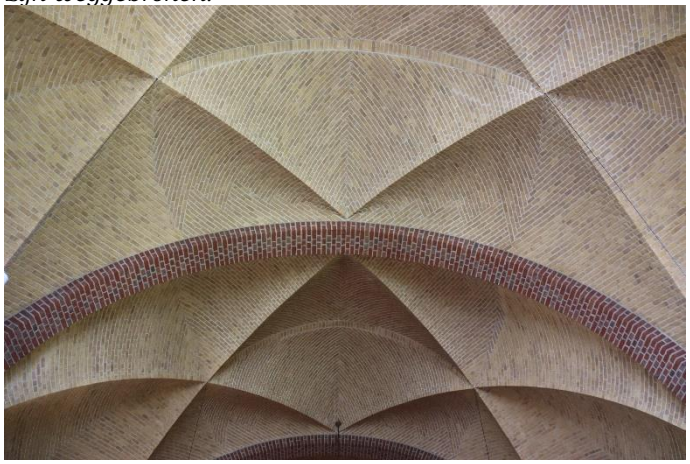
Afb. 90 Invulling tussen transept en koor. De traptreden zijn weggebroken.

Afb. 91 Kloostergewelf in het noordelijke, smalle transepttravee.

Afb. 92 Apsis met daarin het doopvont. Links de deur naar de sacristie.

Afb. 93 Netgewelf, opgedeeld door gordelbogen.

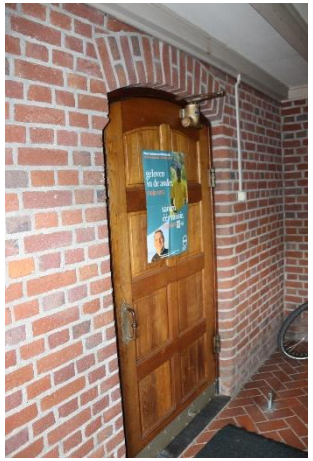
Afb. 94 Vlechtwerk ter aansluiting van de gewelfkappen op gordelboog.

Afb. 95 Half koepelgewelf in de apsis.

Afb. 96 Impressie van het zuidelijke zijportaal.

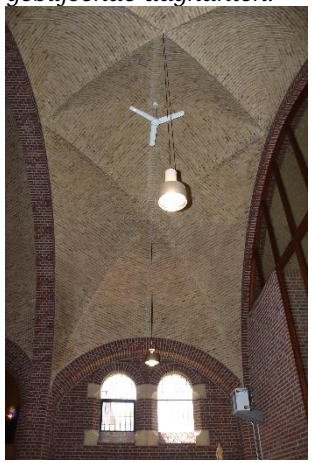
Afb. 97 Deuropening met gebiljoende dagkanten.

Afb. 98 Invulling tussen koor en noordelijke transeptarm: 1982, met puien uit 2000. De trappen zijn hier behouden.

Afb. 99 Invulling in de noordelijke travee van de noordelijke transeptarm: 2000.

Afb. 100 Detail van het netgewelf.

Afb. 101 De inbouwen zijn als dozen onder het gewelf opgetrokken,

Afb. 102 Achterzetramen in de oostelijke kamer van de inbouw.

Afb. 103 Beglazing in 2000 aangebracht in de deur naar het noordelijke zijportaal.

Zoldering — De zoldering boven het schip zijn toegankelijk via de noordwestelijke traptoren. Het muurwerk volgt de ronding van de spiltrap en is opgetrokken in een koppenverband. De spiltrap is opgebouwd uit betonnen prefab delen. Een hooggeplaatst luik op het bovenste bordes geeft, middels een tweetal stalen treden, toegang tot de zoldering boven het middenschip en de narthex.

Afb. 104 Betonnen spiltrap. De vierkanten traptoren heeft in het interieur een ronde opzet.

Afb. 105 Hoog geplaatst luik dat vanaf het bovenste trapbordes toegang geeft tot de zoldering boven het middenschip.

De zoldering is in de lengte opgedeeld door op de gordelbogen geplaatste, steens muurtjes, centraal in elke muur zit een doorgang onder rondboog. De scheidende wanden, evenals de borstwering langs de noord- en zuidzijde is in kruisverband opgetrokken. Een loopbrug loopt over de 'olifantenruggen', de bovenzijde van de gemetselde gewelven. Deze zijn met een cementpleister afgesmeerd. De kap is opgezet als eenvoudige gordingenkap. De gordingen worden middels in het muurwerk geplaatste windschoren geschoord. Op de gordingen is een houten beschot getimmerd. Boven de narthex is een ranke staalconstructie over de gewelven geplaatst. Deze is aangebracht ten tijde van het herstel van de aardbevingsschade uit 1992.

Afb. 106 Zoldering boven het westwerk met rond 1992 aangebracht staalwerk. Met cement afgesmeerde bovenzijde van de gewelven.

Afb. 107 Steektrap die vanaf het middenschip toegang geeft tot de zoldering boven de zuidelijke transeptarm.

Afb. 108 Loopbrug over de 'olifantenruggen'. Per travee zit een scheidende muur met doorgang onder rondboog.

Het trapbordes ontsluit ook de noordelijke zijbeuk. De zuidelijke zijbeuk is alleen toegankelijk door de gewelven van het middenschip te kruisen. We zien hier een soortgelijke opzet: scheidende steens muurtjes met doorgangen onder rondbogen en een gordingenkap.

Afb. 109 Zoldering boven de noordelijke zijbeuk.

De zoldering boven de Mariakapel is bereikbaar via een luik in de zuidelijke muur van het zangkoor.

De traptoren tegen de oostgevel van het koor geeft toegang tot de zoldering boven het stergewelf. Net boven het stergewelf zit een in het werk gestort betonnen vloerdek (op forse liggers). De hoeken van de torens zijn eveneens in het werk gestort. Hiertussen zit in kruisverband gemetseld muurwerk. Een loopbrug en ladder geven toegang tot de bovenste geleding waar de klokken staan opgesteld. Deze geleding wordt gekenmerkt door haar open opzet, bestaande uit drie gekoppelde galmgaten in iedere gevel. Deze zijn aan het interieur op eenzelfde wijze gedetailleerd als het exterieur: getoogde openingen met gebiljoende dagkanten en mergelstenen aanzetblokken met kapel. Doordat aan deze zijde ook sprake is van een afzaat, is de onderdorpel van de opening in feite opgezet als ezelsrug. De wanden zijn na de aardbeving in 1992 versterkt met een staalconstructie.

De ruimte wordt overspannen door een balkenplafond, gevormd door de elkaar kruisende trekplaten van de spanten van de torenspits. Bovenop deze trekplaten ligt een plankenvloer. De kap is opgezet met een centrale makelaar/koningsstijl. De spantbenen van de halfspanten en hoekkepers komen bovenaan samen bij deze makelaar. Halverwege zit een balkkruis, bestaande uit trekplaten, die de spantbenen en kepers met de koningsstijl verbinden. Een reeks schoren versterkt de constructie verder. Bovenop de gordingen zit een planken beschot.

Afb. 110 Betonnen spiltrap vanaf de sacristie naar de koortorenzoldering.

Afb. 111 Detail van een van de trapvensters.

Afb. 112 In het werk gestorte betonconstructie boven het stergewelf.

Afb. 113 Ook de hoekkolommen zijn in beton uitgevoerd. Hiertussen is metselwerk opgetrokken.

Afb. 114 Impressie van de bovenste geleding met luiklokken.

Afb. 115 Impressie van de getoogde luigaten en de ladder naar de zoldering.

Afb. 116 Constructie van trekplaten met daarop een kinderbalklaag met plankenvloer. Hieronder zit de laat-twintigste-eeuwse staalconstructie.

Afb. 117 Kapconstructie met balkkruis, gevormd door trekplaten.

Afb. 118 Koningsstijl met de elkaar kruisende trekplaten en schoren.

Luiklokken — Op het betondek van de bovenste geleding van de toren staat aan de oostzijde een eenvoudige stalen klokkenstoel. De opzet van de stoel is nog conform de oorspronkelijke opzet. Wel zijn de twee dwarsbalken waaraan de klokken hangen, in de loop van de tijd vernieuwd. In de klokkenstoel hangen twee klokken. Het westelijke exemplaar dateert uit 1337. Deze klok is aangewezen als rijksmonument. De zware klok, met een doorsnede van 95 centimeter heeft bovenlangs een inscriptie staan: *MARIA VOCO O REX GLORIE VENI CUM PACE ANNO DEI MCCCXXXVII* ('Ik heet Maria, o Koning der Glorie kom in vrede, jaar van God 1337'). De klok is afkomstig uit de oorspronkelijke, op de Kerkberg gelegen en tijdens de oorlog verwoeste Andreaskerk.

De oostelijke klok dateert uit 1959. Bovenlangs is ze voorzien van een decoratieve band voorzien van florale motieven. Langs de onderzijde zien we de tekst: AD TUA SACRA VOCO POPULUM CLANGORE SONORE ANNO 1959 ('ik roep met mijn welluidende stem het Volk naar uwe kerk').

Afb. 119 Stalen klokkenstoel met links (oost) de klok uit 1959 en rechts (west) de klok uit 1337.

Afb. 120 Binnenzijde van de klok uit 1337 met moderne klepel.

Afb. 121 De Mariaklok uit 1337.

Afb. 122 'MCCCXXXVII'

Afb. 123 'Glorie'.

Afb. 124 De klok uit 1959.

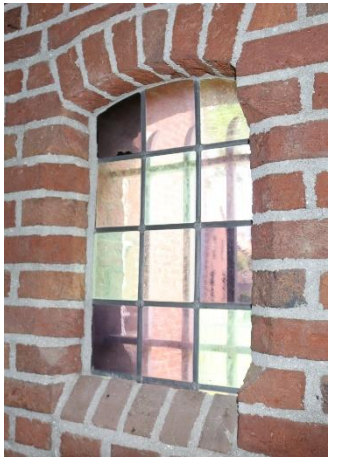
Afb. 125 'anno 1959'.

Sacristie — De sacristie is toegankelijk via de zuidelijke transeptarm. De in de uitbouw onder lessenaardak geplaatste ruimte fungeert als gang. Ze geeft toegang tot de panddiepe sacristie. Aan de noordzijde zit een deur naar een gang, de brandkast (Lips) en twee wandkasten. De gang ontsluit de bijsacristie ten oosten en een toiletje. Achter dit toilet ligt een wandkast van de bijsacristie. Links van de gang ligt een wandkast, de opgang naar de zoldering en de toegang tot de zoldertrap. De uitbouw van de zoldertrap kraagt ietwat uit in de gang. De zuidelijke gang heeft een detaillering die gelijk is aan de kerk: de vloer is voorzien van de rode splijttegels, de wanden tonen het schoon metselwerk en er is een kinderbalkenplafond (net als de zijportaaltjes). In de overige vertrekken is een afwijkende afwerking. In de sacristie ligt een novilon vloer. In de noordelijke gang, bijsacristie en toilet ligt een tegelvloer, bestaande uit een veld met gevlamde tegels en een omgaande bies. De wanden zijn overal gestuct en er zitten kinderbalkenplafonds. De deuren zijn in opzet identiek aan de kerkdeuren, maar zijn wit geschilderd. Ze hebben nog het oorspronkelijke hang- en sluitwerk. De vensters in de oostgevel hebben ietwat afgeschuinde neggen en comblanchien vensterbanken.

De zolderverdieping is toegankelijk via een eenvoudige steektrap met kwart aan de onderzijde. De zoldering is in een later provisorisch opgedeeld. De ruimte heeft een plankenvloer. De wanden zijn wit gesausd en de ruimte wordt overspannen door een eenvoudig Hollands spant. Tegen de kopgevel zit het forse rookkanaal, horende bij de CV die in de kelder staat opgesteld.

Afb. 126 Gang vanuit de transeptarm naar de sacristie.

Afb. 127 Detail van een van de vensters in de gang.

Afb. 128 Impressie van de sacristie: gestucte wanden en kinderbalkenplafond.

Afb. 130 De kluis.

Afb. De sacristiegang. De uitstulping aan het eind is de traptoren.

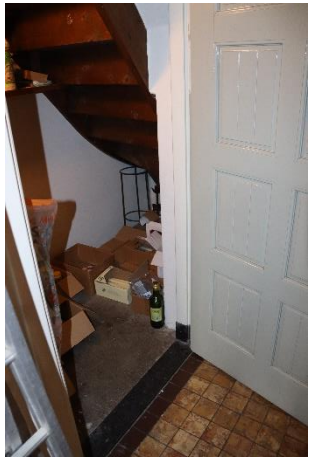
Afb. 129 Wandkasten en deur naar de gang. Op de vloer ligt novilon.

Afb. 131 Tegelvloeren in de gang en bijsacristie.

Afb. 132 Impressie van de bijsacristie.

Afb. 133 Wandkast onder de zoldertrap.

Afb. 134 Tegelvloer in het toilet.

Afb. 135 Spant op de sacristiezolder.

Afb. 136 Impressie van de zolder. De ruimte is met een houten wand nadien opgesplitst.

Afb. 137 Impressie van de zolder. Links de op de muur liggende betonnen prefab bakgoten.

Afb. 138 Impressie van de kelder.

Kelder — De noordelijke uitbouw onder lessenaardak tegen de oostgevel geeft middels een bakstenen (gecementeerd) keldertrap toegang tot de stookkelder. Deze ligt onder de sacristie. De van oorsprong onverdeelde ruimte is nadien, vanwege het vervangen van de installatie, aangepast. Via kanalen onder het koor wordt de warmte onder het koor, het oostelijke travee van het schip en de transeptarmen verspreid. De vloer is gecementeerd. De gecementeerde wanden zijn wit geschilderd. De ruimte wordt overspannen door een in het werk gestort betondek met liggers.

Afb. 139 In het werk gestorte betonconstructie en vloerdek.

Afb. 140 Keldertrap en trapvenster.

3 Verhaal van de plek

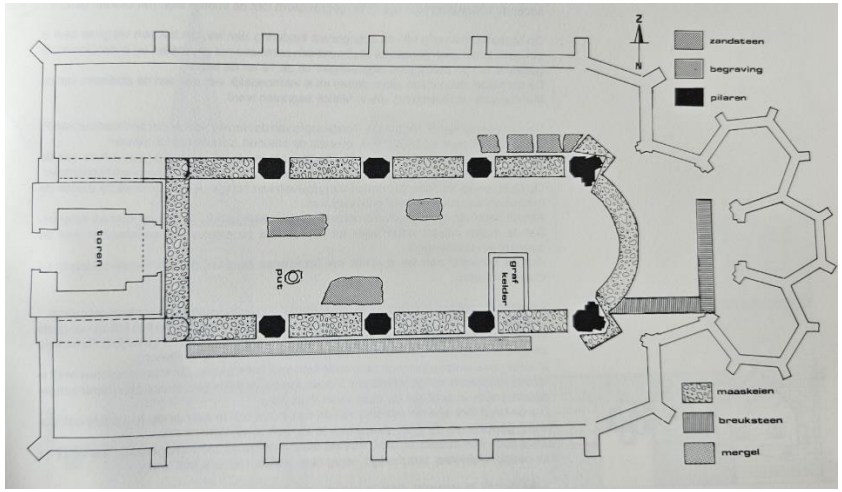
In dit hoofdstuk wordt, aan de hand van het voor handen zijnde bronnenmateriaal, kort ingegaan op de ontwikkelingsgeschiedenis van de Andreaskerk. Om de kerk te duiden, wordt in dit hoofdstuk ook ingegaan in de twintigste-eeuwse kerktypologie en de rol van die de verschillende actoren in dit proces vervulde. Aangezien de kerkgeschiedenis van Melick verder teruggaat dan de huidige kerk en omdat de rijksmonumentale kerkklok afkomstig is uit de voormalige kerk, wordt ook aandacht besteed aan de voorlopers.

3.1 De oude Andreaskerk[5]

Middeleeuws — Over de oorsprong van de parochie van Melick is weinig bekend. De eerste schriftelijke vermelding waarin wordt gesproken over een eigen pastoor, dateert uit 1310, maar vermoedelijk heeft er al rond 1200 een kerk op deze locatie gestaan/ Latere akten dateren uit 1401, 1415 en 1416. In de beschrijving van de kerk is de Mariaklok uit 1337 al aan bod gekomen. Uitgaande van het jaartal van deze klok, kunnen we met een hoge mate van zekerheid stellen dat ze al in de eerste kerk van Melick heeft gehangen.

Bij de sloop van de kerk na de Tweede Wereldoorlog werd door de toenmalige Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek archeologisch onderzoek gedaan op de locatie. Onder de fundering van de negentiende-eeuwse kerk vond met diverse funderingsresten die waren opgetrokken in mergel, maaskeien en zandsteen. De maaskeien fundering worden als relicten van de oudste kerk beschouwd. Hieruit blijkt dat er sprake was van een smal volume met aan de oostzijde een bescheiden absidale uitbouw. De aangetroffen zandstenen relicten zouden mogelijk verband kunnen houden tot een Romeins gebouw.

[5] Informatie afkomstig van: 5.1.2e, *Het voetspoor van* 5.1.2e Melick 1981; www.kerken-in-limburg.nl/kerken/melick/andreas.

Afb. 141 Weergave van de archeologische vondsten die door de ROB zijn aangetroffen. De zwarte kolommen die door de maaskeien fundering lopen, zijn negentiende-eeuws. De witte belijning heeft betrekking op de negentiende-eeuwse kerk.
Bron: Gootzen 1981, p.47.

Negentiende eeuw — We maken een grote sprong voorwaarts. De oudste representatieve weergave van Melick dateert uit het begin van de negentiende eeuw. Op de kadastrale minuutkaart (1811-1832) zien we dat Melick bestond uit een oost-west lopend dorpslint dat langs de weg tussen St. Odiliënberg en Herkenbosch was gegroeid. Ter plekke van de huidige splitsing Dorpsstraat-Heinsbergerweg (N293), de oude kruising met de naar het noorden (Roermond) lopende weg, is sprake een klein bebouwingscluster. De kern van dit cluster wordt gevormd door de eeuwenoude Kerkberg, een opvallende natuurlijke hoogte in het landschap. Deze kerkberg wordt op een penning uit 1666 aangeduid als de St. Andreasberg. Op deze Kerkberg stond tot 1945 de kerk van Melick. Nu is ze ingericht als begraafplaats. De rijksmonumentale kapel op de begraafplaats is een relict van de voormalige kerk: ze vormt de centrale straalkapel van het kerkkoor. Ook de kerkmuur is nog een herinnering van het oude kerkeiland.

De kerk wordt weergegeven als een georiënteerde, lang en smal kerkgebouw. Het schip is duidelijk herkenbaar, met aan de oostzijde het iets smallere koor en aan de westzijde een toren. Tegen de noordgevel staat nog een uitbouw.

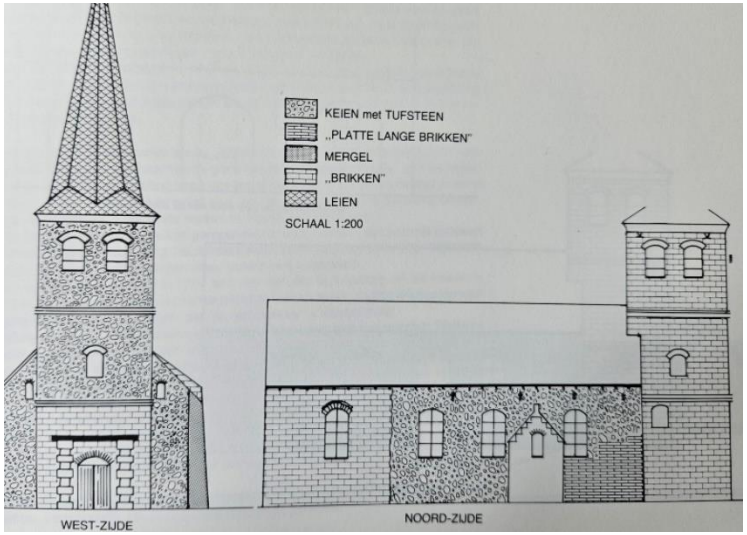

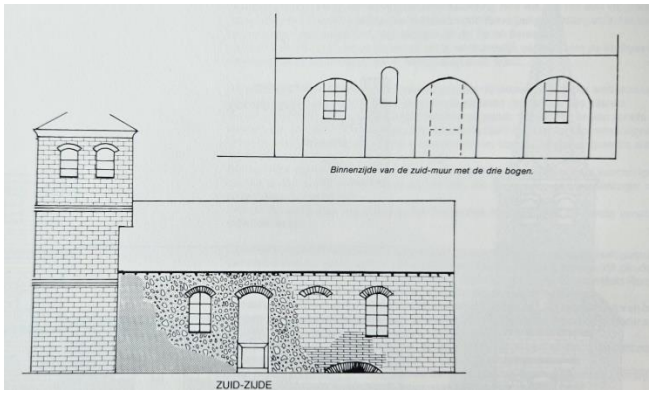
Afb. 142 Kadastrale minuutkaart van Melick, 1811-1832. Op deze sectiekaart zien we het gedeelte ten noorden van de Dorpsstraat. De gele pijl wijst de oude kerk aan. De rode pijl de locatie van de naoorlogse Andreaskerk.
Bron: beeldbank RCE.

Afb. 143 Detail van het kerkeiland. Meteen ten zuiden zien we de nog aanwezige Tonnenderhof.

Bij het schrijven van zijn boekje ter ere van het 25-jarig bestaan van de nieuwe kerk, wist 5.1.2e uit het kerkarchief enkele schetsen (met maatvoering en materiaalgebruik) boven tafel te krijgen waarop de vroeg-negentiende-eeuwse kerk zichtbaar is. Deze schetsen zijn destijds uitgewerkt tot tekeningen (zie afb. 144). De tekeningen laten zien dat de gevels in verschillende materialen waren opgetrokken, waaronder tufsteen, platte bakstenen (vermoedelijk Romeinse *tiglia*), mergel en baksteen.

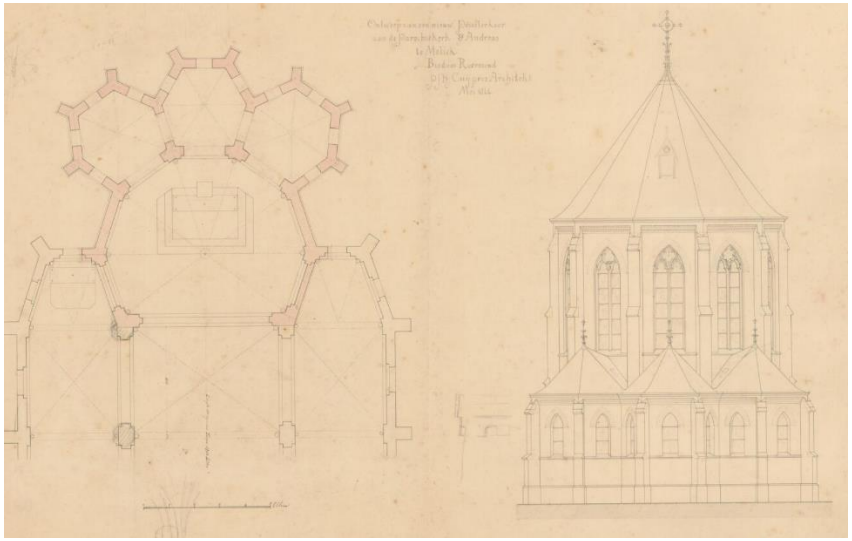

Afb. 144 Tekeningen van de kerk vóór de negentiende-eeuwse nieuwbouw, gebaseerd op schetsen die waren opgeslagen in het kerkarchief.
Bron: Gootzen 1981, pp.49-50.

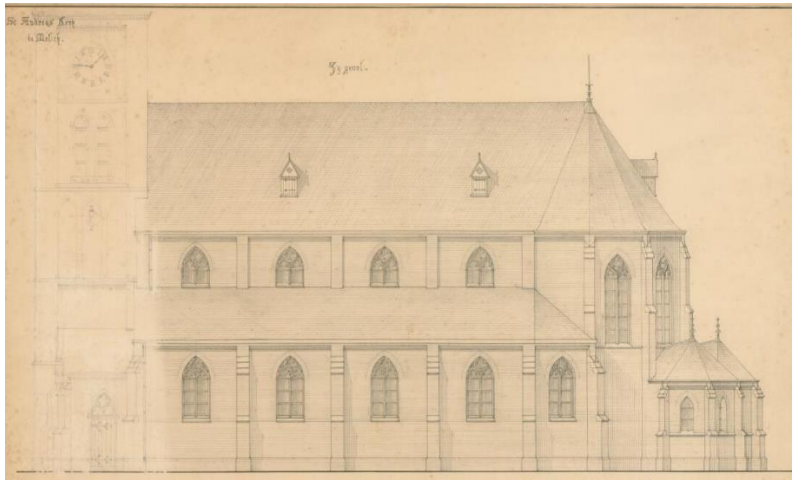

Nieuwe kerk van 5.1.2e — In de tweede helft van de negentiende eeuw wordt de bestaande kerk gefaseerd gesloopt en wordt overgegaan tot nieuwbouw. Deze grootschalige vernieuwingsdrang onder kerkbesturen is tekenend voor de periode na het herstel van de Bisschoppelijke Hiërarchie in 1853. Nog in datzelfde jaar vraagt bouwpastoor 5.1.2e vraagt de dan nog jonge architect 5.1.2e om plannen te ontwerpen voor een nieuwe kerk. Hiermee is het een van de vroegste kerkplannen die door 5.1.2e werden opgesteld. Het ontwerp is nog behouden en bevindt zich in het bureau-archief van 5.1.2e, dat is opgeslagen in Het Nieuwe Instituut te Rotterdam. De plattegrond toont niet alleen het nieuwe koor (in rood), maar laat ook al zien dat er toen al de intentie was om ook het gehele schip te vernieuwen. Ook hiervoor stelde 5.1.2e de tekeningen alvast op. Uiteindelijk zou het nog tot 1867 duren voordat werd begonnen met de bouw van het nieuwe koor. Het schip en de onderbouw van de westtoren werden pas in 1881-1884 gebouwd. De bovenste geleding met spits werden in 1891 gerealiseerd.

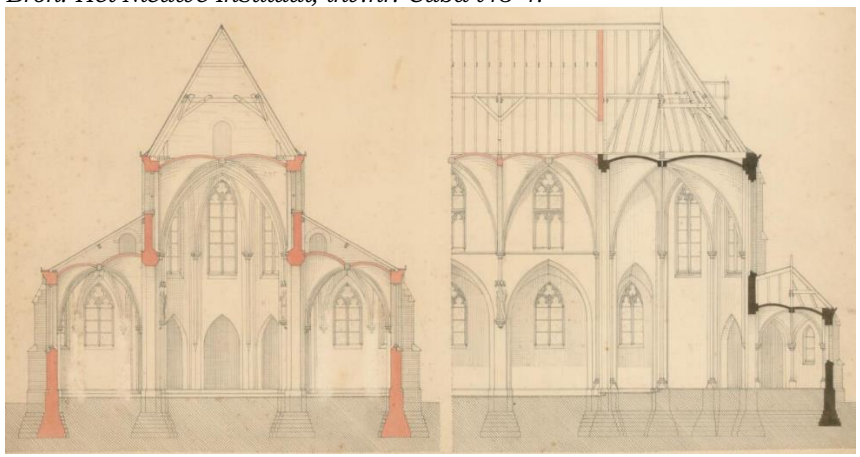
De kerk werd in 1884 geconsacreerd. In 1894 werd vervolgens een nieuwe pastorie gebouwd.

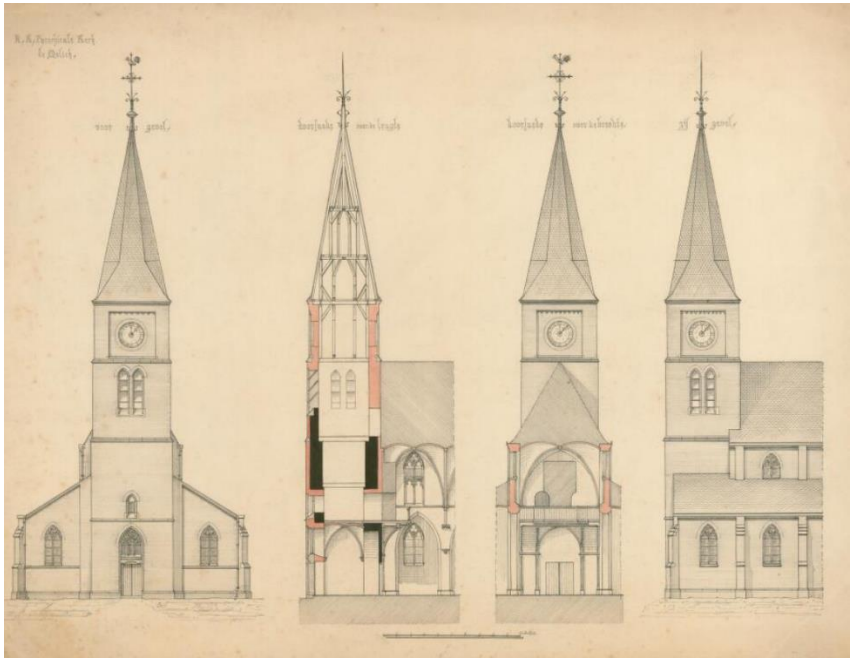
Afb. 145 Ontwerp van 5.1.2e *uit 1853 voor het nieuwe koor.*
Bron: Het Nieuwe Instituut, inv.nr. Cuba t43-5.

Afb. 146 Afb. 147 Ontwerp van 5.1.2e *uit 1853: aanzicht zuidgevel schip en koor.*
Bron: Het Nieuwe Instituut, inv.nr. Cuba t43-4.

Afb. 148 Afb. 149 Ontwerp van 5.1.2e *uit 1853: doorsneden koor.*
Bron: Het Nieuwe Instituut, inv.nr. Cuba t43-3.

Afb. 150 Afb. 151 Ontwerp van 5.1.2e *uit 1853: westwerk*
Bron: Het Nieuwe Instituut, inv.nr. Cuba t43-2.

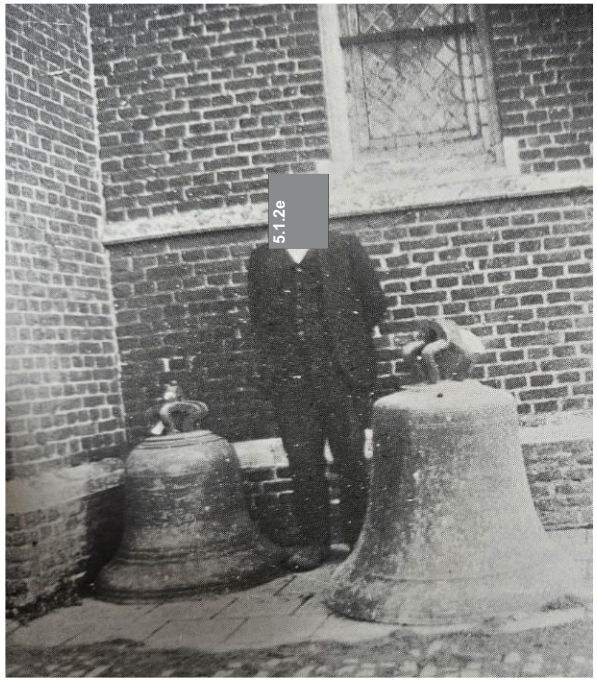
Afb. 152 Afb. 153 Ontwerp van 5.1.2e *uit 1853: sfeerbeeld interieur. Bron: Het Nieuwe Instituut, inv.nr. Cuba t43-1.*

Afb. 154 Oude foto van de Andreaskerk en de pastorie, gezien vanuit het zuiden. De foto zou zijn bewerkt door twee foto's samen te voegen. Bron: kerkgebouwen-in-limburg/kerken/melick/andrea.

Verwoesting — Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog werd de kerktoren gebruikt als uitkijkpost door de Duitsers. Hierbij werden de twee kerkklokken, de klok uit 1337 en een klok uit 1780, in 1942 verwijderd. De klokken werden opgeslagen met als doel ze om te smelten. Dit is met de klok uit 1337 uiteindelijk niet gebeurd. Ze werd

gevonden in Tilburg en vond na de oorlog haar weg terug naar Melick.[6]

Afb. 155 Foto genomen, kort nadat de klokken zijn verwijderd. Rechts de Mariaklok uit 1337.
Bron: 5.1.2e *1981, p.71.*

Bij het wegtrekken van de Duitse troepen werd de kerktoren op 7 februari 1945 opgeblazen, waardoor ook het schip en het koor zwaar beschadigd raakten. Het artillerievuur van de geallieerden veroorzaakten hierbij nog meer schade. In de maand februari zijn er naar schatting 3000-4000 granaten op Melick gevallen, waaronder het overgrote deel rond de kerk.[7]

3.2 Een noodkerk

De kerk was te zwaar beschadigd om hersteld te worden. De kerk werd gesloopt. Hierbij werd de centrale straalkapel behouden als herinnering. Ze werd ingericht als kerkhofkapel en vormt tot de dag van vandaag een herinnering aan de oorspronkelijke kerk op het kerkeiland. In 2002 is de kapel aangewezen als rijksmonument (nummer 524085).

6 5.1.2e, *De verwoeste kerken van Limburg,* Maaseik 1946, pp.74-75.

7 Rijswijk 1946, p.75.

Afb. 156 De kerkhofkapel op de Kerkberg is van oorsprong de centrale straalkapel van de negentiende-eeuwse neogotische kerk van 5.1.2e 5.1.2e*. Nadat de kerk in 1945 was verwoest, werd de behouden kapel hersteld en aangepast tot kerkhofkapel.*

Om na de oorlog toch weer een mis te kunnen vieren, werd de mis enkele jaren in het patronaat aan de Groenstraat gehouden. In 1949 werd er een noodkerk gebouwd. Het kerkbestuur liet een plan opstellen door architect 5.1.2e.

De locatie van de nieuwe kerk bevond zich op een groot braakliggend akkerperceel ten noorden van de Dorpsstraat. Dit perceel werd aan de kerk geschonken voor de bouw van de kerk, scholen en cultureel-charitatieve doeleinden. De donateur was de adellijke familie 5.1.2e. 5.1.2e 5.1.2e is eigenaar van kasteel Daelenbroek.
Aan het begin van de twintigste eeuw wordt langs de Dorpsstraat, aan dit groot braakliggend terrein al een nieuw gemeentehuis (nog aanwezig) en een school (gesloopt) gebouwd. Als we naar de kadastrale minuutkaart van 1811-1832 kijken, dan zien we duidelijk de structuur van het dorpslint. Ter plekke van de latere school en gemeentehuis ligt een groot perceel akkerland. Het perceel is volledig omringd door wegen: Dorpsstraat ten zuiden, Krommenweg te westen en noorden (de huidige Kerkstraat en laan ten noorden van de kerk) en de Brouwestraat ten oosten.

Afb. 157 Kadastrale minuutkaart 1811-1832. De infrastructuur rondom het grote akkerperceel is tot op heden nog aanwezig. Op het noordelijke deel van dit perceel wordt nadien de kerk gebouwd.
Bron: beeldbank RCE.

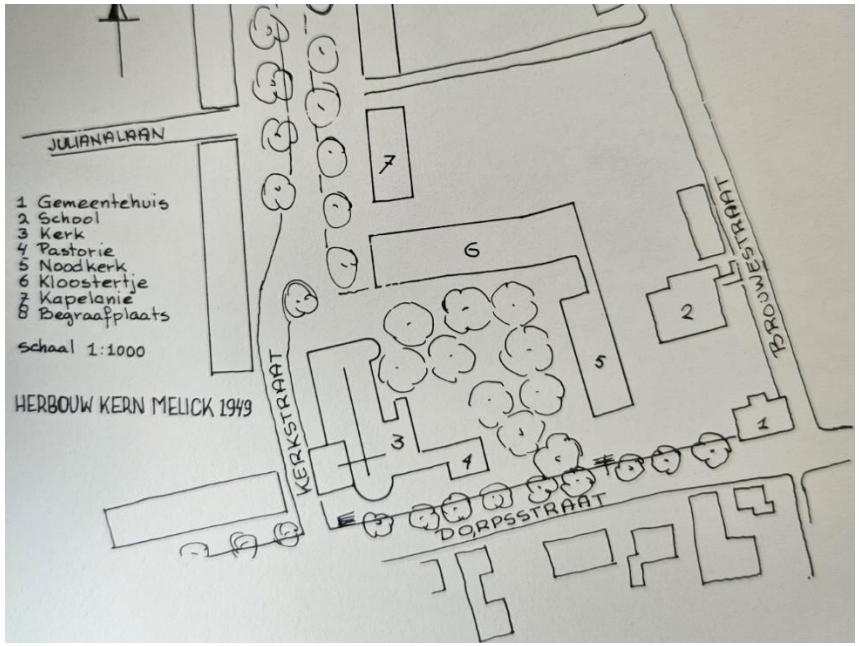
Volgens de bij de minuutkaart horende Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels, is dit perceel akkerland eigendom van de weduwe 5.1.2e 5.1.2e. Wie dit exact is geweest, is onbekend. Wel weten we dat ene 5.1.2e in 1777 in bezit komt van het ten noorden van Melick gelegen kasteel Schöndeln. Hij overlijdt echter al in 1793 en laat Schöndeln na aan zijn zus, 5.1.2e, getrouwd met 5.1.2e St.-Remy. Na haar overlijden in 1838 gaat alles over op haar familie in Saksen.[8] Hoe het betreffende perceel nadien wordt vererfd en hoe het uiteindelijk deel is uit gaan maken van de goederen van Daelenbroek, is binnen de kaders van dit onderzoek niet nader onderzocht.

5.1.2e tekende in 1949 niet een plan voor de noodkerk, maar ook al voor de nieuw te bouwen Andreaskerk. Op een situatietekening is de voorgestelde opzet zichtbaar. Hierop zien we dat ten westen van de al bestaande school aan de Brouwerstraat een noodkerkje werd opgericht.[9] Uit deze plannen kunnen we opmaken dat de beoogde kerk op de hoek Dorpsstraat-Kerkstraat kwam te liggen. Deze kerk was niet georiënteerd: koor op het zuiden, gericht op de Dorpsstraat. Het front lag in het verlengde van de Kerkstraat, zodat men bij toenadering vanuit het noorden zicht had op het kerkfront.

8 5.1.2e, et al, *Kastelen in Limburg. Burchten en landhuizen (1000-1800),* Utrecht 2005, p.232.

9 Gootzen 1981, p.61.

Om dit te bereiken werd het zuidelijke deel van de Krommenweg (hier al als Kerkstraat aangeduid) naar het westen verlegd. Ook de noordelijke tak van de Krommestraat werd in het plan van 5.1.2e verlegd en meer naar het zuiden geplaatst, in het verlengde van de nieuwe Julianastraat.

Afb. 158 Situatietekening voor herbouw van de kern van Melick, met daarop weergegeven de noodkerk (nr. 5), de nieuwe kerk op de hoek Dorpsstraat-Kerkstraat (3), een kloostervolume (6), de kapelanie (4) en de pastorie (7).
Bron: 5.1.2e *p.61.*

Het nieuwe religieus ensemble werd gecomplementeerd met een pastorie aan de Dorpsstraat, een kapelanie aan de Kerstraat en een klein kloostergebouw ten noordoosten van de kerk.

De situatietekening geeft onvoldoende inzicht om vast te stellen hoe de kerk eruit zou zien. Algemeen beschouwd zien we een driebeukig schip. Het koor wordt afgesloten door een halfronde apsis. Aan weerszijde lijkt sprake van een transept. Hierbij wordt ter westzijde het transept als apart volume gepresenteerd. Dit zou kunnen betekenen dat hier een toren stond. Een soortgelijke hoofdopzet zien we bij zijn Sint-Stefanuskerk te Dieteren (1940) of de Johannes de Doperkerk in Baexem (1950). Ter hoogte van de narthex staat aan de oostzijde een halfronde uitbouw. Typologisch gezien is het aannemelijk dat dit een doopkapel was (het ‘symbolische’ noorden van de kerk).

De noodkerk werd gebouwd. Door het overlijden van 5.1.2e in 1951 kon de door hem beoogde Andreaskerk niet worden gerealiseerd. Er moest dus door het kerkbestuur worden gezocht naar een andere architect. Deze werd gevonden in 5.1.2e 5.1.2e.

3.3 De nieuwe Andreaskerk

In 1954-1956 werd de huidige Andreaskerk opgericht. Het plan werd opgesteld door architect 5.1.2e. 5.1.2e had al een lange staat van verdienste als kerkenbouwer, niet alleen als zelfstandig architect, maar ook als compagnon in het bureau van zijn vader 5.1.2e. Het ontwerp kenmerkt zich door een sober traditionalistische stijl, waar met name invloed van de Delftse School en de 'zware' architectuur van 5.1.2e (en diens gelijkgestemden) herkenbaar is. De typologie van de kerk (de hoofdopzet en de interne geleding) is kenmerkend voor de christocentrische kerkarchitectuur uit de interbellumperiode. Al met al is het kerkplan niet vooruitstrevend, maar eerder een late uiting van een ontwikkeling in de kerkenbouw die (vooral in Limburg) rond dezelfde periode een geheel nieuwe richting ingaat.

Om de Andreaskerk te kunnen duiden, is het van belang om in deze paragraaf aandacht te besteden aan de typologie van de twintigste-eeuwse kerkenbouw. In de diverse bronnen wordt specifiek verwezen naar de Andreaskerk en de beoordeling van de plannen door de Bisschoppelijke Bouwcommissie Roermond (BBC). Hieruit blijkt dat er een dossier van de Andreaskerk aanwezig is. Binnen de context van onderhavige cultuur- en bouwhistorische quick scan, is dit dossier niet onderzocht.

3.3.1 Een herleefde Romeinse liturgie

Onder invloed van een klerikale behoefte aan liturgische en sacramentele deelname van de gelovigen deden zich vanaf het begin van de negentiende eeuw significante ontwikkelingen voor binnen de katholieke kerkbouw in Nederland. De liturgisch-esthetische tendensen uit de negentiende eeuw groeiden in de eerste helft van de twintigste eeuw uit tot een West-Europese Liturgische Beweging binnen de Rooms-Katholieke Kerk. De kerkruimte was in de visie van de liturgisten primair een verzamelplaats van Gods gemeenschap. Het ideaal was een eenheidsruimte, helemaal gepland vanuit en gericht op het altaar en voorzien van eerlijke en waardige kunst. Deze nadruk op het altaar moest aan het exterieur tot uitdrukking komen door een koepel, verhoogd dak of torenbekoring boven het koor/presbyterium.[10] Katholieke architecten incorporeerden de

[10] 5.1.2e, *Ware schoonheid of louter praal. De bisschoppelijke bouwcommissie van Roermond en de kerkelijke kunst in de twintigste eeuw,* Maastricht 2002, p.40.

nieuwe, door de Heilige Stoel ondersteunde visie op de liturgie en gaven hiermee mede richting aan de twintigste-eeuwse kerkbouw.[11]

In zijn *Tra le sollicitudini* (1903) legde ook paus 5.1.2e een relatie tussen de nieuwe liturgische inzichten en de liturgische plaats, het kerkgebouw. Hij verwees naar de benodigde waardigheid van het kerkgebouw. '*(…) want hier komen de gelovigen samen om juist die geest te verwerven aan de voornaamste en onontbeerlijke bron, nl. de werkdadige deelname aan de hoogheilige geheimen en aan het openbare en plechtige gebed der kerk*'. [12] Een waardig en heilig godshuis voor alle gelovigen werd aldus een instrument voor de christelijke herleving.

Paus 5.1.2e gaf in 1917 een nieuw wetboek af waarin, naast canons met betrekking tot de liturgie, ook regels voor de ontwikkeling van de kerkarchitectuur waren opgenomen.[13] Behalve het leggen van een duidelijke relatie tussen de liturgie en het gebouw, blijkt uit deze canons vooral dat de Rooms-Katholieke kerk meer grip op de bouw van nieuwe kerken wilde krijgen.

In het wetboek gaf het kerkelijk gezag aan de vormgeving van het religieus gebouwen en kunstwerken voortaan te willen controleren en (mede) te bepalen. Hiermee verschoof het machtsevenwicht wat betreft het artistiek-culturele speelveld nog sterker naar de clerus.

Bisschoppelijke bouwcommissies (BBC) — Onder invloed van de pauselijke bepalingen groeide de rol van de clerus van planner van nieuwe parochies en kerkgebouwen tot opsteller van een liturgisch-esthetisch beleid op het gebied van kerkarchitectuur en inrichting. In navolging op het Wetboek uit 1917 werden er bisschoppelijke bouwcommissies (BBC) opgesteld, die als adviescommissie voor kerkarchitectuur en sacrale kunst dienden voor priesters en bouwpastoors. De eerste van een dergelijke commissie werd in 1919 opgericht in Roermond.[14] Het BBC van

[11] 5.1.2e Nederlandse kerkarchitectuur in de twintigste eeuw. Functie en betekenis van het kerkgebouw in een veranderende samenleving (dissertatie, digitale versie), Groningen 2013, p.13. Zij hanteert het jaartal 1909 als beginpunt voor de Liturgische Beweging, aangezien in dit jaartal het gedachtegoed door de oprichting van verenigingen en vakbladen op grote schaal wordt verspreid; 5.1.2e et al, Kerken bouwen langs Maas en Rijn na 1945, Leuven 2019, pp.55-56.

[12] Melchers 2013, p.51.

[13] Melchers 2013, pp.52-53.

[14] Melchers 2013, pp.54-55; Pouls 2002. In dit boek wordt nauwgezet ingegaan in de totstandkoming van het BBC en wordt aan de hand van specifieke casussen

Roermond telde vier commissieleden, alle priester, die verspreid over de provincie woonden (in het kader van representatie). De leden waren goed bekend met de provinciale geschiedenis (en historische kerkenbouw) maar hadden weinig kennis over ontwikkelingen in de architectuur en kunst.

Het BBC beoordeelde de plannen die door de bouwpastoor werden ingediend en voorzagen deze waar nodig van commentaar. Kerken moesten waardige gesloten vormen bezitten. Ze moesten een mooie en rustige belijning hebben, liefst symmetrisch zijn, herkenbaar als zodanig, uitnodigend en gebouwd met ouderwets vakmanschap en met traditionele streekeigen materialen. Bovendien moest er zuinig worden gebouwd, zonder dat dit ten koste ging van de bouwkundige kwaliteit.[15] Binnen deze algemene waarden werden architecten wel vrij gelaten. Esthetische aspecten kwamen relatief weinig aan de orde, vermoedelijk ook omdat de commissieleden 'leek' waren op het gebied van de architectuur. Uit de opmerkingen en onderlinge correspondentie zien we een soort tweespalt waarin de leden zaten. Men wilde zelf ook af van de neostijlen en richting een nieuwe architectuur (om aan te sluiten op de nieuwe liturgische beginselen, maar de nieuwe kerken moesten wel voldoen aan de kerkelijke traditie. Veel opmerkingen aan architecten bestaan dan ook uit het aanpassen van een (te radicaal) plan.[16] Na aanpassingen werd een plan vrijwel altijd geaccepteerd. Van een daadwerkelijke afwijzing was maar zelden sprake.

Algemeene Katholieke Kunstenaarsvereniging (AKKV) — In 1920 werd ook een brede katholieke kunstenaarsvereniging opgericht, de AKKV. Deze werd gesticht op initiatief van de Katholieke Sociale Aktie, het adviesorgaan van de bisschoppen. Het animo voor de AKKV was, zeker in Limburg minimaal. Pas in 1930, als architecten die kerken willen bouwen, verplicht lid moeten zijn, neemt het ledental toe. Algemeen beschouwd zien we dat vooral de meer op vernieuwing gerichte architecten en kunstenaars zich binnen het AKKV wat afzijdig hielden. De voornamelijk traditionalistische inslag blijkt ook uit de activiteiten die worden georganiseerd en de publicaties die verschijnen, waar de hand van architecten uit de Delftse School en architecten als 5.1.2e een belangrijke rol spelen.[17] Limburgse architecten die bij de AKKV waren aangesloten waren 5.1.2e, 5.1.2e, 5.1.2e 5.1.2e, 5.1.2e en 5.1.2e. In 1928 trad ook 5.1.2e toe. De Limburgse architecten

uitgelicht welke rol de BBC had binnen de planvorming van de Limburgse kerkenbouw, zowel in het interbellum als tijdens de wederopbouwperiode.

15 Pouls 2002, p.118.

16 Pouls 2002, p.119.

17 Pouls 2002, p.57.

hadden een slechte verstandhouding tot de AKKV. Dit kwam veelal voort uit een inhoudelijk verschil tussen de traditionalistisch gestoelde actieve leden van de AKKV en de meer vooruitstrevende Limburgse architecten. Deze vooruitstrevendheid kwam mede voort uit het gegeven dat de Limburgse architecten zich meer op de nabijgelegen Duitse gebieden dan op de Nederlandse (met name Brabantse) richtten.[18] Van de bij de AKKV aangesloten Limburgse leden was 5.1.2e de uitzondering. Uit zijn werk blijkt namelijk een duidelijke verbondenheid met de Brabantse traditionalistische vakgenoten.

3.3.2 Typologie van de volkskerk

In navolging op de liturgische herwaardering ontstond er aan het begin van de twintigste eeuw de behoefte aan de bouw van een nieuw type kerk waar *"zoo veel mogelijk menschen een goede plaats hebben, waar zij allen den officiant en den prediker kunnen zien, waar zij goed kunnen hooren, goed kunnen zien, en zich zonder moeite de noodige beweging kunnen veroorloven"*.[19]

Er ontstond een tegenreactie op de typologie van de neogotische kerken die werden gebouwd. In deze kerken werd door de forse kolommen die de gewelven moesten dragen, een goed zicht op het altaar (de liturgische handeling) voor een groot aantal kerkgangers belemmerd. Daarnaast werd ook de lengte van het schip werd vaak gezien als zowel een visuele als auditieve barrière.

Kruis(koepel)kerken en centraalbouw: vroeg-twintigste-eeuwse exercities van een nieuwe liturgische kerk — De Nieuwe Bavo te Haarlem, naar een ontwerp van 5.1.2e (eerste bouwfase 1893-1898) kan worden beschouwd als een prototype voor de 'nieuwe' liturgische kerkbouw.[20] De typologie van de Nieuwe Bavo, een kruiskoepelkerk, zien we in de daaropvolgende decennia met regelmaat verschijnen. Ook de in 1907 door 5.1.2e en 5.1.2e 5.1.2e gebouwde Nieuwe Jacobuskerk te 's-Hertogenbosch, is een kruiskoepelkerk. In tegenstelling tot de neobyzantijnse architectuur van de Nieuwe Bavo, is de Nieuwe Jacobuskerk opgetrokken in een meer op de neoromaanse vormentaal geënt gebouw. Ook de door 5.1.2e in 1916 gebouwde neoromaanse Lambertuskerk te Maastricht sluit aan op deze typologie.

[18] Pouls 2002, p.59.

[19] 5.1.2e, 'Volkskerken', in: *De Katholiek, godsdienstig, geschied- en letterkundig maandschrift dl 118 (1900)*, p. 368. 5.1.2e was een vooraanstaand architect die rond de eeuwwisseling kritiek begon te leveren op de neogotische bouwstijl, welke door zijn tijdgenoten werd toegepast en pleitte voor een nieuwe kerkarchitectuur waarin de liturgie centraal stond. Hij gebruikte hierbij de term 'volkskerk'.

[20] 5.1.2e *De Nieuwe Bavo te Haarlem, ad orientem – gericht op het oosten,* Zwolle 2016.

Afb. 159 De Nieuwe Bavo te Haarlem, 1893-1898 (koor), 1902-1906 (transept, viering en schip), 1925-1930 (westfront).

Afb. 160 St. Lambertuskerk te Maastricht, Hubertus Groenendael, 1916. Voorbeeld van een kruiskoepelkerk.

Een andere vroegchristelijke architectuurvorm waarop werd teruggegrepen, was de centraalbouw. De centraalbouw werd al toegepast in de Romeinse tijd (bijvoorbeeld het Pantheon). In de vroegchristelijke periode zien we deze vorm verschijnen in het Byzantijnse Rijk, met als belangrijkste voorbeeld de Hagia Sofia in Istanbul (gebouwd vanaf 537). In Ravenna vinden we de San Vitale (526-547). Dichter bij huis kan de Paltskapel in Aken (796) als een voorbeeld van een vroegmiddeleeuwse centraalbouw worden beschouwd.

Architect en publicist 5.1.2e schrijft in zijn artikel uit 1900 het volgende: "*een kerk op een vierkant, veelhoekig of cirkelvormig plan verdient daarom in de praktijk aanbeveling, omdat zij de meeste kans biedt, dat alle aanwezigen het altaar zoowel als de preekstoel kunnen zien, en allen bijna gelijke kans hebben van goed te kunnnen hooren (…) In alle opzichten verdient dus voor die kerken, die ik in den aanhef 'volkskerken' heb genoemd, de centraalbouw de voorkeur boven den langbouw*".[21]

De typologie van de centraalbouw (en kruiskoepelkerk) zou tegemoetkomen aan het liturgisch streven naar de gemeenschap der heiligen, waarbij de kenmerkende vieringkoepel (of de koepel van de centraalbouw) het allerheiligste benadrukte. In de praktijk zien we echter dat bij deze 'nieuwe' kerken wordt gekozen voor een traditionele inrichting, waarbij het altaar in plaats van in de viering (zoals het geval was in de oorspronkelijke Byzantijnse kerken), in een aangebouwde apsis werd ondergebracht.

[21] Molkenboer 1900, p.370.

Afb. 161 Catharinakerk te Den Bosch, Jan Stuyt, 1916-1917.

Afb. 162 H. Hart van Jezuskerk Maastricht, A. Boosten en J. Ritzen, 1921.

In 1926 sprak de Liturgische Commissie van het bisdom 's-Hertogenbosch zich op liturgische en christelijk-traditionele gronden uit tegen deze koepelkerken.[22] Ook in het bisdom Roermond is deze afwijzing duidelijk voelbaar. De door 5.1.2e en 5.1.2e in 1921 gebouwde H. Hart van Jezuskerk te Maastricht werd met veel kritiek ontvangen en leidde ertoe dat beide architecten in de jaren twintig geen opdrachten voor het ontwerpen van een kerkgebouw meer ontving.[23]

Christocentrische kerk — In de loop van de jaren tien vond de liturgische gerichte kerkenbouw steeds meer ingang in Nederland. Dit was niet alleen aangestuurd door het Kerkelijk Wetboek uit 1917 (de institutionalisering van de liturgie vanuit Rome), maar ook door de ter sprake gekomen kunstkring De Violier.

Een van de pleitbezorgers van de belangrijkste pleitbezorgers van de Liturgische Beweging was liturgist 5.1.2e.[24] Centraal stond de wens dat de gelovigen deelnamen aan de liturgie, in de vorm van zang en bidden, en dat zij de priester in zijn bidden en handelen op de voet konden volgen. Een kerkgebouw moest zo worden gebouwd dat alle aandacht op het altaar en dus het Sacrament werd gericht; er werd gestreefd naar een *'christocentrische'* architectuur.

5.1.2e zag in de typologie van de 'oorspronkelijke' kerkbouw, de basilica, de architectuur die zich hier optimaal voor schikte. Er moest sprake zijn van een open kerkruimte waarbij de

22 Melchers 2013, p.68.

23 Jacobs 2019, p.73; 5.1.2e 'De Sint-Josephkerk, een stoere abdijkerk met zuidelijk-zonnige sfeer', in: *Venlose katernen 20 (2014),* pp.51.

24 5.1.2e 'De kerk als spiegel van de kerk. Een oriëntatie op kerkbouw en geschiedenis', in: *Jaarboek Katholiek Documentatie Centrum 1981,* p. 86.

zijbeuken niet meer dan processiegangen waren. Het priesterkoor (presbyterium) moest centraal geplaatst worden en de altaartafel moest eenvoudig van opzet zijn. De kerk moest langwerpig van vorm zijn, als herinnering aan het Romeinse huis, en zijn voorzien van pilaren.[25] Er moest een zekere mate van overzichtelijkheid heersen. Het accent diende te worden gelegd op de eucharistie en dus op de altaarruimte. Devoties mochten dit geheel niet verstoren en dienden zodoende ondergeschikt te worden gemaakt aan de liturgische bijeenkomst.[26]

Een vroeg voorbeeld van een dergelijke vroegchristelijke basilica is de in 1917 gebouwde Antonius van Paduakerk in Eindhoven, naar een ontwerp van architect 5.1.2e [27]

Afb. 163 Antonius van Paduakerk (Steentjeskerk) te Eindhoven van architect Van Groenendael, 1917. Zeer vroeg voorbeeld van een vroegchristelijke basilicale kerk, gebouwd volgens de basisprincipes van de Liturgische Beweging.

25 Peet 1981, p. 86.

26 5.1.2e et al, 'De Sint-Antonius Abt te Rotterdam-Delfshaven', in: *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, jg. 73 (1974),* p. 203.

27 5.1.2e *De Steentjeskerk, Antonius van Paduakerk te Eindhoven, cultuur- en architectuurhistorisch onderzoek,* Echt 2018.

Afb. 164 Interieur van de Antonius van Paduakerk met haar brede middenschip en smalle zijbeuken (processiegangen), gescheiden door kolommenrijen

De kerk waarin 5.1.2e zijn eigen visie op de ideale christocentrische kerk waar kon maken, was de in de periode 1916-1931 tot stand gekomen 5.1.2e te Rotterdam-Delfshaven.[28] De liturgische uitgangspunten van de bouwpastoor werden vertaald in een ontwerp van de hand van architect 5.1.2e

5.1.2e Bij het ontwerp voor de kerk, die uiteindelijk in 1930 werd geconsacreerd, lieten 5.1.2e en 5.1.2e zich leiden door een aantal ideeën:

- de gelovige moest zo goed mogelijk zicht hebben op de heilige handelingen;
- plaatsruimte moest zoveel mogelijk in de breedte worden gezocht (liever korte brede, dan smalle lange kerken);
- altaar en presbyterium dienden goed verlicht te zijn en moesten meer licht krijgen dan de rest van de kerk;
- geen zitplaatsen waarbij het zicht door pijlers werd belemmerd;
- rekening houden met akoestiek, liefst door middel van een houten zoldering; een ruim presbyterium;
- aansluiting op de tradities van oude inheemse kerkbouw was vereist. Dit wordt bereikt door het toepassen van de basiliekvorm, steunberen, klokkentorens, triomfboog op de kruising en het gebruik van de spitsboog.[30]

5.1.2e wees de centraalbouw af omdat hier niet het Sacrament maar het volk in het middelpunt werd gesteld. De hoofdzaak was het benadrukken van het *'christocentrische'*, de nadruk leggen Christus en het Sacrament. 5.1.2e vond zijn

[redacted]

28 5.1.2e (Res nova), *Sacramentskerk te Tilburg. Waardenstellend onderzoek*, Ohé en Laak 2004. In het onderzoek naar de Sacramentskerk wordt de Sint 5.1.2e uitvoerig besproken. Ondanks het belang dat de Antonius Abrkerk in de architectuurgeschiedenis innam, is zij in 1973 afgebroken. De kerk wordt hier behandeld, omdat het plan van de Andreaskerk enkele opvallende overeenkomsten vertoont met de Antonius Abtkerk.

29 Fock 1974, p.205.

30 Fock 1974, p.205.

voorbeeld in de traditionele dorpskerk. Gedurende de veertien jaar dat 5.1.2e aan zijn ontwerp werkte, gelden deze opvattingen als de vaste ankerpunten.

Afb. 165 De 5.1.2e Abt te Rotterdam-Delfshaven, 5.1.2e Bron: Stadsarchief Rotterdam, inv.nr. NL-RtSA_4117_1976_14342_01

Afb. 166 Interieur van de 5.1.2e. Bron: Stadsarchief Rotterdam, inv.nr. NL-RtSA_4202_1978_3431_01

Het brede schip en het dwarsschip in de uiteindelijke kerk gaven alle gelovigen een goed zicht op het mooi verlichte, verhoogde koor. Het koor is onder de viering en dus onder de dakopbouw geplaatst, waardoor het altaar de primaire plaats inneemt in de kerk. Dit heeft als gevolg dat de plattegrond van de kruiskerk werd aangepast. De korte arm van het kruis (het priesterkoor) kwam te vervallen en was alleen voorzien van een ondiepe apsis. De zijbeuken zijn hier niet meer dan parochiegangen en herbergen onder andere de biechtstoelen. Het schip is door middel van een houten kapconstructie overdekt. Ook het exterieur benadrukt het belang van de het koor. Door middel van een zware, rechthoekige koortoren wordt het centrale deel van de kerk, daar waar de liturgische verhandelingen worden verricht, geaccentueerd. Hij staat als het ware als een baldakijn over de altaarruimte en maakt door zijn hoogte de indirecte verlichting mogelijk. 5.1.2e heeft dit prominente onderdeel van de kerk op overtuigende wijze benadrukt: *"Hoofdzaak is het zwaartepunt duidelijk waarneembaar te leggen op het altaar, zoowel in- als uitwendig"*.[31] In beginsel lijkt een dergelijke opzet sterk verwant aan de kruiskoepelkerktypologie. Echter, bij deze kruiskoepelkerken wordt niet het koor maar de viering van een toren/opbouw voorzien en is

[31] 5.1.2e 'Christocentrische Kirchenkunst' in: *Het Gildeboek, jg. 7 (1924), p.104.* 5.1.2e bespreekt dit boekwerk, van de hand van 5.1.2e

er sprake is van een oostelijke koorvleugel. Typologisch is er dus een duidelijk verschil.

Het ontwerp van 5.1.2e en de publicaties die hierover werden geschreven (ook door de architect en 5.1.2e) vonden op grote schaal navolging zowel het interbellum als gedurende de (vroege) wederopbouwperiode.

5.1.2e heeft in zijn carrière niet veel in Limburg gebouwd. De kerk in Neerbeek, door hem in 1930 ontworpen toont veel van de aspecten die we ook bij de Antonius Abtkerk zien. Bij de eenbeukige kerk ligt het koor in het verlengde van het schip. Dit verhoogde koor heeft een rechte oostelijke afsluiting, zonder apsis. In tegenstelling tot de Rotterdamse kerk wordt het koor hier aan het exterieur echter niet benadrukt door een koortoren. Tegen de zuidzijde van het koor is een transeptarm opgetrokken die wat betreft volume (lagere goot- en nokhoogte) duidelijk ondergeschikt is aan de hoofdmassa. Vanuit deze transeptarm had men goed zicht op het koor. De door 5.1.2e beoogde corresponderende noordelijke transeptarm is niet gebouwd.

Afb. 167 De Caulistuskerk te Neerbeek, A. Kropholler, 1930. Eenbeukige kerk met rechte koorafsluiting (zonder apsis) en in bouwmassa duidelijk aan de hoofdmassa ondergeschikte transetparm.

3.3.3 Esthetica van de christocentrische kerk

In het midden van de negentiende eeuw kwam de neogotiek in Nederland op. Dit viel samen met het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853. Onder architect 5.1.2e en de in zijn atelier opgeleide architecten als 5.1.2e (vader van 5.1.2e : zie hierna) en 5.1.2e (vader van 5.1.2e), etc., ontwikkelde de neogotiek zich als de

meest gebruikte architectuur voor de Roomkatholieke kerkenbouw. Vanaf 1900 kwam hier verandering in. Er werd, geleid door de ontwikkelingen in de kerktypologie gezocht naar een 'passende' esthetica. De inspiratie hiervoor werd veelal gevonden in de vroegchristelijke, romaanse en byzantijnse bouwkunst (zie de hiervoor besproken kruiskoepelkerken en centraalbouwkerken). In Limburg zien we dat er een meer conservatief klimaat heerste. Hoewel er wel degelijk kerken werden gebouwd met een nieuwe plattegrond en esthetica, wordt tot ver in de jaren twintig ook nieuwe kerken in neogotische stijl gebouwd. Vanwege de aanwezigheid van enkele romaanse kerken, zien we dat deze vormentaal in Limburg als alternatief naast de neogotiek werd toegepast. Een dergelijke esthetica zien we al bij de nieuwbouw van kerken in de jaren achttientachtig (Martinuskerk te Beek, van architect 5.1.2e [32]). Het architectenduo 5.1.2e 5.1.2e en 5.1.2e hebben in de eerste decennia van de twintigste eeuw meerdere kerken gebouwd en uitgebreid in een dergelijke vormentaal, met passende materialisatie (mergel en Kunradersteen).[33] 5.1.2e was ook een van de eerste die zich uitsprak over het zoeken naar een nieuwe stijl. In 1901 schreef hij in de *Dietsche Warande* een essay onder de titel: *In welke stijl zullen wij onze kerken bouwen?* Hierin nam hij afstand van de neogotiek en stelde dat architecten zich niet vooraf moeten binden aan een bepaald vormenstelsel, maar men moest beginnen bij de architectonische grondbeginselen. Hij benadrukte het belang van locatie en omgeving en om goed te kijken naar de veel eenvoudigere dorpskerkjes.[34]

Echt vooruitstrevende architectuur was veelal een stap te ver. Nog in 1936 bekritiseerde 5.1.2e in *De Tijd* de conservatieve houding in de kerkbouw in Limburg, waardoor er een discrepantie tussen enerzijds de moderne industriële complexen en anderzijds de traditionele kerken.[35] Pioniers als 5.1.2e (1893–1951), J.H.J. 5.1.2e (1879–1963), 5.1.2e (1896–1974), 5.1.2e (1902–1978) en 5.1.2e (1883–1948) kregen maar weinig kansen om te experimenteren. De spaarzame kerken die in de interbellumperiode door deze vernieuwers werden gebouwd, kenmerken zich niet alleen door hun eigentijdse vormentaal (expressionisme), maar ook in hun materiaalgebruik (beton). Voorbeelden hiervan zijn de Sint-Franciscuskerk in Reijmerstok van Jos Wielders (1922) of de Sint-Hubertuskerk van Jules Kayser (1924) in Maastricht) in een baksteenexpressionisme of de al genoemde, in

[32] 5.1.2e *Martinuskerk te Beek, bouwhistorische verkenning,* Echt 2021.

[33] 5.1.2e *Sint-Laurentiuskerk te Voerendaal, bouwhistorische verkenning,* Echt 2022.

[34] Pouls 2002, p.43.

[35] 5.1.2e 'De Sint-Josephkerk, een stoere abdijkerk met zuidelijk-zonnige sfeer', in: *Venlose katernen 20 (2014),* pp.49-50.

beton opgetrokken H. Hart van Jezuskerk van 5.1.2e en Jos. Ritzen (1921) te Maastricht.

De meer experimentele architecten keerden, vanwege het uitblijven van opdrachten (en de verplichting om vanaf 1930 lid te zijn van de AKKV), in de jaren dertig terug naar een meer traditionele vormgeving. Binnen de hoofdlijnen en materialisatie van dit traditionalisme wisten de architecten veelal een eigen stijl te ontwikkelen. Hierbij zien we bijvoorbeeld dat 5.1.2e zich laat inspireren door de vroegchristelijke en romaanse kerkenbouw en een architect als 5.1.2e (als 5.1.2e heeft hij maar enkele kerken in Limburg mogen bouwen) meer naar de gotiek keek. Algemeen beschouwd kan men spreken van een emulatie van de kerkenbouw: men imiteerde de historische voorbeelden niet, maar ontwikkelde vanuit het doorgronden van de beginselen van de kerkenbouw een nieuwe esthetica.

3.3.4 Kerkenbouw in de wederopbouwperiode

De oorlogsschade was omvangrijk. Het bisdom Roermond stelde vast dat er 20 kerken onherstelbaar verwoest waren, 24 zo zwaar verwoest dat herstel bijna onmogelijk was, 6 kerken die dusdanig beschadigd waren dat herstel alleen tegen hoge kosten mogelijk was en 55 kerken die licht beschadigd en dus herstelbaar waren. Hier bovenop kwam nog de verwachte demografische ontwikkeling, waaruit kon worden gesteld dat veel bestaande kerken te klein waren en er nieuwe parochies moesten worden opgericht.[36] Uiteindelijk werden in de periode 1947-1956 75 nieuwe kerken in het bisdom Roermond gebouwd.

Acht hiervan werden ontworpen door het zeer productieve, maar door tijdgenoten architectonisch weinig gewaardeerde bureau van 5.1.2e uit Roermond.[37] 5.1.2e vermeldt dat 5.1.2e vooral werd gewaardeerd als uitvoerder van kerkplannen en als restauratiearchitect.[38] 5.1.2e was, naast de architect 5.1.2e uit Den Bosch ook de enige die zich in zijn werk nog sterk liet inspireren door de (neo)gotiek. Aangezien de BBC zich juist duidelijk wilde distantiëren van de neogotiek (vanwege het liturgisch gedachtengoed), zal dit zeker een belangrijke rol hebben gespeeld in hoe men tegen het werk van 5.1.2e aankeek.

Heroprichting van de BBC — De Bisschoppelijke bouwcommissie werd meteen na de oorlog weer heropgericht. De taken werden

[redacted]

36 Pouls 2002, p.251.
37 Pouls 2002, p.252
38 Pouls 2002, p.638.

uitgebreid en hadden nu ook betrekking op activiteiten buiten de kerk (beelden, kerkhoven, etc). Eminent lid 5.1.2e stelde nieuwe kerkelijke richtlijnen op. Deze volgde in feite de al voor de oorlog geldende criteria waarin nogmaals benadrukt werd dat een op de traditionele vormentaal geënte bouwstijl als passend voor een kerk werd beschouwd. Een belangrijk aspect was dat een kerk in harmonie met de gebouwde omgeving, de streek en het karakter van de bewoners moest worden gebouwd. Dit betekende dat kerken in industriesteden anders gebouwd moesten worden dan dorpskerken en dat in steden meer mogelijkheden waren voor het toepassen van nieuwe materialen en constructievormen.[39]

Opvallend was dat er binnen de naoorlogse commissie duidelijke verschillen van mening waren, met name over het betrekken van een architect-lid bij de BBC. 5.1.2e was tegen (met als argument kans op belangenverstrengeling en vriendjespolitiek). Lid 5.1.2e Adams vond het juist van groot belang *opdat er voorgoed een einde komt aan de schandelijke beunhazerij en onbegrip in deze en de kerkelijk-culturele belangen.* Deze discussie werd mede gevoerd omdat de andere leden vonden dat 5.1.2e niet meer modern genoeg was. Dit vertaalt zich ook duidelijk in de beoordeling van de ontwerpen van plannen en dan met name in het begin van de jaren vijftig. De traditionalistische ontwerpen van 5.1.2e en 5.1.2e werden door de BBC in eerste instantie min of meer geblokkeerd. Alleen 5.1.2e was telkens vóór. Voor met name industriële gebieden werd nadrukkelijk gepleit voor moderne kerken waarin ook meer geëxperimenteerd mocht worden. Hier kon ook 5.1.2e mee akkoord gaan (hij nam dit per slot van rekening op in de door hem gestelde richtlijnen), mits er door de architect werd gekozen voor een waardige stijl en niet voor een bouwkunst die op de 'sensatielust van vele kerkgangers' gericht was.[40]

De Werkgemeenschap van Architecten (WGA)41 — De koerswijziging binnen de BBC is onlosmakelijk verbonden met het toenemende belang van architecten in de advisering. De na de oorlog herstelde AKKV poogde, onder leiding van 5.1.2e te streven naar een geestelijke eenheid op basis van de christelijke traditie. Om deze culturele en architectonische eenheid te realiseren werd in 1946 de cursus Kerkelijke Architectuur in Den Bosch in het leven geroepen. De aanleiding hiervoor was dat de overheid eiste dat Nederlandse bisschoppen alleen een beroep mochten doen op bekwame architecten voor de bouw en uitbreiding van kerken. Vanuit het bisdom Roermond was hier groot bezwaar tegen. Men vond dat er in Limburg geen sprake kon zijn

[39] Pouls 2002, p.258.
[40] Pouls 2002, p.291.
[41] Pouls 2002, pp.291-293.

van invloed van buitenaf. Men wist dit ook met succes aan te vechten. In 1947 werd Limburg een aparte Werkgemeenschap van Architecten (WGA) opgericht. Hierin namen de architecten F. 5.1.2e, 5.1.2e en 5.1.2e plaats, naast priesters 5.1.2e, 5.1.2e en 5.1.2e. Er was een duidelijke scheiding in rol tussen de WGA en de BBC. De WGA beoordeelde de plannen vooral op bouwkundige aard. De bouwkunstige aard (bouwstijl) was van ondergeschikt belang in de beoordeling en advisering. Het advies van de WGA werd doorgestuurd naar de BBC die de plannen op 'waardigheid' en esthetische kwaliteiten beoordeelde.[42]

Kerkenbouw — Ook na de Tweede Wereldoorlog borduurden de architecten voort op hun eigen, vanuit het traditionalisme voortgekomen stijl. De beginselen van de christocentrische kerk waren leidend: veelal een breed; maar kort middenschip; smalle zijbeuken die dienden als processiegang en ruimte boden voor de biechtstoelen en kruiswegstaties; een centraal geplaatst koor, idealiter bekroond door een vieringtoren; bij grotere kerken eventueel transeptarmen, vanwaar men zicht had op het koor (en dus de eucharistie); scheiding tussen koor en schip (en zijbeuken) middels triomfbogen. Veel van deze kerken werden opgetrokken in een stijl die wordt aangeduid als spitsbogenstijl wordt aangeduid. Het traditionalisme kenmerkt zich door haar materiaalgebruik in primair baksteen, hout en beperkt gebruik van natuursteen. Moderne materialen (staal en beton) werden alleen daar gebruikt waar het niet zichtbaar was (constructie) of het werd aan het zicht onttrokken. Gevels waren gesloten gehouden (beperkte gevelopeningen in aantal en formaat). Voor de BBC was het van belang dat de vensters pas boven manhoogte werden geplaatst (om afleiding te voorkomen). Daken werden sterk hellend opgezet en met pannen gedekt. De al in het interbellum ingezette versobering van het interieur werd nog verder doorgevoerd. Er was geen plaats meer voor de rijke detaillering (groots opgezette polychromie van de kerkwanden en gewelven, figuratieve wandschilderingen, beelden) die nog zo kenmerkend is voor de neogotiek.

Binnen dit traditionalisme waren meerdere stromingen en exponenten herkenbaar. Belangrijk was de invloed van de Delftse School (5.1.2e en de al genoemde architect 5.1.2e 5.1.2e. Hun invloed is ook voelbaar in de wederopbouwperiode. De invloed van de Bossche School is in Limburg maar beperkt doorgedrongen. Dit hangt mede samen door de opstelling van het al genoemde BBC en WGA, waarbij sprake was van enig protectionisme (het buiten de deur houden van architecten uit Brabant). Pas in de loop van de jaren vijftig zien

[redacted]

[42] Jacobs 2019, p.76; Pouls 2002, p.293.

we in Limburg dat de kerkenbouw meer experimenteel wordt, zowel in typologie als in esthetica en materialisatie. Dit leidt ook het eind van de traditionalistische kerkenbouw in. Een belangrijk omslagpunt hierin was de bouw van de 5.1.2e Gorettikerk in Kerkrade-Nuland van J. Fanchamp (1950). De kerk, gelegen in het sterk geïndustrialiseerde mijngebied, kenmerkt zich onder andere door de afwijkende waaiervormige plattegrond, het zichtbaar gebruik van beton en staal, de vele grote en rechthoekige vensters en de sobere kunsttoepassing. Deze kerk, die in architectuur was beïnvloed door de ontwikkelingen in het Rijnland, brak met de 'traditionele' architectuur uit het interbellum en de vroege wederopbouw. In de loop van de twintigste eeuw gaan enkele architecten nog verder experimenteren. Voorbeelden zijn de koepelkerken te Roermond en Heerlen van 5.1.2e uit respectievelijk 1953 en 1957. 5.1.2e ontwierp in Weert en Nederweert in respectievelijk 1954 en 1955 kerken met een cirkelsegmentvormige plattegrond en forse koortoren. Vanaf 1960 worden deze plastische kerken geleidelijk vervangen door volumes met een strakkere vormgeving en worden de kerken korter en breder, waarbij de betonconstructie deel wordt van de esthetica.

3.3.5 5.1.2e [3]

5.1.2e was de oudste zoon van de Roermondse kerkarchitect 5.1.2e (1860-1932). Hij werd op 15 april 1893 te Roermond geboren. In 1923 studeerde hij af aan de 5.1.2e als bouwkundig ingenieur. Al voor zijn afstuderen werkte hij samen met zijn vader 5.1.2e. Het kantoor was gevestigd in een ruime kamer aan de straatzijde op de eerste verdieping. 5.1.2e had doorgaans maar twee medewerkers, waarvan er een tevens reizend opzichter was. 5.1.2e maakte zelf de ontwerpen, waarna tekenaar 5.1.2e die wist wat van hem verwacht werd, de details uitwerkte. Evenals zijn vader lag de bouw van kerken en kloosters hem het meest na aan het hart. Voor particuliere woningbouw interesseerde hij zich minder. Een uitzondering daarop vormden de pastorieën en kapelanieën. Scholen daarentegen konden wel weer op zijn belangstelling rekenen. Daarnaast ontwierp hij kantoren, raadhuizen en silo's. Opgeleid te Delft werd hij sterk beïnvloed door 5.1.2e, 5.1.2e streefde niet naar vernieuwing, maar bouwde door vanuit de traditie. Zijn kerken blijven sterk geïnspireerd op romaans en gotiek. Hij kon putten uit een grote architectuurhistorische bibliotheek, waarin zowel bouwtechnische, alsmede kunsthistorische literatuur in ruime mate

[43] Informatie over de persoon 5.1.2e afkomstig van: www.kerkgebouwen-in-limburg.nl/architecten/5.1.2e jgc.

vertegenwoordigd was. Zijn kennis vergrootte hij ook door regelmatig naar Frankrijk en België te reizen om middeleeuwse kerken te bezichtigen. Moderne kerkelijke architectuur in binnen- of buitenland had niet zijn belangstelling. 5.1.2e was bijzonder trots op zijn gewelven. Hij vond deze constructie het interessantste onderdeel van de architectuur. 5.1.2e sprak weinig over zijn ideeën omtrent bouwkunst en bouwkunde of over zijn collegae. Als hij al eens kritiek leverde, dan betrof het vooral de soliditeit van een bouwwerk. Wel mag worden gesteld, dat, zoals collega's hem noemden 'de kerkenbouwer'.

5.1.2e realiseerde een groot oeuvre van circa 40 kerken tijdens het interbellum en na de Tweede Wereldoorlog. Dit oeuvre wordt gekenmerkt door een graduele ontwikkeling in bouwstijl die de pas houdt met de algemene ontwikkelingen in de kerkenbouw. 5.1.2e toont in zijn werk duidelijk dat hij op de hoogte is van de veranderingen in de kerkenbouw die voortvloeien uit de herleefde interesse in de liturgie.

In de wederopbouwperiode werkte hij hierbij ook veel aan de restauratie van door zijn vader gebouwde neogotische kerken. In 1960 moest 5.1.2e zijn werkzaamheden om gezondheidsredenen neerleggen en werden nog lopende zaken, onder bemiddeling van het bisdom, overgedragen aan architect 5.1.2e) geveld door een attaque *(zie opmerking beneden!)*. De Andreaskerk te Melick is het laatste ontwerp voor een nieuwe kerk uit zijn oeuvre.

Aan de hand van enkele voorbeelden uit zijn oeuvre is de ontwikkeling van zijn stijl goed zichtbaar: van neogotisch, naar meer expressionistisch (maar nog wel een 'gotische' hoofdopzet) in de jaren dertig, naar een traditionalistische stijl na de oorlog. Alle afbeeldingen zijn afkomstig van www.kerkgebouwen-in-limburg.nl.

Afb. 168 H. Hart van Jezuskerk te Roermond, 5.1.2e *1925. Kruiskoepelkerk in neogotische stijl.*

Afb. 169 Gertrudiskerk te Beesel, 5.1.2e 1926 (toren herbouwd in 1958). Kerk in versoberd neogotische stijl.

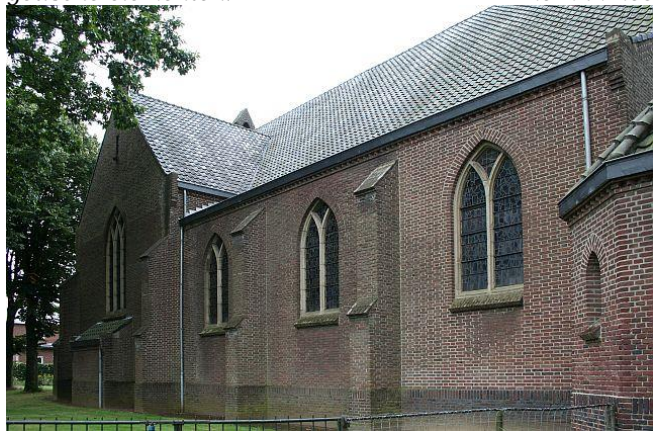
Afb. 171 Jozefkerk te Oost-Maarland, 5.1.2e 5.1.2e 1927. Vroegchristelijke basilicale kern met expressionistische en gotische elementen.

Afb. 172 H. Hart van Jezuskerk te Haanrade, 5.1.2e 5.1.2e 1931. Basilicale kerk in neoromaanse stijl.

Afb. 170 Jozefkerk te Beringe, 5.1.2e 1928. Eenbeukige kruiskerk met recht gesloten koor en expressionistische kenmerken (christocentrische kerk naar Brabants voorbeeld).

Afb. 173 Theresia te Kindkerk te Boekel, 1935, hersteld in 1947. Kruiskerk in spitsbogenstijl met gotische traceringen.

Afb. 174 Aldegundiskerk te Buggenum, 5.1.2e 1948. Naoorlogse kerk in neogotische stijl

Afb. 176 Jacobus de Meerderkerk te Echel, 5.1.2e 1951, eenvoudige zaalkerk met gestuct tongewelven plafond (met Zweedse spanten).

Afb. 175 Hieronymus en Antoniuskerk te Laar, 5.1.2e 1948. Christocentrische kerk op T-vormige plattegrond met verhoogde koortoren in traditionalistische stijl.

Afb. 177 Martinuskerk te Beegden, 1951. Kruiskerk met campanile in traditionalistische stijl

3.3.6 Het plan voor de Andreaskerk

Kritiek van de BBC en WGA — Op 29 april 1954 werd het plan van 5.1.2e voor de Andreaskerk goedgekeurd en ontstond de huidige opzet. Dit ging echter niet zonder slag of stoot. In voorgaande paragraaf is ingegaan op de naoorlogse situatie en de discussie over traditionele en moderne kerkelijke bouwkunst. De WGA en BBC waren (bij meerderheid) afkeurend over het plan.[44] In de discussie van de BBC zijn twee argumenten duidelijk herkenbaar. Men acht de gotische inslag van het ontwerp, dat zich met name uit in de gemetselde gewelven niet meer van deze tijd. Deze argumentatie is niet vreemd, aangezien door de BBC ook al in de interbellumperiode werd beargumenteerd dat men van de neogotiek wilde afstappen. Eenzelfde argumentatie voert de BBC ook met enkele plannen die door de Brabantse architect 5.1.2e worden ingediend: '*De BBC kan een neo-gothische kerk voor dezen tijd niet apprecieeren en zal dit ter kennis brengen van het kerkbestuur*'.[45]

In diverse bronnen staat vermeld dat 5.1.2e zijn kerk in Melick het meest geslaagd vond vanwege de gewelven.[46] Omdat er geen bronvermelding staat bij deze vermelding van 5.1.2e, is het onduidelijk in welke context deze opmerking is geplaatst: is het in retrospectief of heeft hij dit gezegd in het kader van de discussie over de neogotische inslag van zijn plan voor Melick?

Naast bezwaren op de gotische karakteristiek, was er voor de WGA en BCC nog een aspect dat op de achtergrond meewoog. Ten tijde van het ontwerpproces voor de Andreaskerk, was in 1952 bekend gemaakt dat er nabij Herkenbosch een vijfde Staatsmijn zou worden bijgebouwd: de staatsmijn Beatrix, De aanleg van deze mijn begon in 1954 en in 1955 werden twee schachten geboord, waarbij men in 1960 de eerste kolenlaag bereikte.[47] Uitgaande van deze aanleg en met de ervaring uit de Oostelijke Mijnstreek, ging men uit van een explosieve groei van de gemeenschap. Uitgaande van de met deze te verwachten ontwikkeling, wilde de commissie een plan zien dat meer zou getuigen van de moderne tijd. Dit argument is geheel in lijn met de richtlijnen van de BBC, waarin staat vermeld dat kerken in industriële gebieden meer eigentijds moesten zijn.

44 Pouls 2002, p.350.
45 Pouls 2002, p.350.
46 www.kerkgebouwen-in-limburg.nl/architecten/franssen/jgc; Wikipedia (lemma 5.1.2e .
47 www.demijnen.nl/mijnen/mijn/staatsmijn-beatrix.

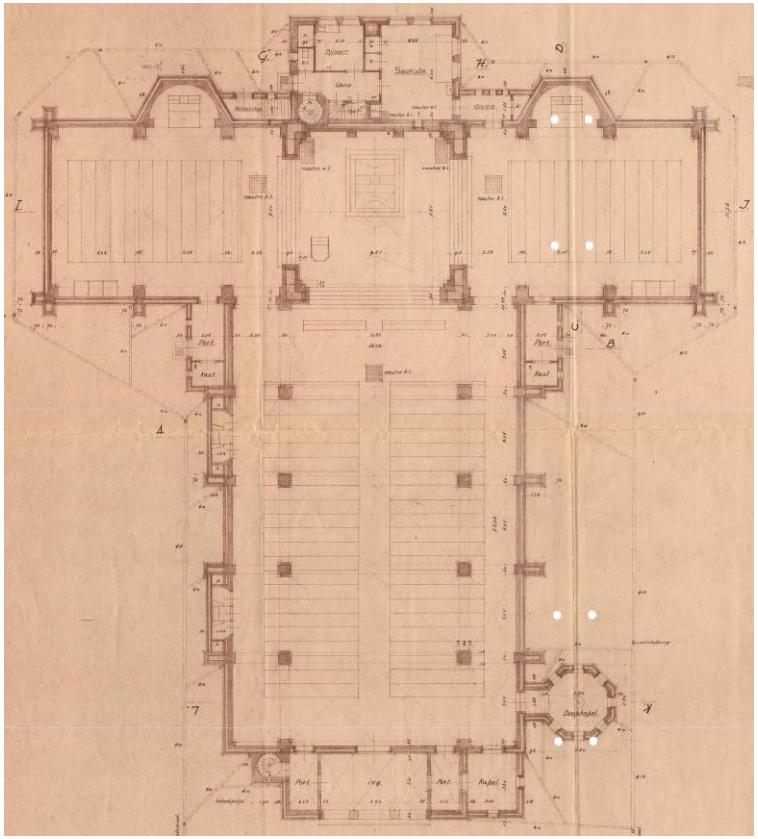
Ondanks de bezwaren van de WGA en de BBC op het traditionalistische plan, werd 5.1.2e gesteund door het kerkbestuur en aangezien de commissies alleen een adviserende rol vervulden, werd de kerk toch volgens zijn plan gebouwd. Aangezien men de Beatrixmijn alweer in 1962 sloot en de verwachte bevolkingsgroei hierdoor tegenviel, kan in retrospectief worden gesteld dat, uitgaande van de gedachtegang van de BBC, de uiteindelijk uitgevoerde traditionalistische kerk meer op zijn plaats is gebleken dan een kerk waar zou zijn gezocht naar een meer moderne insteek.

Als we naar de Andreaskerk kijken, dan zien we dat de architectuur nog duidelijk traditionalistisch van opzet is. Meer dan bijvoorbeeld 5.1.2e houdt 5.1.2e vast aan de architectuur van de christocentrische kerkbouw uit het interbellum. Hierbij is er vooral sprake van een sterke verwantschap met het werk van 'Brabantse' architecten zoals 5.1.2e, 5.1.2e en de Delftse School. Gelet op zijn scholing op de TU Delft, onder 5.1.2e 5.1.2e, is die associatie niet geheel vreemd.

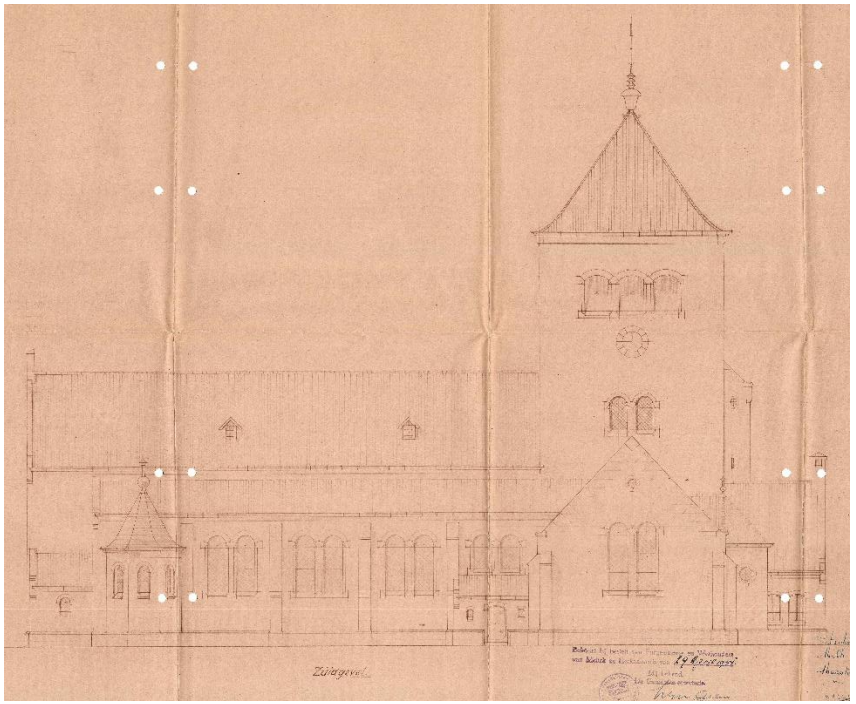
De tekeningen van 5.1.2e geven inzicht in de beoogde opzet en laten duidelijk zien dat het plan in hoofdlijnen ook als zodanig is uitgevoerd.[48] Op de plattegrond is de open verbinding tussen het koor en de transeptarmen zichtbaar. Tussen de vieringtorens en de achterwand van het verhoogde koor/het presbyterium zijn zowel aan de middenschipzijde als aan de transeptzijden trappen aanwezig. Niet alleen visueel, maar ook fysiek wordt hierdoor de directe relatie tussen eucharistie en kerkgangers benadrukt. Het altaar staat aan de achterzijde van het koor. We kunnen hieruit opmaken dat de priester op dat moment nog *ad orientem* de mis opdroeg, dus met de rug naar het schip. Aan de voorzijde van het presbyterium staat een ambo. Dit is opvallend. Dergelijke ambones vervingen, onder invloed van de liturgische vernieuwingen de vroegere preekstoelen. Normaliter werden er twee ambones geplaatst, waarbij aan de noordzijde de epistellezingen werden gedaan en aan de zuidzijde de evangelielezingen en preek.[49] De weergave met maar één ambo (aan de noordzijde) wijkt dus af van de 'standaard' situatie. Vóór het koor stonden in het middenschip twee communiebanken opgesteld.

[48] De tekeningen zijn als bijlage aan het eind van dit rapport toegevoegd.

[49] Jacobs 2019, p.61.

Afb. 178 Plattegrond van de Andreaskerk, 5.1.2e *27 februari 1954.*
Bron: Ontvangen van opdrachtgever (archief kerkbestuur.

Afb. 179 Aanzicht zuidzijde, 5.1.2e *, 27 februari 1957.*
Bron: Ontvangen van opdrachtgever (archief kerkbestuur.

De inrichting van het schip is identiek aan de huidige situatie. In het westwerk zien we de opzet met de narthex met zijportalen en aan de zuidzijde de devotiekapel/dagkapel. De uitgebouwde kapel is aangeduid als doopkapel. Ze is alleen toegankelijk vanuit het schip en heeft geen afzonderlijke voorruimte. De plaatsing en opzet is atypisch. In de kerkelijk symboliek vertegenwoordigt de westbouw

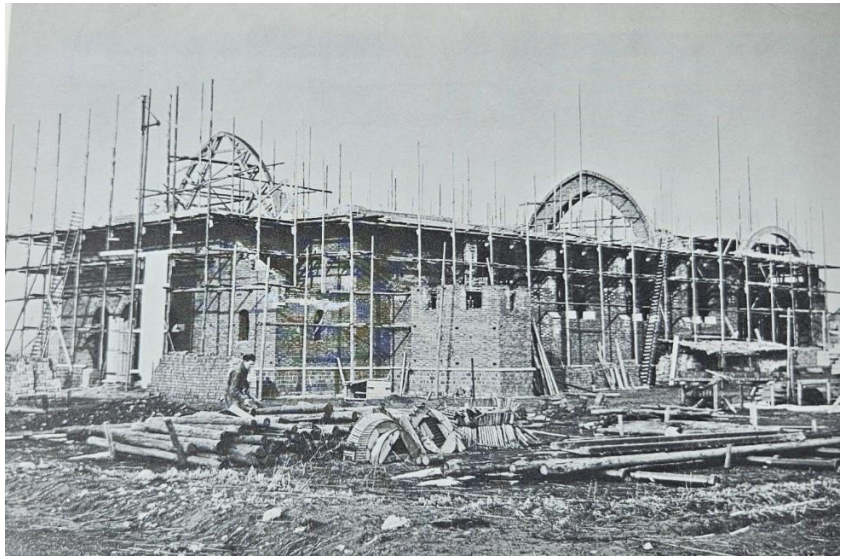
(en het atrium) de lijdende kerk, het schip de strijdende kerk en het koor aan de oostzijde de overwinnende kerk. Binnen het schip symboliseert het noorden de 'koude' kant van het heidendom en de macht van de duivel.[50] Het sacrament van de doop, de initiatie voor het Rooms-katholieke geloof, werd in lijn met de principes van de Heilige Linie (zoals geherintroduceerd door 5.1.2e) vanaf het herstel van de Bisschoppelijke Hiërarchie waar mogelijk ten noorden van de hoofdentree van een kerk geplaatst. Bovengenoemde symboliek van de kerk speelt hierbij een rol. In het interbellum ontstaat de tendens om de doopkapel in een afgezonderde ruimte te plaatsen. De locatie, ten noorden van de entree bleef hierbij leidend. Bij de latere christocentrische kerken zien we dat deze kapel meestal een eigen ingang heeft, zodat de ongedoopten, die nog niet tot de kerk hoorden, de kerk pas na de doop konden betreden.[51] Dit concept gaat terug tot vroegchristelijke tijden. Waarom 5.1.2e ervoor heeft gekozen om de doopkapel aan de zuidzijde te plaatsen, is onbekend. Hij was wel degelijk bekend met de symboliek, zoals blijkt uit zijn oeuvre.

De tekeningen tonen één opvallend verschil met de huidige situatie. De portalen tegen de kopse kanten van de transeptarmen zijn op de tekening op een andere locatie getekend en wel in de oksel van schip en transeptarmen. De tekening met gevelaanzichten laat zien dat deze volumes onder lessenaardak zijn geprojecteerd en dat de onderdorpels van de vensters van het schip in deze travee hoger zijn geplaatst. Aangezien de plannen uit 27 februari 1954 dateren en deze werden goedgekeurd op 29 april 1954, is er sprake van een tijdens het bouwproces doorgevoerde aanpassing. Door deze wijziging konden de vensters in het schiptravee worden vergroot. De vensters in de kopgevels van de transeptarmen werden daarentegen kleiner, wat ook gevolgen heeft voor de daglichttoetreding in de transeptarmen (als ook het koor). De reden voor deze late wijziging, is onduidelijk.

De situatietekening laat zien dat in het plan een weg ten zuiden van de kerk was geprojecteerd, voorzien van bomenlanen. De kerk zou fysiek van het ten zuiden gelegen plein worden gescheiden. Hierdoor ontstond de beleving van een kerkeiland. Uit topografische kaarten kan worden herleid dat deze weg nooit is uitgevoerd.

[50] Hellenberg Hubar 2016, pp.205-207.

[51] Zo ook bij de Antonius Abtkerk van 5.1.2e .

Afb. 180 De kerk tijdens aanbouw. Het onderste deel van het schip en het westwerk is al opgetrokken. Boven de steigers zien we de opgemetselde gordelbogen bij de overgang tussen westwerk en schip en tussen schip en koor (triomfboog).
Bron: Gootzen 1981, p.64.

Afb. 181 De kerk kort na voltooiing. Ten zuiden van de kerk is nog sprake van een open grasveld.
Bron: Gootzen 1981, p.63.

3.3.7 Vergelijking en duiding

Zoals al in de biografische beschrijving van 5.1.2e aan bod kwam, toont zijn oeuvre dat hij nooit pionierend te werk is gegaan, maar wel duidelijk op de hoogte was van de ontwikkelingen in typologie en esthetica van de kerkenbouw, waarbij zijn aandacht niet alleen op Limburg lijkt te zijn gericht, maar ook op Brabant. 5.1.2e weet zich de ontwikkelingen eigen te maken en vertaalt

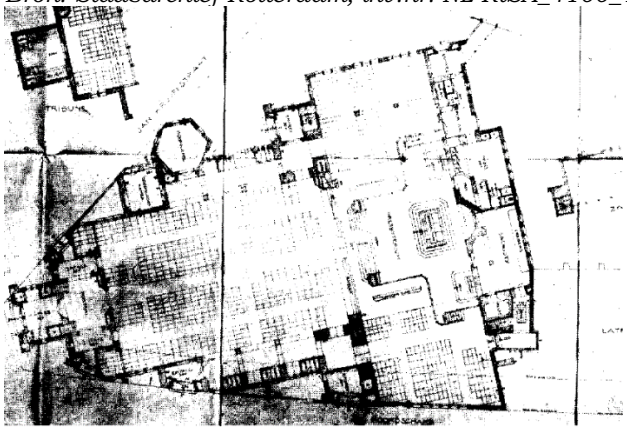
dit naar een ‘eigen’ idioom. Nergens is hij daarin vooruitstrevend, maar is hij altijd traditioneel gestoeld gebleven.

Om de typologie en esthetica van de Andreaskerk in hoofdlijnen te duiden, worden hieronder een aantal bijzondere aspecten in een architectuurhistorisch kader geplaatst.

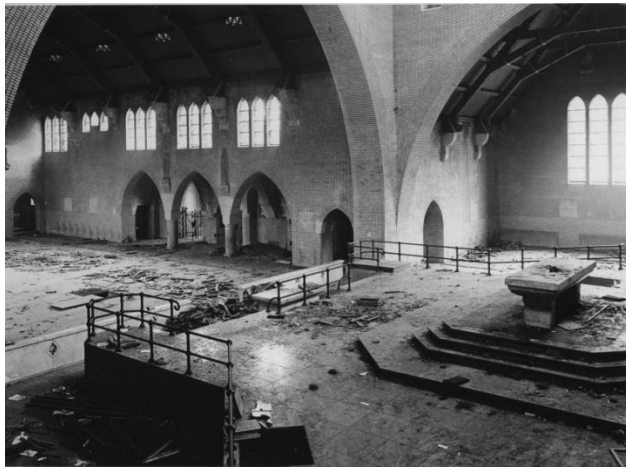
Zoals bij de beschrijving over de typologie van de christocentrische kerk al aan bod is gekomen, is de Antonius Abtkerk van 5.1.2e van groot belang in de ontwikkeling van de kerktypologie. De karakteristiek van deze kerk zien we dan ook tot ver in de jaren vijftig terugkeren bij de bouw van christocentrische kerken. Ook bij de Andreaskerk is de invloed van de Antonius Abtkerk onmiskenbaar. Dit zien we niet alleen in de gesloten karakteristiek van de bouwmassa’s, maar met name in de samenstelling van de verschillende onderdelen van de kerk. Net als bij 5.1.2e is sprake van een T-vormige plattegrond. In het verlengde van het brede middenschip ligt het koor, gescheiden door een bescheiden triomfboog. Dit koor wordt aan het exterieur geaccentueerd door een opbouw.

Afb. 182 Oostzijde van de koortoren van de Antonius Abtkerk, met daartegen de bescheiden absidale uitbouw en de sacristie.
Bron: Stadsarchief Rotterdam, inv.nr. NL-RtSA_4100_1971_2362_01.

Afb. 183 Plattegrond van de Antonius Abtkerk uit 1927.
Bron: Fock 1974, pl. XLVIII.

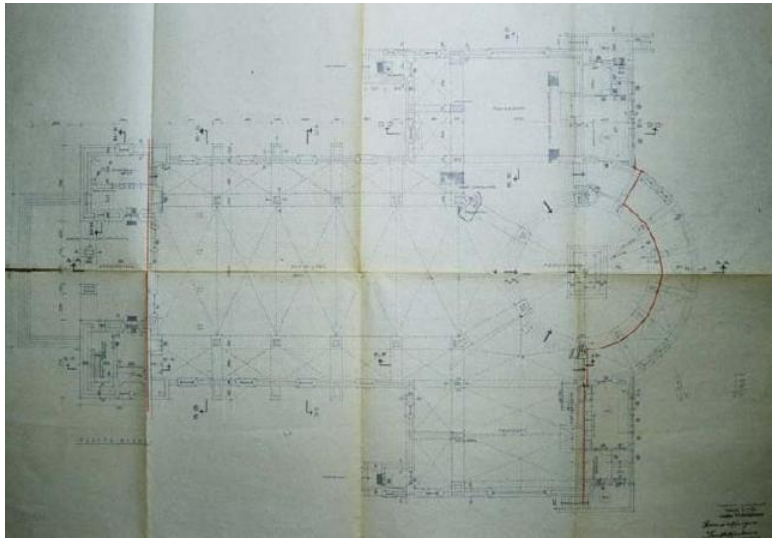

Afb. 184 De kerk, kort voor de sloop. Op deze foto is goed zichtbaar hoe het koor een centrale plaats in de kerk inneemt.
Bron: Stadsarchief Rotterdam, inv.nr. NL-RtSA_4100_1971_2395_01

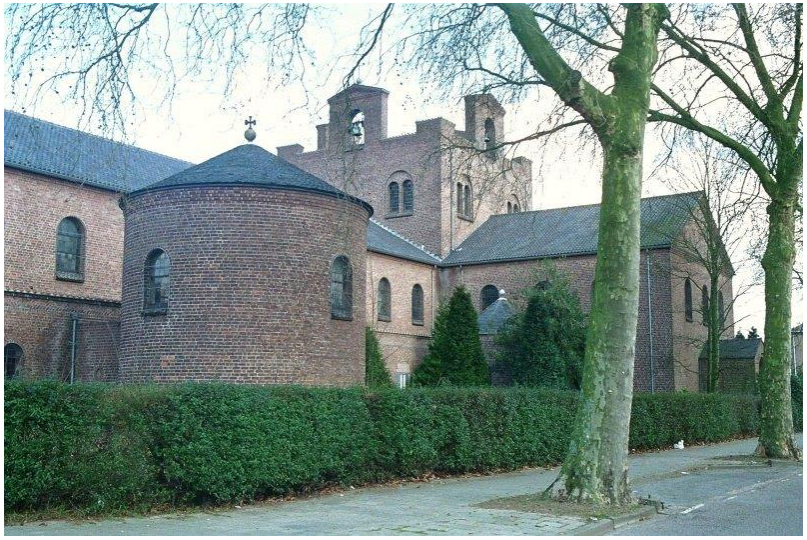
Daar waar bij de Rotterdamse kerk sprake is van een bescheiden hoogte, heeft 5.1.2e in zijn ontwerp de koortoren verder doorgetrokken en voorzien van een klokkentoren. Door deze dubbelfunctie heeft de toren haar atypische brede en hoge opzet gekregen. Door deze oplossing kon 5.1.2e ook een plan maken zonder westtoren, waardoor de versoberde opzet van het westwerk typologisch gezien refereert aan de vroegchristelijke basilica. Deze accentuering van de viering- annex koortoren zien we ook in het naoorlogse werk van 5.1.2e en 5.1.2e verschijnen. Echter, bij zijn vakgenoten hebben deze torens een ronde opzet. Dit komt door de wijze waarop men de opzet van de uitgebouwde apsis als uitgangspunt heeft genomen en heeft doorgetrokken.

Afb. 185 Onbevlekt Hart van Mariakerk te Maastricht, A. Boosten 1951. Voorbeeld van een zware koortoren, waarbij de ronde opzet voortkomt uit het doortrekken van de apsis.
Bron: kerkgebouwen-in-limburg.nl.

Afb. 186 Plattegrond Onbevlekt Hart van Mariakerk te Maastricht, A. Boosten 1951. Hierop is goed zichtbaar hoe de toren onderdeel maakt van de ronding van de apsis.
Bron: kerkgebouwen-in-limburg.nl.

Afb. 187 Don Boscokerk te Eindhoven, C. de Bever, 1953. Ook deze kerk is voorzien van een zware rechthoekige koor- annex vieringtoren. Het ontwerp toont naast een duidelijke invloed van het traditionalisme van de Delftse School ook invloed van de Bossche School.
Bron: www.reliwiki.nl/index.php?title=Eindhoven,_Mimosaplein_-_Don_Bosco

5.1.2e past hierin meer in de Brabantse traditie, waar architecten als 5.1.2e de karakteristiek van de T-vorm met zware vierkanten toren tot ver in de jaren vijftig bij zijn ontwerpen toepast. 5.1.2e past in zijn ontwerpen echter ook telkens een forse apsis toe ter afsluiting van het koor.

Bij de Andreaskerk en de Antonius Abtkerk ontbreekt deze uitgebouwde halfronde apsis juist en wordt de hoofdopzet gekenmerkt door de T-vormige opzet met rechte afsluiting. Daar waar bij de Antonius Abtkerk nog sprake is van een minimale apsidale uitbouw, is de achterwand van het koor bij de Andreaskerk alleen nog maar voorzien van drie ondiepe nissen

onder rondboog en is de oostgevel volledig vlak. Bij de Antonius Abtkerk bood de T-vormige opzet zonder diep uitgewerkte nis de mogelijkheid om tegen de oostgevel een uitbouw met sacristie te plaatsen. De plattegrond laat zien dat de kamers door de aanwezigheid van de ondiepe apsidale uitbouw een onregelmatige opzet hebben. 5.1.2e heeft de opzet met de tegen de oostzijde geplaatste sacristie overgenomen. Doordat de oostgevel volledig vlak is, heeft hij een regelmatige plattegrond kunnen realiseren. Deze positionering van de sacristie is bijzonder, temeer omdat het plaatsen van een diepe apsis over het algemeen door architecten (onder invloed van kerkbesturen?) in zowel het interbellum als de vroege wederopbouw als vast onderdeel van het ontwerp werd opgenomen.

Bij de Andreaskerk zijn de transeptarmen in bouwmassa en hoogte (zowel goot- als nokhoogte) ondergeschikt aan het schip. Hierdoor wordt de vroegchristelijke basilicale hoofdopzet benadrukt, ook al is er in feite sprake van een kruisbasiliek. Deze opzet lijkt zien we niet alleen bij de Antonius Abtkerk, maar ook de hiervoor genoemde architect 5.1.2e past deze hiërarchie in bouwmassa's in meerder van zijn ontwerpen toe (bijvoorbeeld de Jozefkerk te Kaatsheuvel uit 1935). Inpandig worden de transeptarmen bij de Andreaskerk en de genoemde voorbeelden op een soortgelijke wijze als bij het schip middels een triomfboog van het koor gescheiden.

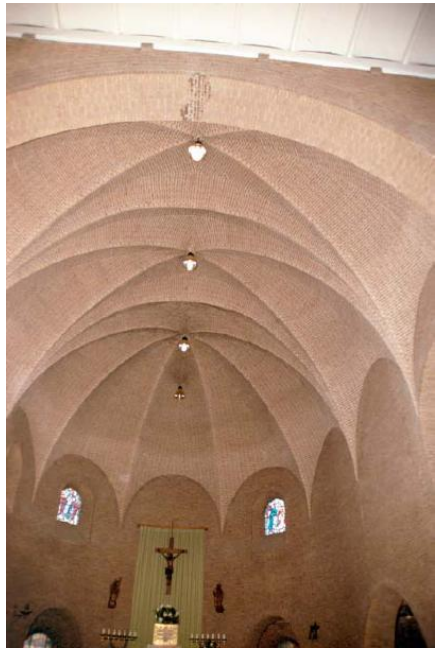
Afb. 188 Jozefkerk te Kaatsheuvel, C. 5.1.2e 1935. Foto genomen, kort na de bouw. Hierop is duidelijk te zien dat de transeptarmen in volume en hoogte ondergeschikt zijn aan het schip. Ook hier zien we dat het brede koor in de viering is geplaatst en naar boven toe is doorgetrokken. 5.1.2e plaatste altijd een apsis tegen de oostgevel van het koor.
Bron: 5.1.2e, 5.1.2e 5.1.2e, Jozefkerk te Kaatsheuvel van 5.1.2e, analyse en waardering, Amsterdam 2008, p.6.

Door de plattegrond van de kerk, de T-vorm met koor in de viering, is er sprake van een ware christocentrische kerk, waarbij de eucharistie een centrale plaats in het kerkgebouw inneemt. Door de latere wijzigingen, waarbij de transeptarmen van het koor en schip zijn afgescheiden, is dit fundamenteel onderdeel van het

christocentrische plan verstoord. Niettemin is de oorspronkelijke opzet nog duidelijk herkenbaar. Behalve in deze latere wijzigingen, zien we dat 5.1.2e in zijn ontwerp op een belangrijk punt concessies heeft moeten maken ten nadele van de christocentrische gedachte. In zijn plan zien we dat de kerkbanken, conform de huidige situatie, doorlopen tot in de zijbeuken. Dit betekent dat niet alle kerkgangers vrij zicht hebben op het koor/de eucharistie: het belangrijkste grondbeginsel van de Liturgische Beweging. De reden voor deze opzet is onbekend. Mogelijk heeft het simpelweg te maken met het minimaal vereiste zitplaatsen dat voor de kerk werd vastgesteld (uitgaande van de verwachtte bevolkingsgroei).

Een aspect waarin 5.1.2e in zijn ontwerp voor de T-vormige Andreaskerk afweek van de uitgangspunten van 5.1.2e, is de overkluizing van de kerk middels gemetselde (kruis)gewelven. Volgens 5.1.2e (en liturgisten in het algemeen) was een houten gewelfconstructie gewenst vanwege de betere akoestiek. Dit zodat alle kerkgangers de mis (zonder galm) konden verstaan. 5.1.2e heeft verscheidene kerken gebouwd waarin hij gebruik heeft gemaakt van een houten overkapping, zowel het interbellum (Petrus Canisiuskerk te Puth, 1931; O.L.V. van Goede Raad te Asenray, 1931) als de wederopbouw (Martinuskerk te Beegden, 1951). Wat zijn overweging is geweest om in deze kerk voor een gotische opzet te kiezen, iets dat door de WGA en BBC ook duidelijk niet wenselijk werd geacht, is onbekend.

An sich is het toepassen van gotische gewelven niet uniek. Traditionalistische architect als 5.1.2e en 5.1.2e (beide 5.1.2e) paste met regelmaat bakstenen (kruis)gewelven toe, maar ook bij kerken van architecten die als 'modern' worden aangeduid, zien we ze verschijnen. Zo heeft 5.1.2e het koor en de zijbeuken van de O.L.V. Tenhemelopneming te Grubbenvorst (1948-1952) overspannen door kruisgewelven (middenschip heeft betonnen troggengewelven) en heeft 5.1.2e bij zijn Nicolaaskerk te Meijel (1952) de gehele kerk overspannen door netgewelven (kruisribben).

Afb. 189 Kruisgewelven en straalgewelf in de OLV Tenhemelopneming te Grubbenvorst, 5.1.2e 1948 (ontwerp)-1952. Bron: kerkgebouwen-in-limburg.nl.

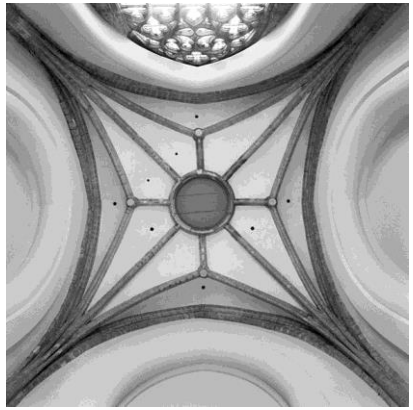
Afb. 190 Netgewelven bij de Nicolaaskerk in Meijel 5.1.2e 1952. Bron: kerkgebouwen-in-limburg.nl.

De vergelijking met de Nicolaaskerk is interessant. 5.1.2e heeft hier een traditioneel netgewelf opgezet, dat is samengesteld uit een doorlopend geheel van kruisribgewelven. Hierbij wordt het plafond niet opgedeeld door gordelbogen. De gewelfkappen zijn hierbij regelmatig gemetseld. Bij de kerk van 5.1.2e zien we dat er sprake is van enkele achter elkaar gelegen, traveebrede kruisgewelven. Bij de Andreaskerk heeft 5.1.2e een opzet van door gordelbogen gescheiden traveeën, die we in kerken normaliter alleen zien bij (neo)gotische kerken met kruisribgewelven, gecombineerd met de opzet van het netgewelf zoals we deze zien bij 5.1.2e. Door deze combinatie kan het metselwerk van de gewelfkappen niet 'vloeiend' doorlopen. Dit is de reden waarom we bij de aansluiting van de centrale gewelfkappen op de gordelbogen zien dat de metsellagen niet doorlopen, maar dat er vlechtingen zijn aangebracht.

Het stergewelf dat 5.1.2e boven het koor plaatste, is in opzet rechtstreeks terug te voeren tot de gotiek en neogotiek. Waar het specifieke ontwerp van is herleid, is onduidelijk. Er is een grote variëteit in stergewelven aanwezig, zowel in de gotiek als in de neogotiek. In het oeuvre van 5.1.2e zien we in de H. Hartkerk te Roermond uit 1925 (samen met zijn vader 5.1.2e in het begin van zijn carrière) dat men in de vieringtoren van de kruiskoepelkerk een netgewelf heeft toegepast. Echter, aangezien de viering een achtzijdige plattegrond heeft, is de opzet van het gewelf volledig anders in opzet.

Een gotisch voorbeeld dat in indeling gelijk is aan de Andreaskerk, is, is het stergewelf in de Grote Kerk te Breda. Deze is echter wel opgezet met ribben. Een opvallende naoorlogse vergelijking

vinden we in de Catharinakerk te Eindhoven.[52] Het oorspronkelijke vieringgewelf van deze in 1858 door 5.1.2e ontworpen kerk, was opgezet als koepelgewelf. Gedurende een bombardement in 1944 raakte het koor zwaar beschadigd en stortte het vieringgewelf in. Architect 5.1.2e voerde in 1945 de restauratie uit. Hij ontwierp in een passende neogotische stijl een nieuw gewelf. Dit werd opgezet als netgewelf met grote centrale oculus. Dit gewelf was in hoofdopzet opgezet als een kruisribgewelf, waarbij de kappen verder werden opgedeeld door secundaire ribben: *liernes* en *tierserons*. 5.1.2e week af van het oorspronkelijke gewelf dat er zat. Het is niet uit te sluiten dat hij heeft gekeken naar het gewelf te Breda.

Afb. 191 Gotisch stergewelf in de Grote Kerk te Breda.
Bron: beeldbank RCE, inv.nr. 252.861.

Afb. 192 Het door 5.1.2e in 1945 uitgevoerde netgewelf in de viering van de Catharinakerk te Eindhoven. De opzet is identiek aan de Andreaskerk.

[52] 5.1.2e & 5.1.2e, *De Catharinakerk te Eindhoven, verklarende beschrijving, deel 2b (afbeeldingen,* Echt 2020, *p.253.*

Het gewelf van de Andreaskerk is in opzet identiek aan het naoorlogse gewelf in Eindhoven. Ze is echter zonder ribben uitgevoerd. Hoewel het niet met zekerheid is te stellen, is de gelijkenis dusdanig groot dat het met enige zekerheid te stellen is dat de Catharinakerk als inspiratie heeft gediend, temeer omdat er op architectonisch vlak meer gelijkenissen tussen het werk van De 5.1.2e en het naoorlogse werk van 5.1.2e te zien zijn.

De Laurentiuskerk te Maasniel — In Maasniel ligt een kerk die grote overeenkomsten met de Andreaskerk vertoont. De oorspronkelijke, negentiende-eeuwse kerk van architect 5.1.2e werd verwoest tijdens de oorlog.[53] Al in 1947 wordt 5.1.2e als architect aangewezen en in 1949 wordt zijn ontwerp goedgekeurd. De kerk toont grote gelijkenissen met de later gebouwde kerk van Melick en is op punten nog meer gelieerd aan de typologie van de Antonius Abtkerk, het 'prototype' christocentrische kerk. Het schip is voorzien van een lichtbeuk, mogelijk gemaakt door de zijbeuken lager te maken en de lessenaardaken wat flauwer te laten hellen. Tegen de westzijde staat een toren. Deze verjongt op een soortgelijke wijze als de toren van de kerk van 5.1.2e. In het verlengde van het middenschip is ook hier het koor geplaatst. Deze wordt aan het exterieur geaccentueerd door een lage koortoren met torenspits. Het koor heeft een rechte afsluiting, zonder apsis.

Wat meteen opvalt, is dat het koor smaller is dan het middenschip. Dit wordt aan het exterieur benadrukt door de vrij ranke opzet van de toren en in het interieur door de bredere opzet van de triomfboog. Door deze opzet is er bij de Laurentiuskerk sprake van een meer fysieke scheiding tussen koor en schip, die bij de Andreaskerk (en ook de Antonius Abtkerk) ontbreekt. De transeptarmen zijn ook hier ondergeschikt aan de hoofdmassa van het schip. In de oksel met het schip zijn de toegangsportalen gebouwd. Deze opzet is ook op de tekening voor Melick zichtbaar, maar om onbekende reden uiteindelijk anders uitgevoerd. Ook bij Maasniel is de sacristie onder een volume onder zadeldak (in opzet ondergeschikt aan de transeptarmen) tegen de oostgevel van het koor geplaatst. Als we naar de plattegrond kijken, dan zien we dat de christocentrische opzet hier sterker aanwezig is dan in Melick. Dit komt primair door de wijze waarop de banken volledig binnen de contour van het middenschip zijn geplaatst en de zijbeuken primair als (processie)gang dienen. Ook bij de Laurentiuskerk is er aan de zuidzijde een kapel tegen de westelijke travee van het schip geplaatst. Dit was een Mariakapel, gericht aan de O.L.V. van Altijddurende Bijstand. De doopkapel is, conform de kerkelijke symboliek, aan de noordzijde geplaatst en toegankelijk via een deur in de narthex. Vóór de kapel ligt een voorkamer.

[53] www.kerkgebouwen-in-limburg.nl/kerken/maasniel/laurentius.

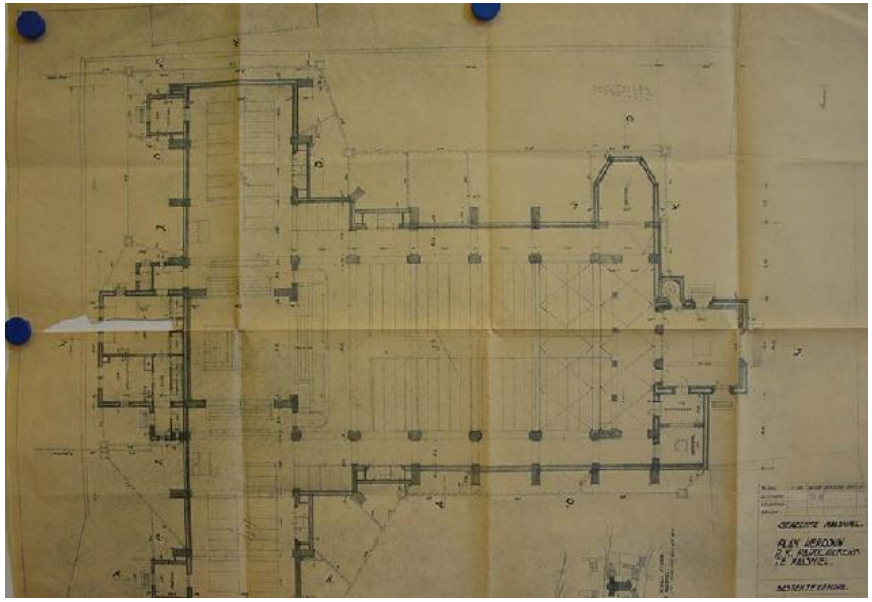
Afb. 193 Laurentiuskerk, in hoofdopzet toont deze sterke overeenkomsten met de latere Andreaskerk.
Bron: kerkgebouwen-in-limburg.nl.

Afb. 194 Laurentiuskerk, sacristie en noordelijke transeptarm.
Bron: google streetview.

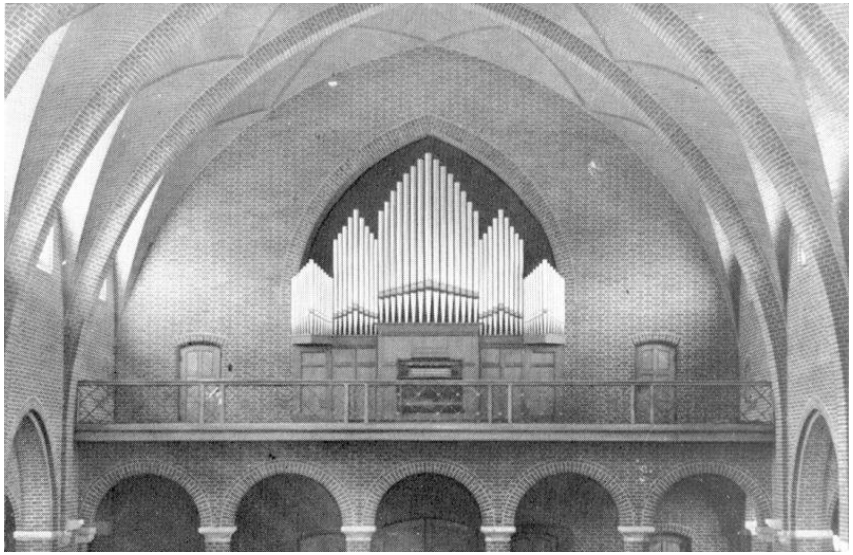

Afb. 195 Interieur Laurentiuskerk. Een opvallend verschil is de opzet van de triomfboog: het presbyterium is smaller dan de viering.
Bron: kerkgebouwen-in-limburg.nl.

Afb. 196 Plattegrond Laurentiuskerk, 5.1.2e . De plattegrond toont grote gelijkenissen met de
Bron: kerkgebouwen-in-limburg.nl.

Ook bij de Laurentiuskerk heeft 5.1.2e gotische gewelven toegepast. Daar waar bij de Andreaskerk in het schip sprake is van tussen de gordelbogen geplaatste netgewelven, bestaande uit twee kruisgewelven, zien we hier een samengesteld gewelf per travee van vier kruisgewelfjes. Ook hier zien we een soortgelijk opzet van het metselwerk waarbij de lagen bij sommige gewelfkappen niet zijn doorgemetseld, Daar waar dit bij de Andreaskerk middels vlechtwerk toch een ritmiek heeft gekregen, is bij de Laurentiuskerk sprake van een meer willekeurige opzet, waarbij de lagen richting middels blokken op elkaar aansluiten.

Afb. 197 Foto uit de Jaren zestig waarop de opzet van de gewelfkappen zichtbaar is.
Bron: www.orgelsite.nl/roermond-kerk-van-de-heilige-laurentius-maasniel/

Afb. 198 Schade aan het gewelf tijdens de aardbeving van 1992. Hierop is te zien hoe het metselwerk bij sommige kappen vanuit twee richtingen is opgetrokken en in blokwerk met elkaar is verbonden.
Bron: beeldbank Roermond, inv.nr. BB-04 Gebeurtenissen, 1992.H9a

Afb. 199 Detail van het 'vlechtwerk' in de gewelfkappen.

Bij de Laurentiuskerk is deze sterke op de (neo)gotiek geënte architectuur ook aan het exterieur doorgezet bij wijze van de gotische traceringen van de vensters (bij de zijbeuken uitgevoerd in baksteen bij de lichtbeuk en de koortoren in natuursteen) en de fors opgezette en rijk gedetailleerde muizentandlijsten en boogfriezen. Exterieur en interieur vertonen hierdoor een duidelijke esthetische samenhang. Bij de Andreaskerk is het exterieur sterk versoberd. De vensters zijn alle opgezet als rondboogvensters zonder traceerwerk en er zijn geen decoratieve tandlijsten. In plaats daarvan heeft 5.1.2e forse profiellijsten toegepast. Het bijzonder hieraan (binnen het oeuvre van 5.1.2e), is dat deze zijn uitgevoerd als prefab betondelen. Door dit onderscheid staan de gotische gewelven erg op zichzelf.

3.4 Wijzigingen nadien

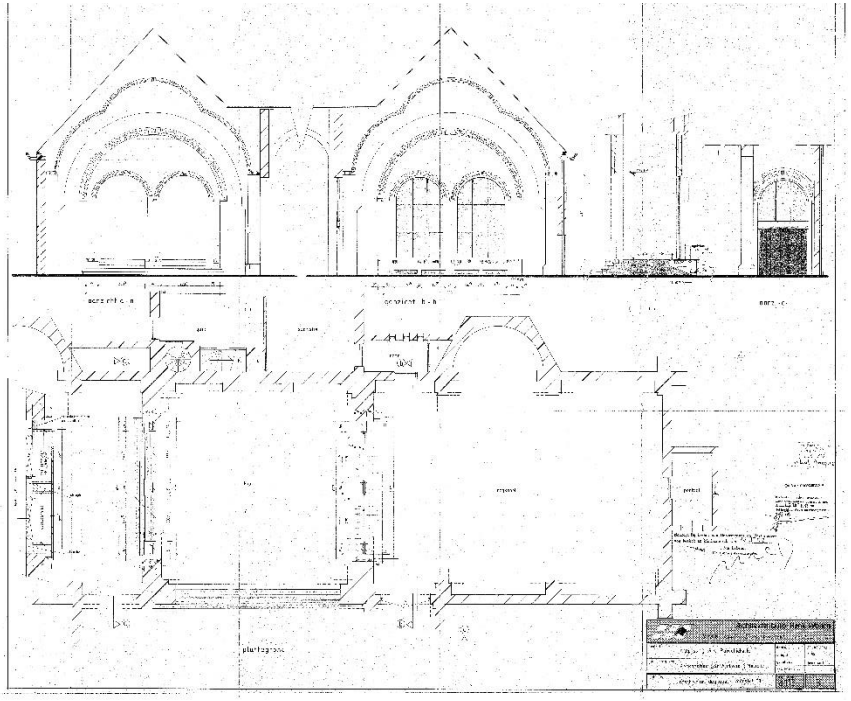
Enkele belangrijke wijzigingen in de kerk werden doorgevoerd naar aanleiding van het Tweede Vaticaans Concilie. De belangrijkste uitkomst uit dit concilie was dat de eucharistie *ad populum,* naar het volk moest worden gevoerd. Dit betekende in vrijwel alle kerken dat er wijzigingen aan de opzet van het koor moesten worden doorgevoerd, zo ook bij de Andreaskerk. Deze wijzigingen zijn nog duidelijk herkenbaar. Het presbyterium, het verhoogde koor werd naar voren toe doorgetrokken en wordt gevormd door het lagere plateau dat vóór de vieringpijlers staat opgesteld. De gebruikte comblanchiensteen heeft een ietwat afwijkende adering en kleur

dan de steen van de koortverhoging uit 1954. Tussen de vieringpijlers werd een noodaltaar geplaatst. Deze werd in 1969 weer vervangen om uiteindelijk in 1983 weer te worden vervangen door het huidige (hergebruikte) exemplaar.

De verhoging waarop het hoofdaltaar oorspronkelijk stond opgesteld, wordt richting de oostgevel verlengd. Deze uitbreiding is op de bestaande treden geplaatst en is met vloerbedekking gedekt.

In 1982 wordt besloten om de zuidelijke transeptarm van de kerk af te sluiten en in te richten als dagkapel. Het plan wordt opgesteld door architect 5.1.2e. Bij dit ontwerp word onder de boog tussen transeptarm en koor een spaarveld met twee forse rondboogvensters opgemetseld. Deze zijn voorzien van geelbruin figuurglas. Tussen het koor en de noordelijke transeptarm wordt ook al een spaarveld met rondboogopeningen opgetrokken. Hier blijft echter een open verbinding met het koor behouden. Tussen de transeptarm en de zijbeuk van het schip zijn Franse deuren met hoog bovenlicht geplaatst.

De banken worden verwijderd en tegen de noordzijde van de transeptarm wordt een altaar opgesteld. De apsis wordt ingericht als tabernakelruimte. Wanneer het doopvont in deze apsis is geplaatst, is onbekend.

Afb. 200 Plan voor de inrichting van de dagkapel in de zuidelijke transeptarm. Op de tekening is ook te zien dat de boog tussen koor en noordelijke arm al wordt voorzien van een nieuwe indeling (zonder vensters).
Bron: ontvangen van de opdrachtgever (kerkarchief).

Bij de aardbeving van april 1992 raakt de kerk licht beschadigd. Voor het herstelplan werd opnieuw een beroep gedaan op architect 5.1.2e. Op de zolderverdiepingen en in de bovenste

geleding van de toren worden staalconstructies toegevoegd om de kerk te verstevigen. Een plaquette in de narthex herinnert aan deze ingreep.

In 1999 wordt het plan opgevat om ook de noordelijke transeptarm af te sluiten. Ook hier wordt het plan opgezet door 5.1.2e. Naar het koor en het schip toe voert hij eenzelfde opzet toe als in 1982 bij de zuidelijke transeptarm werd gedaan. In de noordelijke travee van de transeptarm werden twee tweelaags dozen onder de gewelven geplaatst. Een beglaasde wand en vide verbindt de twee dozen.

Ondanks het afscheiden van de twee transeptarmen bleek de kerk nog steeds te groot. In 2016 werd dan ook overgegaan tot het in de verkoop te plaatsen van de kerk, met als doel dat er binnen het volume ruimte behouden zou blijven voor een ruimte waar de hoogmis gevoerd kon worden.

4 Waardering

In hoofdstukken 2 en 3 is aandacht besteed aan respectievelijk de huidige verschijningsvorm en de ontwikkelingsgeschiedenis en typologie van de Andreaskerk. Op basis van de bevindingen uit beide onderdelen wordt in onderhavig hoofdstuk een waardenstelling van de kerk geformuleerd. In dit hoofdstuk zijn de volgende onderdelen als resultaat van de synthese van de onderzoeksgegevens terug te vinden:

- de waardenstelling volgens de criteria van de Monumentenwet/verordening
- de plattegrond(en) met de behoudenswaardige structuur

4.1 Inleiding

Andreaskerk — De Andreaskerk is 'vanwege onderdelen' aangewezen als rijksmonument en in het register ingeschreven onder nummer 28552. De inschrijving dateert uit 1968, dus 12 jaar na de bouw van de kerk.

De redengevende beschrijving is als volgt: '*De moderne St Andreaskerk, vanwege een luiklok uit 1336, diameter 95 cm "Maria Vocor*"

De bescherming heeft dus geen betrekking op de kerk *an sich,* maar richt zich alleen op de veertiende-eeuwse (die niet uit 1336 maar 1337 dateert) klok. Vanwege de beoogde herbestemming van de kerk wenst de gemeente, ondanks het gegeven dat het kerkvolume noch als rijks- noch als gemeentelijk monument is aangewezen, inzicht te krijgen in de bouwhistorische waarden. Om deze waarde te kunnen beoordelen, hanteert de overheid voor het waarderen van monumenten over het algemeen vijf criteria. De vijf criteria (afkomstig uit de *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek, 2009)* zijn:

- Algemeen historische waarden
- Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden
- Architectuurhistorische waarden
- Bouwhistorische waarden
- Waarden vanuit de gebruikshistorie.

Ter objectivering van de waarden wordt de volgende score gehandhaafd:

- hoge monumentwaarden
- positieve monumentwaarden
- indifferente/beperkte monumentwaarden
- aangetaste of verstorende monumentwaarden

Overlappingen doen zich (vanzelfsprekend) vaak voor. Dat wil zeggen dat een bepaalde kwaliteit die esthetisch hoog scoort tegelijkertijd van cultuurhistorisch belang kan zijn enzovoorts.

4.2 Waardering

Met betrekking tot de Andreaskerk zijn de volgende waarden van toepassing:

Algemeen historische waarden	
Mariaklok	
De Mariaklok is onlosmakelijk verbonden met de kerkgeschiedenis van Melick. Het is met haar oorsprong anno 1337 bovendien het oudste, fysieke relict uit het middeleeuwse kerkgebouw. Vanwege haar ouderdom en relatie tot zowel de lokale kerkgeschiedenis als de parochie Melick, heeft de Mariaklok een zeer hoge historische waarde. De klok fungeert hierbij ook als verbindend relict tussen de huidige kerk en de oorspronkelijke Kerkberg (waar alleen nog een van de negentiende-eeuwse straalkapellen behouden is).	**++**
Sociaal hart van de gemeenschap	
De Andreaskerk is een fysieke uiting van het Rijke Roomsche Leven dat in de jaren na de Tweede Wereldoorlog in Limburg hoogtij vierde. Ze is één van de vele kerken die in de wederopbouwperiode werd opgericht (al dan niet omdat een bestaande kerk was verwoest of te klein was) en als zodanig een representatief voorbeeld van de kerkelijke bouwhausse in de naoorlogse periode.	**+**
De kerk kon op de huidige locatie worden gebouwd door een schenking van de familie 5.1.2e eigenaren van kasteel Daelenbroek. Al in het begin van de twintigste eeuw hadden zij onderdelen van het grote akkerperceel beschikbaar gesteld voor de bouw van een nieuw gemeentehuis (nog bestaand) en een school (gesloopt, maar nieuwe school aanwezig). Na de oorlog schonken ze het gehele perceel voor de bouw van cultureel charitatieve doeleinden. Hiermee werd het kavel Kerkstraat-Brouwestraat het nieuwe hart van de te ontwikkelingen stadsuitbreidingen. Binnen dit sociale hart neemt de kerk, zowel ruimtelijk als sociaal-historisch de belangrijkste plaats in. Hoge ensemblewaarde vanuit historisch perspectief.	**++**
Typologie en liturgische herwaardering	
De typologie van de Andreaskerk is onlosmakelijk verbonden met de veranderingen in kerkbouw die als gevolg van de liturgische herbeleving (Liturgische Beweging) in het begin van de twintigste eeuw wordt ingezet en die vooral in de latere interbellumperiode en vroege wederopbouw heeft geleid tot een specifieke kerkarchitectuur waarbij de nadruk (zowel in plattegrond als in opstand) werd gelegd op de eucharistie. In het bijzonder dat deze voor iedereen zichtbaar was. De Andreaskerk is een vrij laat voorbeeld van een dergelijke zogenaamde christocentrische kerk. De Andreaskerk heeft een positieve historische waarde als	**+**

representant van een dergelijke volkskerk die is gebouwd vanwege de christocentrische gedacht.	
De christocentrische gedachte is op het plan van 5.1.2e duidelijk herkenbaar en uit zich in de wijze waarop het bankenplan in zowel het middenschip als beide koorarmen rechtstreeks op het verhoogde koor is gericht en men dus van alle zijden de eucharistie kon volgen. Doordat de transeptarmen nadien zijn afgeschoten van de kerkruimte en de kerkbanken zijn verwijderd, heeft de zeggingskracht van de oorspronkelijke typologie aan zeggingskracht ingeboet.	**n**
In de huidige opzet en ook op het plan van 5.1.2e zien we dat de bankopstelling in het schip doorloopt tot in de zijbeuken. Vanuit de christocentrische gedachte is dit onwenselijk en is het dus strijdig met de grondbeginselen van de Liturgische Beweging. De reden voor deze opzet moet vrijwel zeker worden gezocht in de voorwaarden aan het aantal zitplaatsen dat vanaf het diocees werd opgelegd.	**-**
Tweede Vaticaans Concilie	
In navolging op de uitkomst van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) zijn er, voortvloeiend uit de verandering van de viering *ad orientum* naar *ad populum* enkele wijzigingen doorgevoerd. Het koor is tot voorbij de triomfboog doorgetrokken. Dit lage podium is op de al bestaande treden geplaatst. Verder is het podium van het hoogaltaar naar achteren toe uitgebreid. Door de specifieke opzet van de kerk, in het bijzonder de opzet van het koor, dat de volledige viering opvat en het gegeven dat er geen apsis was waarin het hoofdaltaar stond opgesteld, zijn de aanpassingen bescheiden van opzet, waardoor de impact op het oorspronkelijke plan minimaal is.	**n**
De aanpassingen hebben vanuit cultuurhistorische oogpunt een positieve waarde omdat ze kenmerkend zijn voor een significante wijziging in de manier waarop de eucharistie werd gevierd.	**+**
Ambitie en Staatsmijn	
De bouw van de Andreaskerk en in het bijzonder de omvang van de kerk vertelt het verhaal van de verwachtingen die men in de jaren vijftig had over de te verwachten bevolkingsgroei als gevolg van de aanleg van de Staatsmijn Beatrix. De kerk is in omvang dan ook overgedimensioneerd voor het (dan nog) kleine Melick en blijkt, door de vroege sluiting van de mijn al snel te groot voor de gemeenschap, wat zich vertaalt in enkele al vroeg uitgevoerde aanpassingen en nevenbestemmingen. Indirect heeft de kerk een positieve cultuurhistorische waarde als herinnering aan het kortdurende bestaan van de Staatsmijn Beatrix.	**+**

Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden	
Gericht op het oosten	
De Andreaskerk is op het oosten gericht. Het sluit hiermee aan op de Heilige Linie, die in de jaren 1850 door Alberdingk Thijm werd omschreven. Het gegeven dat er sprake is van een kerk met een zuivere oosting, getuigt van een bouwpastoor en/of architect die strikt vast wilde houden aan de binnen de liturgische verhandelingen meest optimale oriëntatie. Dit verklaart ook waarom er tijdens de bouw niet voor gekozen is om het front van de kerk aan de historische Dorpsstraat te plaatsen, maar aan de Kerkstraat (de voormalige Krommenweg). Opvallend hierbij is dat in het initiële plan van 5.1.2e uit 1949 juist wel de nadruk werd gelegd op de stedenbouwkundige situatie en het koor op het noorden was gericht.	**+**
Historische infrastructuur	
Het gebied ten noorden van de Dorpsstraat is pas na de oorlog in ontwikkeling gekomen. Hierbij vormde de nieuw te bouwen kerk het hart van de over enkele decennia groeiende uitbreidingen. De kerk werd gebouwd op een groot perceel akkerland dat ten minste in het begin van de negentiende eeuw al volledig was omringd door wegen: de Dorpsstraat ten zuiden, de Brouwestraat ten oosten, de Kerkstraat (voorheen Krommenweg) ten westen en noorden. Deze karakteristieke historische infrastructuur, waarop de latere stedenbouwkundige ontwikkeling op aansloot, is tot op heden behouden en heeft een hoge historische waarde	**++**
Ruimtelijk hart van Melick	
Ten tijde van de bouw van de kerk lag er op het grote perceel ten noorden van de Dorpsstraat al een gemeentehuis, een school en de in 1949 gebouwde noodkerk. Er was al sprake van een sociaal hart van de gemeenschap. Met de terbeschikkingstelling van het gehele perceel en de bouw van de kerk werd deze centrumfunctie verder benadrukt. Bij de hierop volgende naoorlogse uitbreiding van Melick, is de kerk de ruimtelijke spil van de stadsontwikkeling gaan vormen. De Andreaskerk heeft hierdoor een hoge ruimtelijke waarde.	**+**
Door de ontwikkelingen tussen de Dorpsstraat en de kerk in het laatste kwart van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw, is er sprake van een forse verdichting en is de oorspronkelijke gedachte vertroebeld geraakt. Doordat hier een nieuwe school is gebouwd, een verzorgingstehuis en ontmoetingsplaats en winkels met appartementen zijn gebouwd, heeft de locatie wel haar functie als sociaal hart behouden.	**n**
Zichtrelaties	
Vanuit de Julianastraat loopt een zichtlijn vanaf het westen die uitkomt op het westwerk van de kerk. Aangezien de	**+**

bouw van de Andreaskerk en de aanleg van de Julianastraat in dezelfde periode zijn gerealiseerd, is sprake van een duidelijk samenhangend stedenbouwkundig gegeven.	
Architectuur- en bouwhistorische waarden	
Typologie kerkgebouw (zie ook 'algemene historische waarden')	
De Andreaskerk is een zogenaamde christocentrische kerk (volkskerk). De belangrijkste kenmerken van de christocentrische typologie zijn de basilicale hoofdopzet, het naar voren geplaatste koor (in de viering) dat wordt bekroond/geaccentueerd door een koor- annex vieringtoren, het ontbreken van een apsis, de aan de hoofdmassa ondergeschikte opzet van de transeptarmen. Inpandig toont de christocentrische grondslag zich in de opzet met het brede middenschip, de smalle zijbeuken en de transeptarmen met zicht op het onder de viering geplaatste koor. De in 1954 opgetekende Andreaskerk is een vrij laat voorbeeld van een kerk die in een dergelijke typologie wordt gebouwd en welke kort nadien geleidelijk aan wordt vervangen door de nieuwe typologie van de zaalkerk. De Andreaskerk heeft een positieve architectuurhistorische waarde als laat voorbeeld van de christocentrische kerkbouw.	**+**
Door de wijze waarop de transeptarmen in 1982 en 2000 zijn afgeschoten, is de beleving van het koor in de viering tussen schip en transepten verstoord. Bovendien is het koor hierdoor erg donker geworden. Bij christocentrische kerken werd het koor juist meer belicht om de nadruk nog meer op de eucharistie te leggen. Dit is opgevangen door kunstlicht. Vanuit het oorspronkelijke ontwerp (met christocentrisch uitgangspunt), zijn de latere toevoegingen verstorend.	**-**
De wijze waarop de invulling tussen koor en transeptarmen en tussen transeptarmen en zijbeuken is opgezet, is reversibel. Alleen de zuidelijke traptreden zijn weggebroken. Door deze reversibele opzet is de impactwaarde beperkt. Dit geldt ook voor de wijze waarop de invulling in de noordelijke transeptarm (2000) is opgezet.	**n**
Architectuur kerkgebouw	
De Andreaskerk is gebouwd in een traditionalistische vormentaal. Het gevelbeeld is gesloten en de bouwmassa's ogen 'zwaar' en solide met een minimaal gebruik van natuursteen. Dit sluit aan op de richtlijnen die zowel vóór als na de oorlog door de BBC van grote waarde werden geacht voor de kerkenbouw. De architectuur toont grote gelijkenissen met de Delftse School (5.1.2e heeft les gehad van 5.1.2e 5.1.2e) en het werk van architecten als 5.1.2e 5.1.2e. Meer dan zijn tijdgenoten in het Limburgse zien we bij 5.1.2e de invloed van de Brabantse vakgenoten,	**+**

iets dat niet alleen door vakgenoten, maar ook door de BBC en de WGA juist buiten de deur gehouden wenste te worden. Als zodanig past de Andreaskerk meer in de Brabantse dan de Limburgse traditie uit de wederopbouwperiode. Positieve waarde als vrij late uiting van een Brabantse bouwtraditie in Limburg (in Brabant werd deze bouwtraditie nog langer voortgezet).	
Sacristie	
De plaatsing van de sacristie ten oosten van het koor is zeldzaam. Ook bij christocentrische kerken zien we dat het koor nog vrijwel altijd door een apsis wordt afgesloten. 5.1.2e heeft een nagenoeg identieke opzet toegepast bij zijn Laurentiuskerk in Maasniel en het concept voor de plaatsing lijkt haar oorsprong te hebben in de Antonius Abtkerk van 5.1.2e. Doordat de bouwmassa van de sacristie weer ondergeschikt is aan de transeptarmen (in hoofdopzet gelijkwaardig) heeft 5.1.2e een duidelijke hiërarchie in de bouwvolumes gerealiseerd. De ruimtelijke compositie van kerk en sacristie heeft een hoge zeldzaamheidswaarde.	+
De sacristie is in architectuur sterk beïnvloed door het traditionalisme van de Delftse School. Dit uit zich onder andere in de opzet van de bouwmassa met de lage langgevels, het hoog opgetrokken dak en de karakteristiek van de T-vensters. Positieve waarde als gaaf behouden voorbeeld van een naoorlogse sacristie in traditionalistische stijl.	+
Materialisatie	
De gevels zijn opgetrokken in een grove roodbruine vormbaksteen en voorzien van een platvolle voeg. De materialisatie is kenmerkend voor de architectuur van het traditionalisme.	+
De buitengevels zijn opgetrokken in Vlaams verband, een verband dat teruggrijpt op middeleeuws metselwerk. Vlaams metselverband wordt vooral in de interbellumperiode op grote schaal wordt toegepast omdat het voor een grafisch lijnenspel zorgt dat passend is bij het baksteenexpressionisme. Voor kerkelijke bouwkunst heeft het een aanvullende symbolische betekenis, doordat dit verband zorgt voor een kenmerkende kruisvorm.	+
De plint is opgetrokken in een op de kant geplaatste baksteen. Hierdoor ontstaat de impressie dat de plint is uitgevoerd in een aanzienlijk grote formaat baksteen (van een afstand presenteert het zich haast als breuksteen). Positieve architectuurhistorische waarde vanwege het bijzondere gebruik van een ‘standaard’ product.	+
Daar waar het exterieur in Vlaams verband is opgetrokken, zijn de muren in het interieur in kruisverband opgetrokken.	+

Aangezien we uit de bouwtekeningen weten dat de kerk is uitgevoerd met een spouw, moet dit type verband vanuit esthetische gronden worden beschouwd als verwijzend naar de traditionalistische baksteenbouw. Het metselverband en het contrast met het metselwerk bij de buitengevels heeft een positieve architectuurhistorische waarde.	
In lijn met het traditionalisme is 5.1.2e spaarzaam omgegaan met het gebruik van natuursteen. Hierbij is primair mergel (Sibbersteen) gebruikt. Dit bevindt zich alleen bij de gevelopeningen. Bij de narthex, de toegang tot de kerk is gebruik gemaakt van een hardsteen, voorzien van een voor de wederopbouwperiode karakteristieke onregelmatige frijnslag. Voor de bouwstijl kenmerkend gebruik van natuursteen.	**+**
De BBC uitte zich tot ruwweg halverwege het midden van de jaren vijftig afkeurend tegenover betonwerk dat in het zicht was gelaten. Des te opvallender dat de op traditionele stoel werkende 5.1.2e bij de Andreaskerk betonnen prefabelementen heeft toegepast bij de bakgoten/kroonlijsten. Deze getuigen van een voorzichtige ontwikkeling richting een nieuwe kijk op modern materiaalgebruik in de kerkenbouw.	**+**

Gewelven	
Een van de meest opvallende aspecten van de kerk, zijn de in gele baksteen uitgevoerde gewelven: stergewelf, netgewelven, kruisgewelven, kloostergewelven en koepelgewelf. Opvallend hierbij is dat 5.1.2e met name bij de netgewelven en stergewelf een (neo)gotische opzet heeft gecombineerd met romaanse uitvoering (geen ribben). Niettemin is het aanzien in hoofdopzet duidelijk gotisch geënt. Typologisch/architectonisch gezien is dit type gewelven atypisch voor de naoorlogse traditionalistische kerkenbouw, niet alleen omdat het de bakstenen gewelven niet aansloten op de christocentrische gedachte, maar ook omdat het teveel teruggreep op de neogotiek, waarvan men juist afstand wilde nemen. De afkeur blijkt ook uit het commentaar van de BBC op de plannen. Niettemin worden de plannen, door steun van het kerkbestuur conform het ontwerp uitgevoerd. Vanuit typologisch/ architectuurhistorisch oogpunt indifferente waarde omdat het kenmerkend is voor de traditioneel gestoelde grondslag van architect 5.1.2e en afwijkt van de christocentrische uitgangspunten.	**n**
Vanuit bouwhistorisch oogpunt, los van de typologie, zijn de gewelven een fraai voorbeeld van een naoorlogs vakmanschap en ambacht geënt op de middeleeuwse voorbeelden en hebben ze een hoge waarde. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat bij men bij de netgewelven	**+**

met het aanbrengen van vlechtingen een 'kunstgreep' heeft moeten uitvoeren om de centrale gewelfkappen aan te laten sluiten op de gordelbogen.	
Vloeren	
De vloeren in de kerk zijn gelegd met een rode splijttegel, gelegd in een visgraatpatroon. Een dergelijke materialisatie is kenmerkend voor de wederopbouwperiode en heeft vanuit architectuurhistorisch oogpunt een positieve waarde als onderdeel van de gaaf behouden interieurinrichting.	**+**
Het koor, inclusief het podium en de trappen, is bekleed met comblanchientegels, een lichte natuursteen die in de wederopbouw op grote schaal werd toegepast en heeft vanuit architectuurhistorisch oogpunt een positieve waarde als onderdeel van de gaaf behouden interieurinrichting.	**+**
Vanuit bouwhistorisch oogpunt hebben de tegelvloeren een indifferente waarde vanwege de beperkte zeldzaamheid.	**n**
Vensters	
Als onderdeel van het oorspronkelijke plan, werd in 1956 een aantal gebrandschilderde glas-in-loodvensters vervaardigd door 5.1.2e. Het werk is kenmerkend voor het naoorlogse oeuvre van de Maastrichtse kunstschilder, graficus en glaskunstenaar (1921-1963) en sluit aan op de stilistische ontwikkelingen in de naoorlogse kerkelijke kunst.	**++**
Als onderdeel van de oorspronkelijke inrichting hebben de glas-in-loodvensters een hoge (kunst)- en architectuurhistorische waarde.	
Alle overige vensters zijn opgezet met rastervormig veelkleurig (pastelkleuren) glas-in-lood. Een dergelijke opzet is kenmerkend voor de wederopbouwperiode en heeft als zodanig een positieve architectuurhistorische waarde. Kerken werden in de wederopbouwperiode (maar ook al daarvoor) voorzien van dergelijk glas. Mocht er nadien geld vrijkomen, dan konden deze altijd nog vervangen worden door, door glaskunstenaars vervaardigde ramen. Door de veelkleurige opzet had de kerk ook al kort na oplevering een bescheiden decoratieve toets. Dit wordt ook wel het *Unvollendete* genoemd.	**+**
Vanuit bouwhistorisch oogpunt hebben de rastervormige vensters een indifferente waarde.	**n**
Doopkapel	
De achtzijdige doopkapel maakt deel uit van het oorspronkelijke ontwerp. Opvallend genoeg is de kapel, afwijkend van de Liturgische Beweging, tegen de zuidzijde van de kerk geplaatst. Bovendien is ze niet onafhankelijk toegankelijk en is er geen voorruimte. 5.1.2e wijkt hier af van de grondbeginselen van de liturgische kerkenbouw. De reden hiervoor is onbekend (stedenbouwkundig?). De kapel	**n**

is later herbestemd tot Mariakapel. Alleen de verlaagde vloer en de voorstelling op de gebrandschilderde vensters herinnert nog aan de oorspronkelijke functie. Hoewel de kapel als volume gaaf is behouden en deel uitmaakt van het totaalplan, heeft ze vanuit architectuurhistorisch oogpunt een afwijkende opzet en heeft ze een indifferente waarde.	
Kerkbanken	
De kerkbanken maken deel uit van het oorspronkelijke plan. De banken zijn op een koud op de tegelvloer gelegen vlonder, geplaatst. Als onderdeel van de oorspronkelijke inrichting hebben de kerkbanken een positieve waarde (de exemplaren in de transeptarmen zijn verdwenen).	**+**
Vanuit bouwhistorisch oogpunt hebben de kerkbanken een indifferente waarde vanwege de jonge datering en beperkte zeldzaamheid.	**n**
Vanuit de christocentrische gedachte, die bepalend is geweest voor de opzet van de kerk, is de opzet van de kerkbanken atypisch/afwijkend in dat ze doorlopen tot in de zijbeuken waardoor niet iedere kerkganger vrij zicht had op het koor/ de eucharistie. Vanuit typologisch oogpunt is de opstelling van de kerkbanken indifferent/verstorend, temeer om dat de kerk op andere punten juist zeer exemplarisch is voor de christocentrische kerkbouw.	**n/-**

Mariaklok	
De Mariaklok uit 1337 heeft een zeer hoge bouwhistorische waarde vanwege haar ouderdom, zeldzaamheid en gaafheid.	**++**
De klok uit 1959 heeft vanuit bouwhistorisch oogpunt een indifferente waarde. Dit geldt ook voor de eenvoudige klokkenstoel waarin beide vensters zijn geplaatst.	**n**
Kapconstructies	
Eenvoudige kapconstructies in een voor de periode kenmerkende materialisatie en opzet met een lage zeldzaamheidswaarde.	**n**
Uitmonstering sacristie	
De uitmonstering van de sacristie, bestaande uit de tegelvloeren, de gepleisterde wanden, de plafonds met kinderbalken, de achtpaneels deuren, de T-vensters met comblanchien vensterbanken en de kluis zijn gaaf behouden en kenmerkend voor de wederopbouwperiode. Als geheel is er sprake van een positieve architectuurhistorische waarde.	**+**
De bouwhistorische waarde van de individuele onderdelen van de sacristie is, vanwege de beperkte ouderdom en beperkte zeldzaamheid, indifferent.	**n**
Architect 5.1.2e	
Het ontwerp voor de Andreaskerk is het laatste plan dat architect 5.1.2e heeft opgesteld voor een nieuw te	**+**

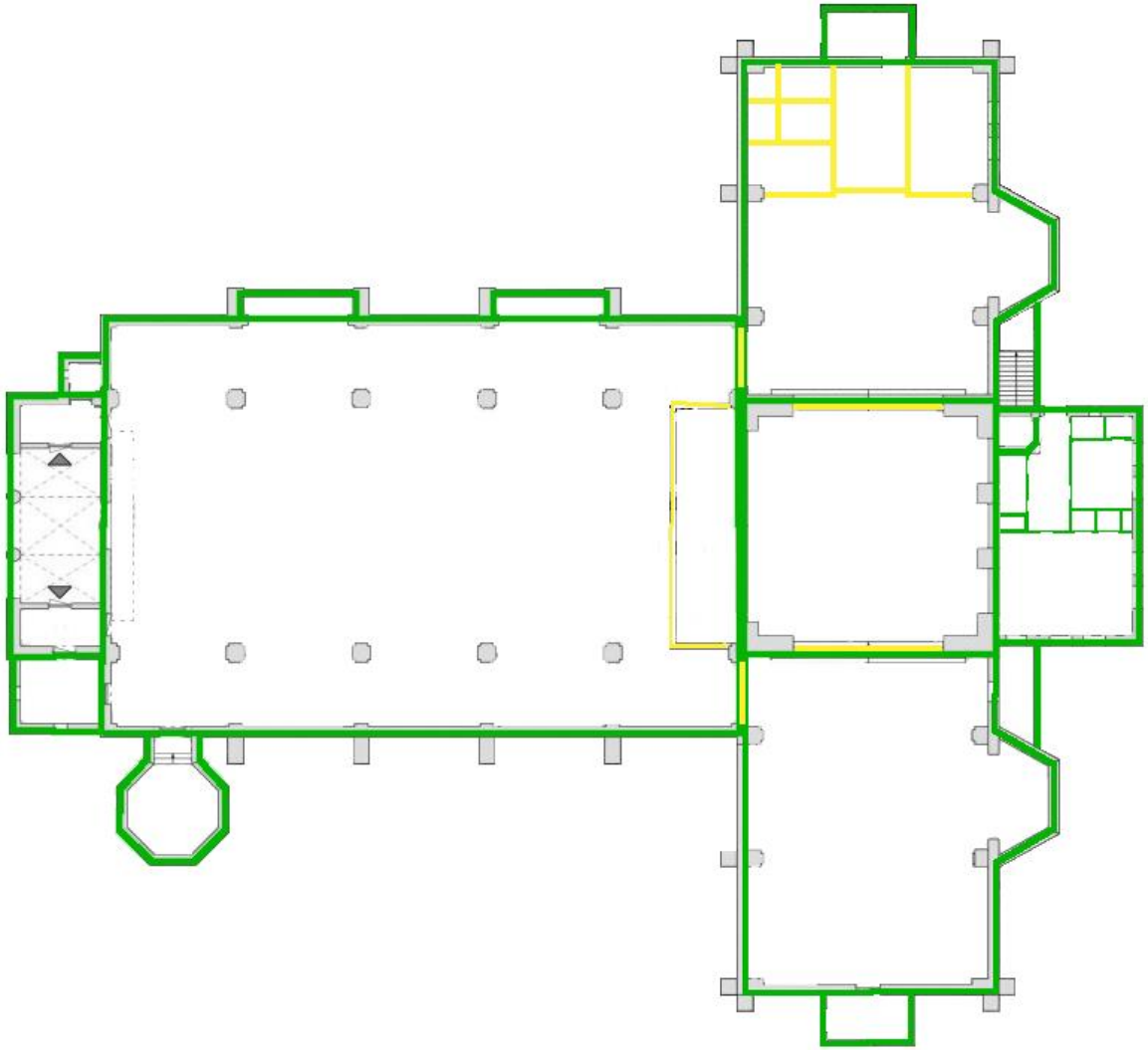
bouwen kerk. De in Delft opgeleide architect is (mede door zijn opleiding) nooit een pionier geweest, maar wist zich de ontwikkelingen die in de architectuur in het algemeen en de kerkenbouw in het bijzonder plaatsvonden, eigen te maken. Opvallend is dat hij, met name in de wederopbouwperiode, vooral was gericht op de ontwikkelingen in Brabant (daar waar vakgenoten en de BBC juist veel belang hechtten aan de 'eigenheid' van het Limburgse). Bij zijn ontwerpen volgde 5.1.2e zijn voorbeelden vrij getrouw (zowel wat betreft typologie als vormgeving). Zowel in het interbellum als in de wederopbouwperiode heeft 5.1.2e een groot aantal plannen uitgevoerd en wordt hij de 'kerkenbouwer' genoemd. Uit bronnen weten we dat de keuze voor 5.1.2e meestal viel De Andreaskerk heeft een positieve architectuurhistorische waarde als representatief voorbeeld voor de werkwijze waarin 5.1.2e tot zijn ontwerpen kwam: een laat voorbeeld van een bouwstijl en typologie die (in Limburg) ten tijde van de bouw al door nieuwe ontwikkelingen al achterhaald is.	

Waarden vanuit de gebruikshistorie	
Parochiekerk van Melick	
De Antoniuskerk is gebouwd als parochiekerk voor Melick, nadat de oorspronkelijke kerk gedurende de Tweede Wereldoorlog werd verwoest. Er is als zodanig sprake van een sterke sociaalhistorische verbintenis tussen kerkgebouw en parochie.	**++**

4.3 Waarderingskaarten

In deze waardenkaarten wordt de bouwhistorische waardering van de structuur van de Andreaskerk weergegeven.

- Hoge monumentwaarden structuur: van cruciaal belang voor de structuur en/of betekenis van het object
- Positieve monumentwaarden structuur: van belang voor de structuur en/of betekenis van het object
- Indifferente monumentwaarden structuur: van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object

Waardenkaart structuur
Uitgaande van de ouderdom, de zeldzaamheid en de typologische karakteristiek, is de kerk als geheel als ‘positief’ aangeduid.

De latere aanvulling (verdiept koor, dichtzetten transeptarmen en invulling noordelijke transeptarm) zijn indifferent.

5 Bronnen

Archieven en literatuur:

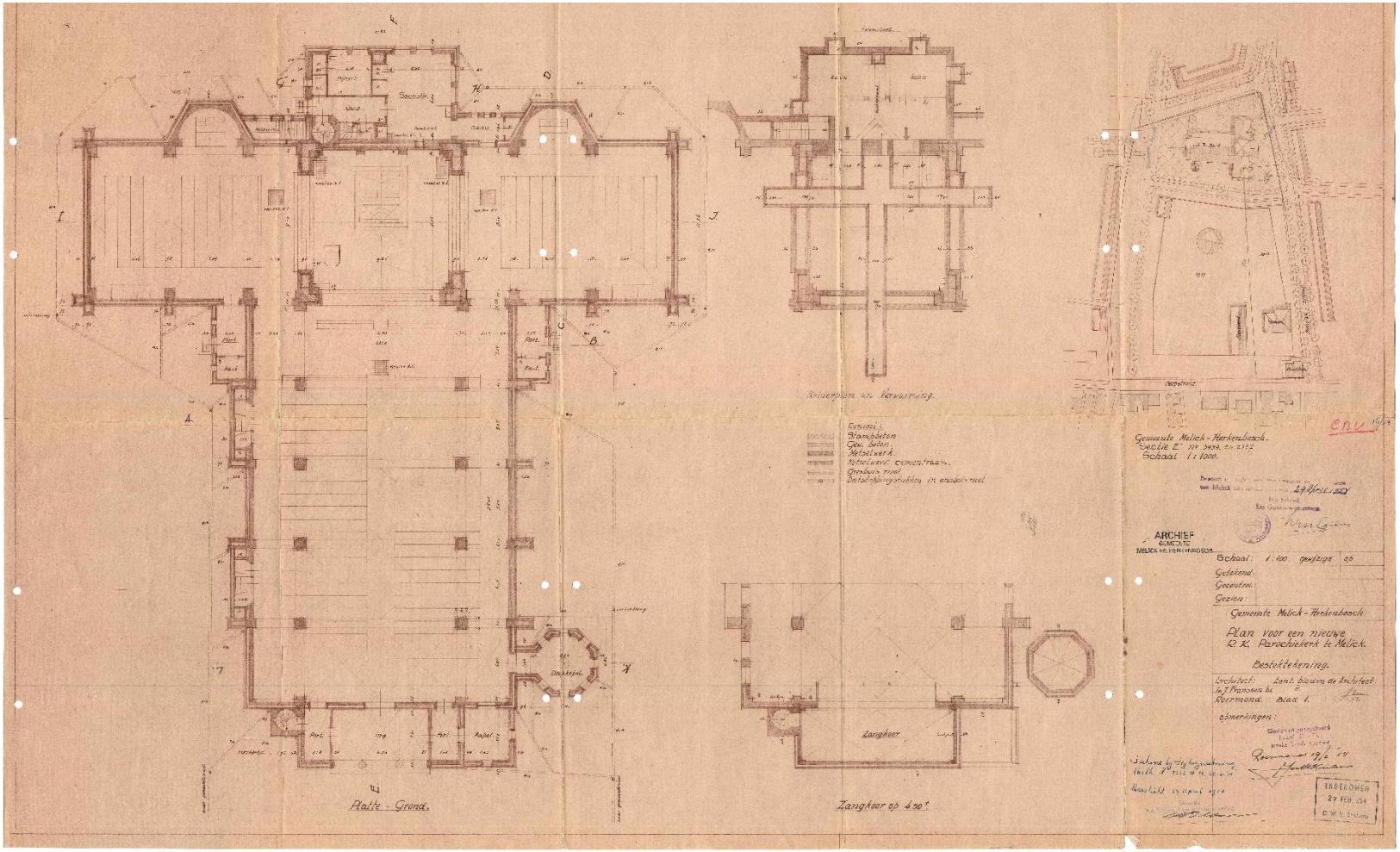
- Archieftekeningen 5.1.2e, ontvangen van 5.1.2e groep (opgehaald uit kerkarchief).
- 5.1.2e, 'De Sint-Josephkerk, een stoere abdijkerk met zuidelijk-zonnige sfeer', in: *Venlose katernen 20 (2014)*
- 5.1.2e, 'Christocentrische Kirchenkunst' in: *Het Gildeboek, jg. 7 (1924)*
- 5.1.2e et al, 'De Sint-Antonius Abt te Rotterdam-Delfshaven', in: *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, jg. 73 (1974)*
- 5.1.2e, *Het voetspoor van* 5.1.2e Melick 1981
- 5.1.2e *De Nieuwe* 5.1.2e *te Haarlem, ad orientem – gericht op het oosten,* Zwolle 2016
- 5.1.2e & 5.1.2e, *De Catharinakerk te Eindhoven,* Echt 2020
- 5.1.2e, et al, *Kastelen in Limburg. Burchten en landhuizen (1000-1800),* Utrecht 2005
- 5.1.2e, et al, *Kerken bouwen langs Maas en Rijn na 1945*, Leuven 2019
- 5.1.2e *Nederlandse kerkarchitectuur in de twintigste eeuw. Functie en betekenis van het kerkgebouw in een veranderende samenleving* (dissertatie, digitale versie), Groningen 2013
- 5.1.2e, 'Volkskerken', in: *De Katholiek, godsdienstig, geschied- en letterkundig maandschrift dl 118 (1900*)
- 5.1.2e, 'De kerk als spiegel van de kerk. Een oriëntatie op kerkbouw en geschiedenis', in: *Jaarboek Katholiek Documentatie Centrum 1981*
- 5.1.2e, *Ware schoonheid of louter praal. De bisschoppelijke bouwcommissie van Roermond en de kerkelijke kunst in de twintigste eeuw,* Maastricht 2002
- 5.1.2e (Res nova), *Sacramentskerk te Tilburg. Waardenstellend onderzoek*, Ohé en Laak 2004
- 5.1.2e, *De Steentjeskerk, Antonius van Paduakerk te Eindhoven, cultuur- en architectuurhistorisch onderzoek,* Echt 2018
- 5.1.2e, *Martinuskerk te Beek, bouwhistorische verkenning,* Echt 2021
- 5.1.2e, *Sint-Laurentiuskerk te Voerendaal, bouwhistorische verkenning,* Echt 2022
- 5.1.2e, *De verwoeste kerken van Limburg,* Maaseik 1946
- 5.1.2e 5.1.2e, 5.1.2e *Jozefkerk te Kaatsheuvel van* 5.1.2e *analyse en waardering, Amsterdam 2008*

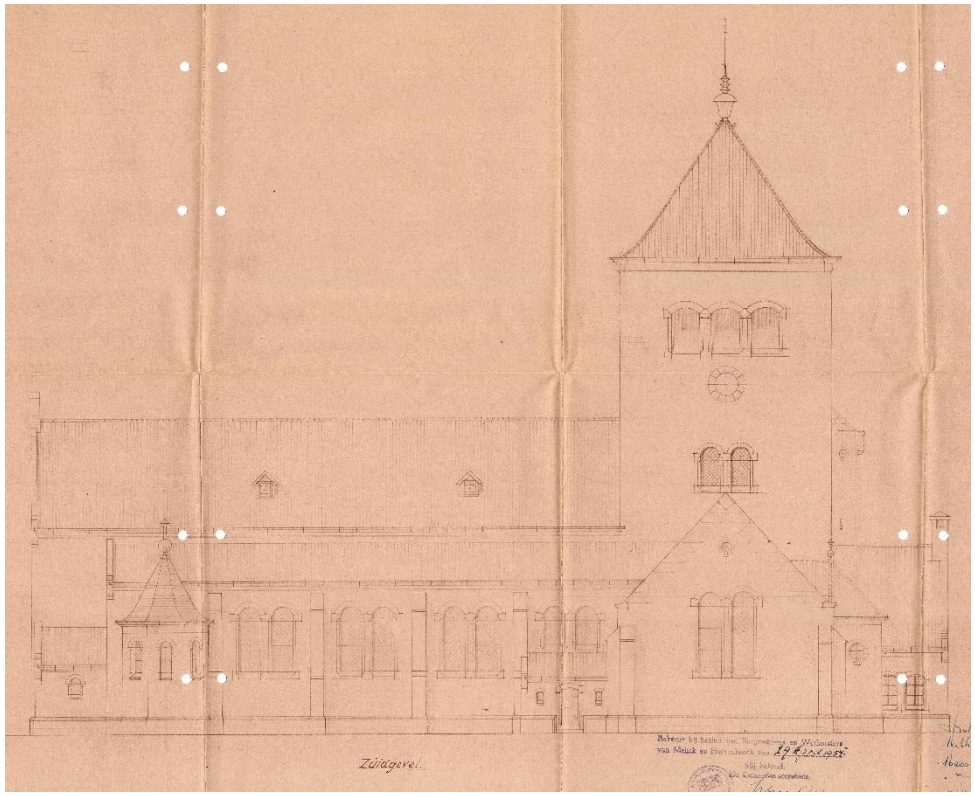
Internet:

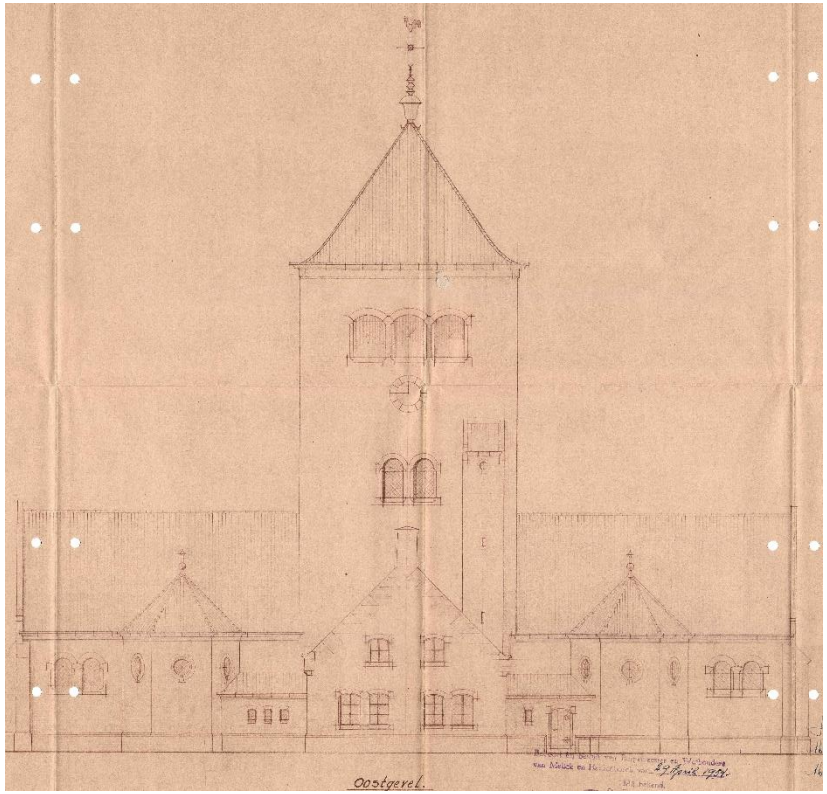
- archiefroermond.nl
- beeldbank.cultureelerfgoed.nl
- Google.nl (luchtfoto)
- kadaster.nl (kadastrale hulp- en veldwerkkaarten).

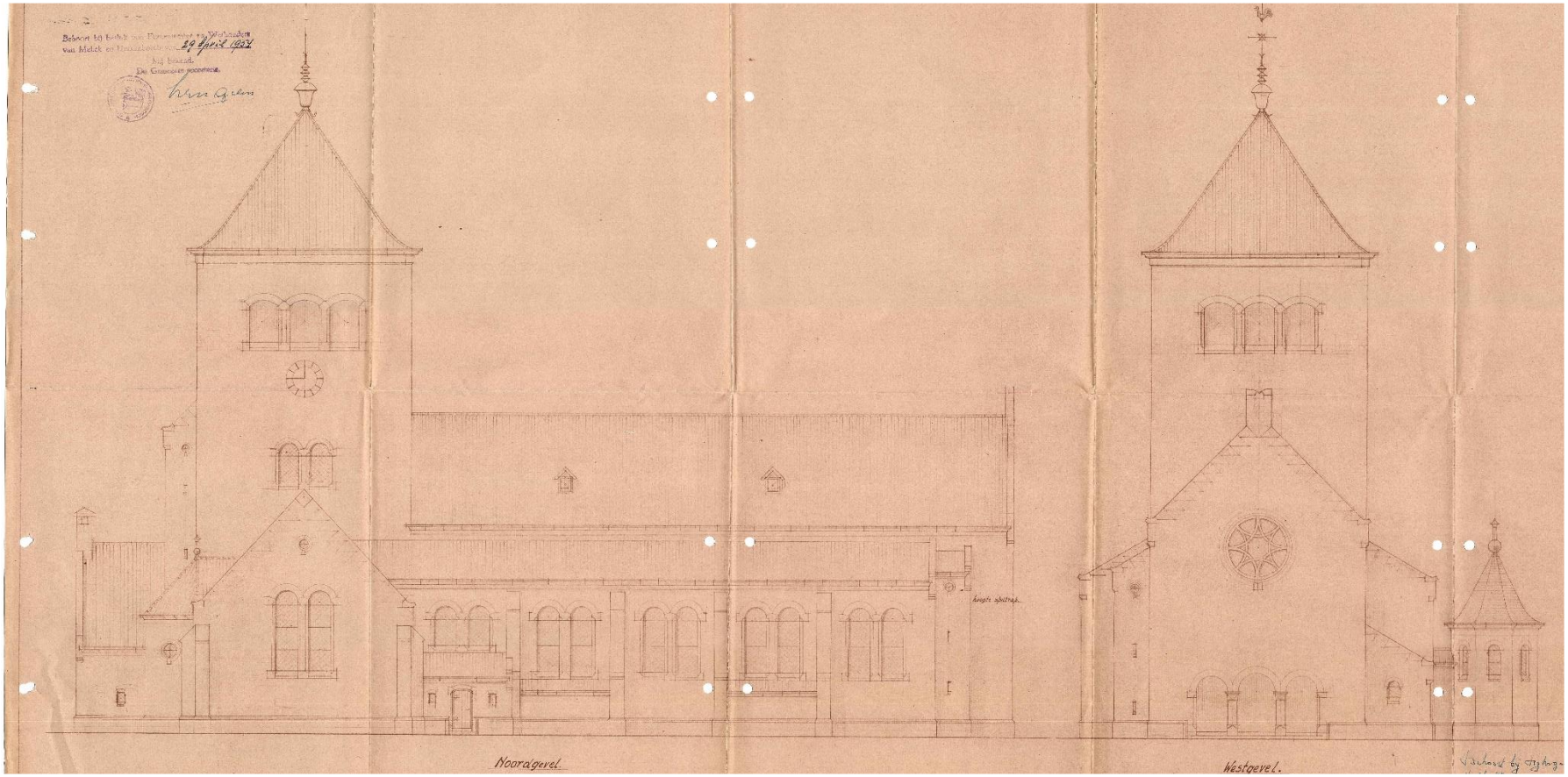
- ruimtelijkeplannen.nl (actuele onderlegger en kadastrale kaart)
- stadsarchief.rotterdam.nl
- topotijdreis.nl (topografische kaarten).
- www.demijnen.nl/mijnen/mijn/staatsmijn-beatrix
- www.hetnieuweinstituut.nl
- www.kerken-in-limburg.nl
- www.orgelsite.nl/roermond-kerk-van-de-heilige-laurentius-maasniel/
- www.reliwiki.nl

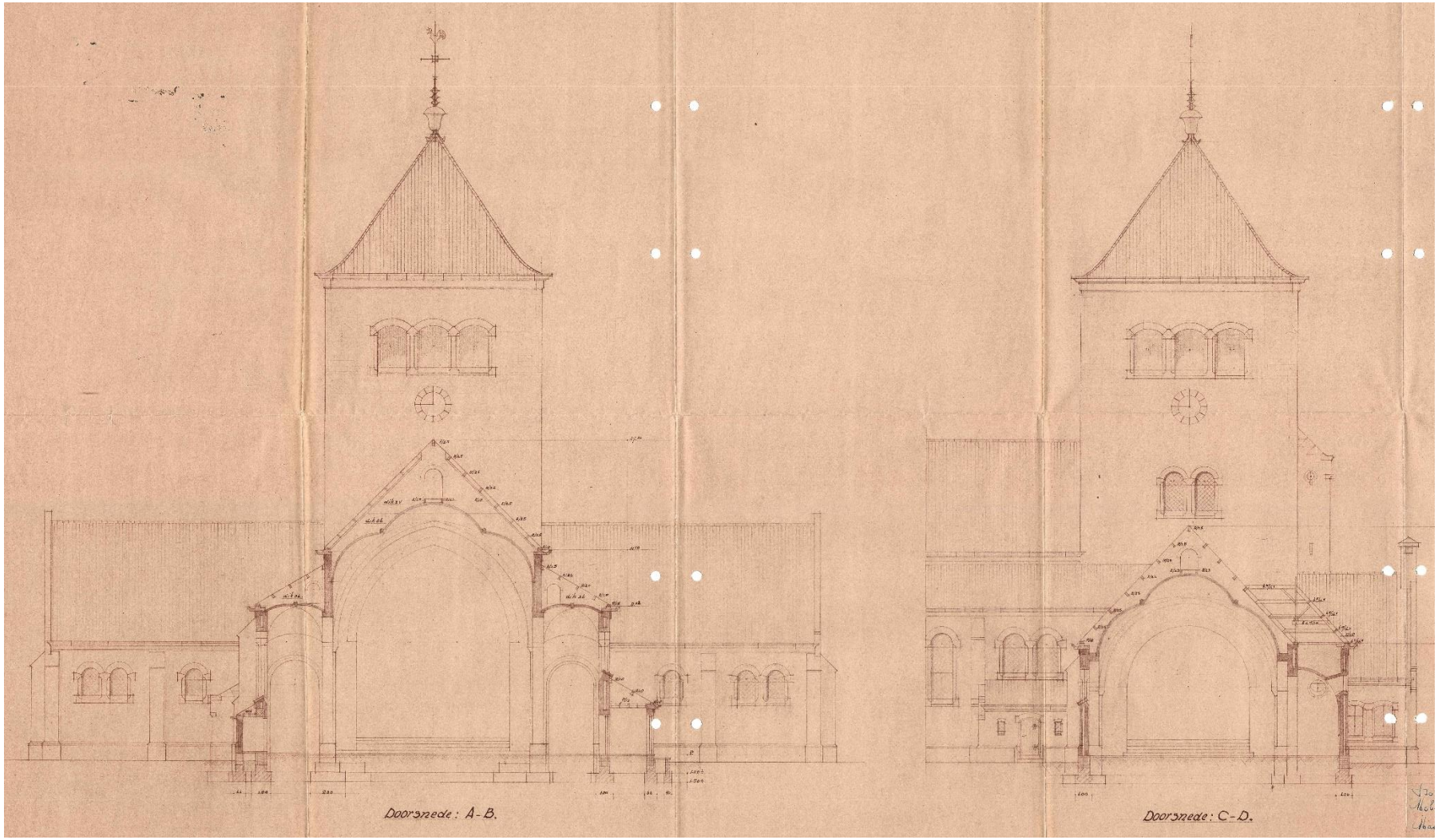
Bijlage: tekeningen 5.1.2e

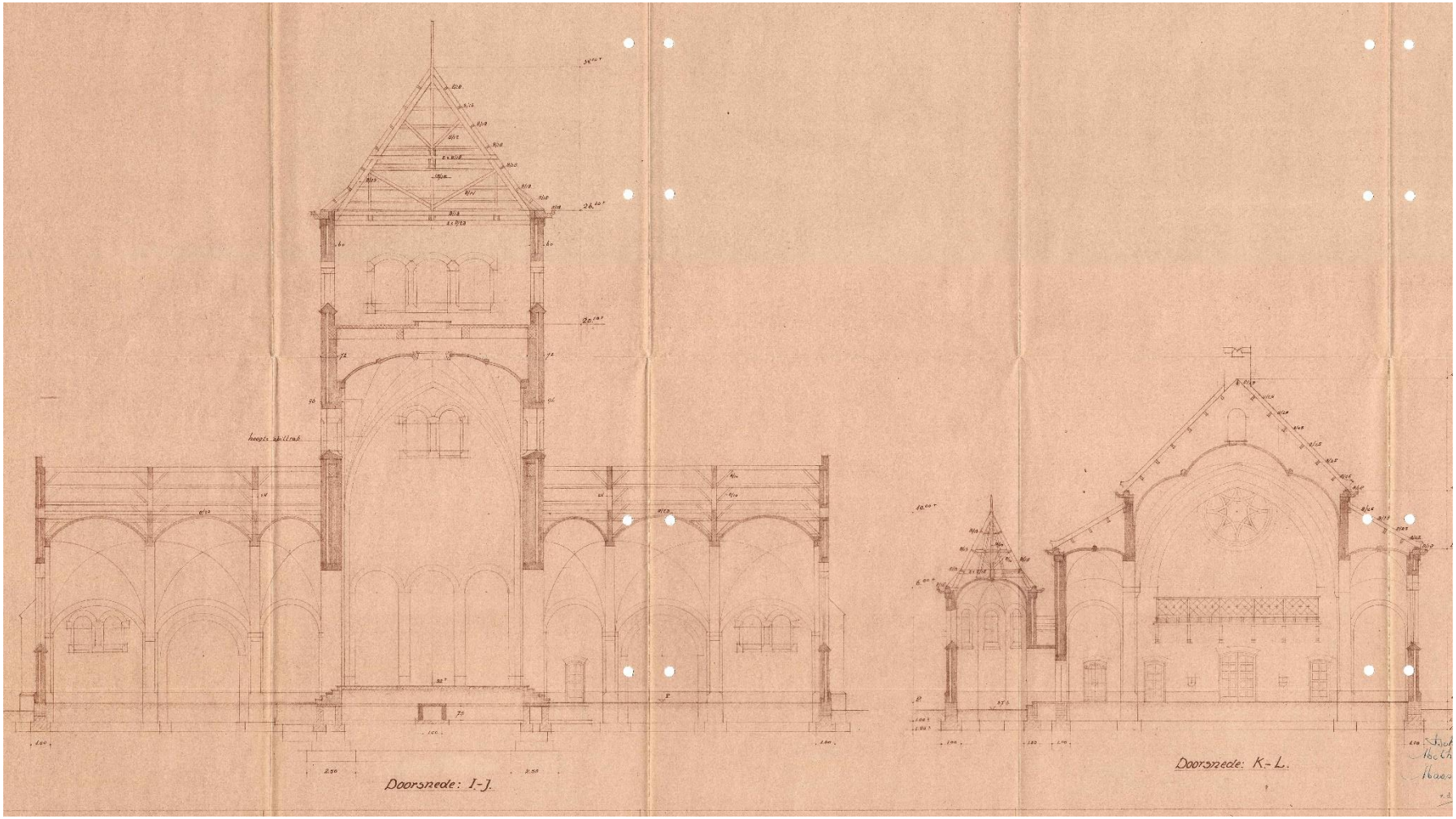

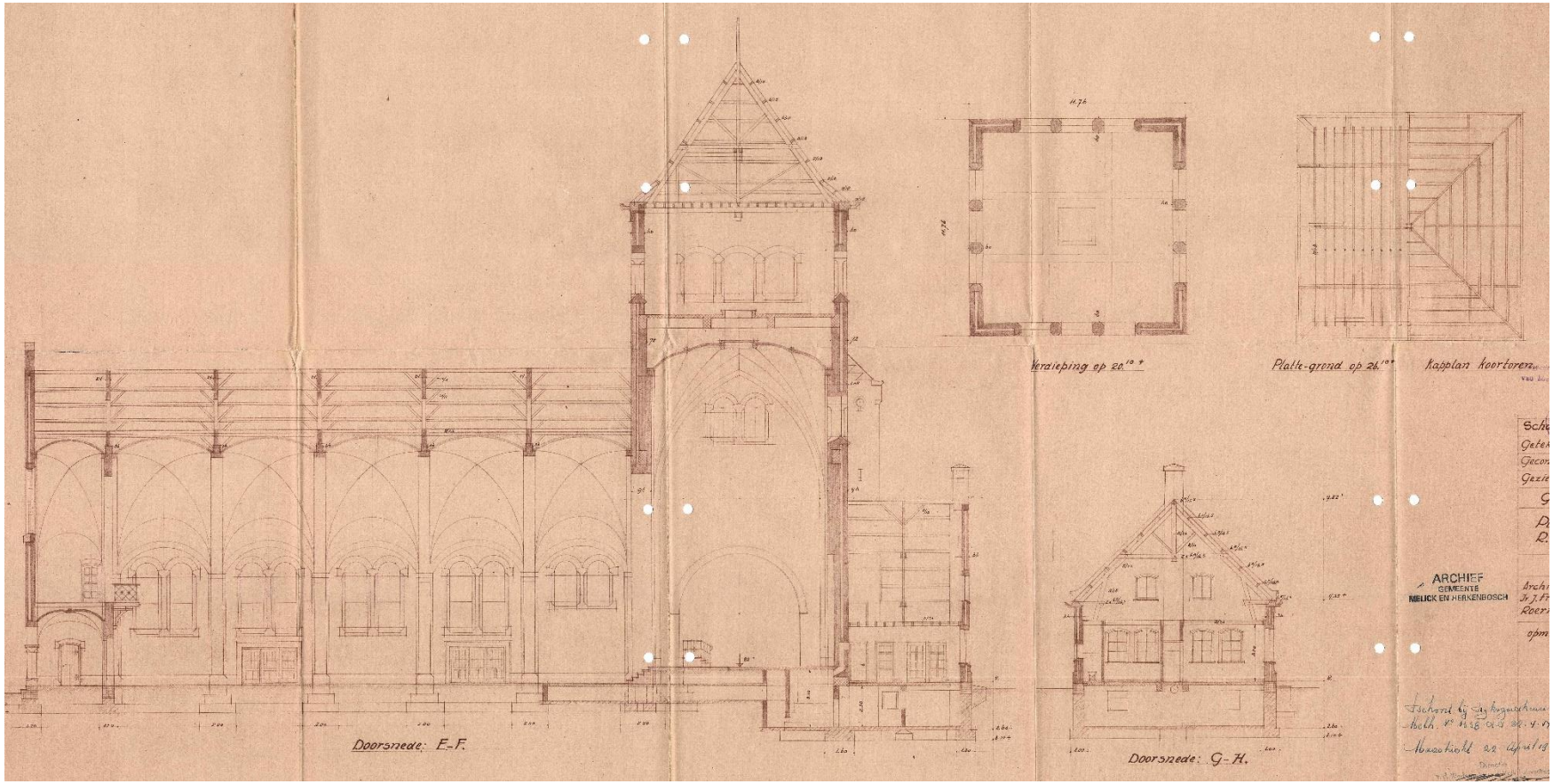

Zijdagevel.

Oostgevel.

Noordgevel.
Westgevel.

Doorsnede : A-B.
Doorsnede : C-D.

Doorsnede: I-J.
Doorsnede: K-L.

Doorsnede: E-F.
Verdieping op 20.10 +
Platte-grond op 26.10
Kapplan koortoren
Doorsnede: G-H.
ARCHIEF
GEMEENTE
MELICK EN HERKENBOSCH

Bijlage: redengevende omschrijving rijksmonument 28552

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Monumentnummer*: 28552

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	11 januari 1968
Kadaster deel/nr	82814/45

*Woonplaats**	*Gemeente**	*Provincie**
Melick	Roerdalen	Limburg

Locatienaam	*Locatieomschrijving*
Melick	

*Kadastrale gemeente**	*Sectie**	*Kadastraal object**	*Appartement aanduiding*	*Grondperceel*
Melick en Herkenbosch	E			4130

*Omschrijving***

De moderne St Andreaskerk, vanwege een luiklok uit 1336, diameter 95 cm "Maria Vocor"...

Hoofdcategorie	*Subcategorie*	*Functie*
Religieuze gebouwen	Vanwege onderdelen kerk	

Res nova Monumenten

bouwhistorie | architectuurhistorie | cultuurhistorie

5.1.2e

5.1.2e

Postadres:

Lindestraat 5.1.2e

6101ES Echt

Internet:

5.1.2e@resnovamonumenten.nl

www.resnovamonumenten.nl

Legenda toegepaste uitzonderingsgrondslagen

In dit document zijn gegevens definitief geanonimiseerd op grond van:

Wet	Artikel	Omschrijving	Pagina's
Wet open overheid	Art. 5.1 lid 2 sub e	De eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer	2, 3, 4, 9, 11, 15, 18, 20, 21, 31, 38, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 114, 121